

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra obecné antropologie

Hana Pelikánová

**POVÁLEČNÁ REEMIGRACE DARUVARSKÝCH ČECHŮ VE
SVĚTLE JEJICH ŽIVOTNÍCH PŘÍBĚHŮ**

diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.

2007

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 16. února 2007

.....

podpis

Poděkování

Chtěla bych tímto poděkovat všem, kteří mi v psaní této práce pomáhali ať už svými zkušenostmi, poznámkami, komentáři či „pouhou“ trpělivostí. Především děkuji narátorům za jejich čas, ochotu a laskavost. Mé díky dále patří zaměstnancům České besedy v Daruvaru, paní Mileně Štráfeldové z Českého rozhlasu, panu Karlu Pokornému za poskytnutí cenných kontaktů, které stály u zrodu této diplomové práce, a panu Jiřímu Životovi za poznámky ohledně archivních pramenů. Dále bych chtěla poděkovat zaměstnancům Centra orální historie ÚSD AV ČR a dr. Miroslavu Vaňkovi za cenné poznámky a postřehy týkající se metody. Děkuji též Fakultě humanitních studií UK za poskytnutí stipendia, jež umožnilo realizaci terénního výzkumu, na němž je tato práce založena. Nakonec vřelé díky dr. Zdeňku Uherkovi za jeho čas a ochotu ujmout se mé magisterské práce.

OBSAH

1. ÚVOD	5
2. ČÁST METODOLOGICKÁ	9
2.1. Orální historie teoreticky	9
2.2. Krátké dějiny orální historie	12
2.3. Orální historie v České republice	13
2.4. Životopisné vyprávění jako nástroj poznání společenské reality	15
3. ČÁST HISTORICKÁ	21
3.1. Literatura historická a etnografická	21
3.2. Literatura krajanská a reemigrantská	27
3.3. Poválečná reemigrace do Československa podle odborné literatury	29
3.4. Stručné dějiny české menšiny v severovýchodním Chorvatsku	34
3.5. Poválečná reemigrace chorvatských (jugoslávských) Čechů do Československa podle odborné literatury	39
3.6. Motivace chorvatských (jugoslávských) Čechů pro reemigraci podle odborné literatury	45
3.7. Dodatek: poválečná reemigrace chorvatských (jugoslávských) Čechů pohledem krajanského časopisu Jednota 1945 – 1950	47
3.7.1. Ročník 1946 (hlavní redaktor Ota Vojáček)	48
3.7.2. Ročník 1947 (hlavní redaktor Josef Zámostný)	51
3.7.3. Ročník 1948 (hlavní redaktor Josef Zámostný)	53
3.7.4. Ročník 1949 – 1950 (hlavní redaktor Božidar Grubišić)	55
4. ČÁST NARATIVNĚ-INTERPRETAČNÍ	56
4.1. Terénní výzkum, jeho průběh a hlavní charakteristika	56
4.2. Narátoři a obecná charakteristika jejich vyprávění	61
4.3. Poválečná reemigrace z Daruvarska pohledem aktérů	65
4.3.1. Období předválečné – „My máme dvě vlasti: jednu starou a jednu novou“	65
4.3.2. Období válečné: „Nesměl tam být zlatý střed“	69
4.3.3. Reemigrace: „Děti, utečte z Balkánu – ten hořel a bude hořet“	77
4.3.4. Ve „staré“ vlasti: „Do Československa, aby už byl klid, pořádně se vyspat“	81
4.4. Shrnutí	85
5. ZÁVĚR	91
6. LITERATURA	94
7. PŘÍLOHY	100

1. ÚVOD

Předmětem předložené diplomové práce je analýza jedné dějinné události, jejímž základem je konfrontace dvou různých interpretací. První z nich představuje pohled „oficiální“ a vědecké historie, jak je prezentována v odborných pojednáních, učebnicích a dalších publikacích. Druhou tvoří reflexe této události, jak jsem ji zaznamenala ve vzpomínkovém vyprávění jejích účastníků-aktérů. Tzv. velké či makro dějiny, tedy dějiny státních útvarů a jejich politických reprezentantů, jsou zde konfrontovány s dějinami „malými“, odehrávajícími se v životech „obyčejných“ lidí a jejich každodennosti a přetrvávajícími ve vzpomínkách a vyprávěních. Jedním z úkolů této práce je tedy odpovědět na otázku, čím jsou si oba koncepty navzájem podobné, a v čem se naopak liší, a eventuálně jak k těmto „podobnostem“ či „odlišnostem“ dochází.

Dějinnou událost, již se tato konfrontace týká, představuje poválečná reemigrace příslušníků české menšiny z Chorvatska (Jugoslávie), konkrétně z jeho severovýchodní části – Daruvarska.¹ Na Daruvarsku se již v polovině 19. století vytvořila česká menšina, která si svoje specifika podržela až do dnešní doby. Po druhé světové válce však došlo k návratu části jugoslávských krajanů,² jež svým občanstvím či původem příslušeli do Československa, před příjezdem však ve své „skutečné“ vlasti, jako druhá či třetí generace přistěhovalců, nikdy nepobývali.

Problematiku jejich „návratu“, tedy reemigraci, jsem se v této diplomové práci snažila zachytit z perspektivy dvou možných pramenů, a porovnat tak „odborný“ a „laický“ výklad dějin. První skupinu pramenů představují prameny „písemné“, resp. vědecké publikace, konkrétně historiografická a etnografická pojednání, a jejich interpretace dějinného období reemigrace. Historiografická literatura se při zpracování tohoto tématu opírá především o archivní prameny státní provenience, jež mapují diplomatickou a politickou rovinu přesídlení, zatímco etnografická literatura se reemigraci (reemigrantům) věnuje především z perspektivy studia lidových tradic, zvyků, obyčejů a jejich adaptace na nové poměry v Československu. Své poznatky etnografové čerpali z terénních výzkumů, které byly provedeny jak mezi reemigranty v pohraničí, tak mezi

¹ „Daruvarsko“ je vžitě označení pro území kolem města Daruvar, centra české menšiny v Chorvatsku. V meziválečném období se skládalo ze 4 okresů: Daruvar, Grubišno Polje, Garešnica a Pakrac (dle HEROLDOVÁ, Iva: Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy. In: *Češi v cizině* 9, 1996, s. 87). V této práci ho používám v poněkud rozšířeném smyslu jako geografické označení pro oblast severovýchodního Chorvatska, konkrétně jeho dvou geografických a historických oblastí – Slavonie a Moslaviny, kde se v 19. století usídlila a dodnes nachází největší česká menšina v Chorvatsku. Číním tak rovněž z toho důvodu, že se narátoři sami k „Daruvarsku“ hlásí (i když např. obec Ludinu můžeme geograficky zařadit spíše do širší záhřebské oblasti), a v neposlední řadě také kvůli zjednodušení a obecnému úzu.

² Krajané jsou v této diplomové práci definováni jako příslušníci druhé a následovné generace imigrantů v cílové či tranzitní zemi emigrace, kteří mají český nebo slovenský původ, ovládají český nebo slovenský jazyk a neasimilovali se plně do nové národnosti. Vykazují se svým národním původem, udržují vztahy se svou původní vlastí, stejně jako tradice přivezené ze staré vlasti, a účastní se dění v krajaných spolcích.

příslušníky české menšiny na Daruvarsku. Z obecného hlediska lze však říci, že se tématem samotného procesu poválečné reemigrace jugoslávských Čechů zabývá spíše literatura historická.

Druhý typ pramenů, které v předložené analýze používám, jsou životopisná vyprávění samotných přesídlenců.³ Tyto „ústní“ prameny představují výsledky terénního výzkumu, jenž jsem provedla mezi reemigranty z Daruvarska, kteří do Československa přijeli v rámci reemigrační akce v letech 1946 – 1949. Na reemigraci jsem se díky nim mohla podívat i prizmatem souboru osobních motivací a subjektivních faktorů, které k přesídlení vedly nebo ho ovlivnily. Užší tematický rámec samotné reemigrace se však ukázal jako těsně spjatý s řadou dalších podtémat, jakými jsou např. charakter předválečného krajanského života na Daruvarsku či adaptace a sžívání se s novým prostředím po přesídlení. Specifické rysy a charakteristiky narativní a subjektivní interpretace zkušeností poválečné reemigrace z Daruvarska jsou však hlavní výzkumnou otázkou předložené diplomové práce.

Deset daruvarských reemigrantů, jejichž vyprávění jsem použila v této interpretační analýze, jsem oslovila nezávisle na místě jejich usídlení v Československu. Na rozdíl od jiných menšinových skupin (především Čechů z Volyně) reemigrovalo totiž z Jugoslávie poměrně malé procento osob českého a slovenského původu z těch, kteří zde žili. Většina byla nucena na území Jugoslávie setrvat. „Neúspěch“ reemigrační akce zapříčinila absence mezinárodní dohody, která měla vyřešit otázku způsobu vyplácení majetku přesídlencům. Z původně zamýšlené organizované mezistátní akce předpokládající masové přesídlení a cílené usídlování v pohraničí za účelem zaplnit místa a živnosti po vystěhovaných Němcích se tak reemigrace jugoslávských Čechů změnila na částečně řízené a částečně individuální a neřízené přesídlení. Podle původních plánů byl uskutečněn jediný hromadný transfer skupiny českých a slovenských krajanů z Jugoslávie (partyzánů I. československé brigády Jana Žižky z Trocnova), kteří v prvních měsících po válce obsadili v jihomoravském pohraničí dvě vesnice po Němcích (Jiřice a Míšovice u Znojma). Po nich následovaly organizované vlakové transporty jejich příbuzných a dalších zájemců, převážně těch, kteří měli československé státní občanství. Jejich frekvence se měnila podle atmosféry při jednání s jugoslávskou vládou o reemigrační dohodě. Téměř polovina z odhadovaného počtu

³ Termín „životopisné vyprávění“ přebírám od Miroslava Vaňka, který ho definuje jako výsledek rozhovorů „jejichž smyslem je zachytit celoživotní vývoj určitého jednotlivce (na pozadí zkoumané historické etapy či procesu), případně historický vývoj v určitém období postihnout a přiblížit vylíčením individuálního životního běhu a osudu.“ (VANĚK, Miroslav: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004, s. 53 – 54). Od klasických interview se životopisná vyprávění liší především svým důrazem na celoživotní osud jednotlivce a bývají uskutečňována při více sezeních. V antropologickém prostředí se mluví spíše o biografických rozhovorech, existuje ovšem celá řada dalších synonym (*life story*, *life history* atd.), viz např. CHASE, Susan E.: *Narrative Inquiry: Multiple Lenses, Approaches, Voices*. In: DENZIN, Norman K. – LINCOLN, Yvonna, S. (eds.): *The Sage handbook of qualitative research*. Sage publications: Thousand Oaks, London, New Delhi 2005, s. 651 – 677.

11 000 reemigrantů z Jugoslávie reemigrovala individuálně⁴ a tento „vzorek“ zastupují i narátoři v tomto pojednání.

Výběr tématu této diplomové práce výrazně ovlivnily dva faktory. Prvním byl zájem o kvalitativní metodologii, především však o metodu narativních interview a orální historie, jíž byl uskutečněn i tento výzkumný projekt. Domnívám se, že rozhovory vedené formou životopisných vyprávění, jak jsem je používala v této studii, nastolují širší interpretační možnosti než rozhovory strukturované či zaměřené tematicky. Výběr tématu nadále ovlivnila i osobní zkušenost. Cítila jsem, že bych jako bilingvní osoba, která vyrůstala v obou státech, jichž se analyzovaná reemigrace týká, mohla mít určité „kulturní“ předpoklady k pochopení dané tematiky a zkušeností osob, které se, stejně jako já, ocitly v postavení mezi dvěma státy a dvěma jazyky, tedy Českou republikou (Československem) a Chorvatskem (Jugoslávií). Znalost jazyka a kulturních reálií „druhé“ vlasti narátorů se při realizaci terénního výzkumu ukázala být skutečně předností. Jako badatel jsem byla s to navázat s narátory vztah dostatečné blízkosti a empatie, jenž usnadnil budování důvěry a zjednodušil proces porozumění, a zároveň dostatečného odstupů vůči sociální události, kterou jsem sama neprožila.

Hlavním úkolem této diplomové práce je tedy zhodnotit stěžejní rysy sociální recepce poválečné reemigrace z Daruvarska, a nabídnout tak hlubší vhled do studované tematiky a její zařazení do obecně historického a lidského kontextu. Reemigrace navíc nepředstavuje pouze partikulární osobní zkušenosti, nýbrž i „sociální proces, který je ve skutečnosti nesený souborem individuálních aktérů, vždy ale předpokládá určité společně sdílené kulturní znaky“.⁵ Svůj zájem jsem tedy zaměřila i na to, co je reemigrantům v této skupině společné, aniž bych usilovala o jakékoliv generalizování a vztahování závěrů této diplomové práce na celou skupinu či na poválečné reemigranty obecně. Z historického hlediska byla poválečná reemigrace událostí, kterou československé úřady po druhé světové válce prováděly v mnohem širším měřítku a týkala se příslušníků řady českých menšin napříč Evropou a světem. Pokusila jsem se též o rekonstrukci daného historického období, stejně jako o jeho zařazení do širších dějin obou států, Jugoslávie a Československa. Další dílčí otázky, jež v průběhu zpracovávání této diplomové práce vznikly, se týkaly např. i vývoje jednotlivých humanitních disciplín (historiografie a etnografie) v Československu a vlivu, který na dostupnou literaturu mohla zanechat doba jejich vzniku.

Výše uvedenému odpovídá i členění této diplomové práce. V první, metodologické části je stručně představena metoda, její charakteristiky, konkrétní postupy, výhody a nevýhody. Druhá

⁴ Nejednalo se o státem organizované hromadné přesídlení, narátoři přijížděli do Československa individuálně železničními transporty a v novém státě se zařizovali samostatně. Jejich usídlení nebylo zabezpečené státem a nebyl jim automaticky přidělen majetek.

⁵ NEŠPOR, Zdeněk R.: *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty: Prolegomena k sociologickému studiu českých reemigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let*. Praha: Sociologický ústav AV ČR 2002, s. 25.

část, historická, se věnuje rekonstrukci reemigrace jako dějinného procesu, nejdříve z hlediska obecného (reemigrace jako poválečný fenomén československé společnosti), poté z perspektivy jejího průběhu u konkrétní národnostní skupiny (jugoslávských, resp. chorvatských Čechů) a nakonec z hlediska krajanského (reemigrace, jak je zaznamenána v krajanském časopise Jednota). Ve třetí, narativně-interpretáční části práce je představen terénní výzkum a skupina narátorů, jejichž osobní výpovědi jsem jeho prostřednictvím získala. Tuto část uzavírá interpretační analýza poválečné reemigrace vycházející z narativních pramenů, které jsou jedním z nejdůležitějších nástrojů zkoumání sociální skutečnosti v kvalitativním výzkumu.

V neposlední řadě představuje tato diplomová práce osobní seznámení se s širokou škálou problematiky kvalitativní metodologie, metody orální historie, vedení rozhovoru a hodnocení jeho výsledků. Navíc je pokusem vedoucím k hlubšímu poznání konkrétní dějinné události pomocí interdisciplinárního výzkumného přístupu, který studovanou problematiku obohatil o novou, do jisté míry osobní rovinu. Její výsledky nejsou finální a sama o sobě představuje pouze jednu z možných interpretací dané dějinné události, do které se samozřejmě promítl jak už zmíněný osobní náhled badatele, tak celý výzkumný proces a jeho specifika.

2. ČÁST METODOLOGICKÁ

Projekt této diplomové práce jsem se rozhodla uskutečnit metodou orální historie, která patří mezi metody kvalitativní. Zaměřila jsem se na výzkumný vzorek 10 lidí, kteří se narodili v Chorvatsku, na Daruvarsku, mezi rokem 1920 a 1931 a v období 1945 – 1949 reemigrovali (či přesněji emigrovali) do tehdejšího Československa. V osmiměsíčním období jsem se zabývala nahráváním jejich životních příběhů, následně jsem je přepsala a interpretačně zpracovala.

V této kapitole bych se ráda detailněji zabývala metodou, kterou byl tento výzkum proveden, tedy metodou orální historie, jejími etapami, principy a zásadami, s přihlédnutím na její vývoj a současný stav ve vědeckém bádání.

2.1. Orální historie teoreticky

Orální historie je kvalitativní výzkumnou metodou zabývající se uchováním ústně sdělených autentických svědectví konkrétních osob – účastníků dějin a jejich následným zpracováním, interpretací a archivací. V jádru orální historie se nachází snaha nahlížet na minulost či na některý z jejích aspektů očima aktéra-jednotlivce, a obohatit tak naše poznání o individuální zkušenosti, stejně jako o významy a hodnoty, které aktéry k dějinám pojí. Tento vědecký přístup je v odborných pojednáních spojován též s konceptem „malých dějin“,⁶ tedy dějin z perspektivy „obyčejných“ lidí. Orální historie, jako nástroj poznávání společenské reality „malých“ dějin, se liší od výzkumných přístupů pro dějiny tzv. velké, učebnicové či vědecké, které zaměřují svou pozornost především na analýzu archivních a písemných materiálů státní či politické provenience a rovinnu subjektivní nepovažují za relevantní, jelikož nevyovídá o historických faktech.

K výraznému rozmachu studia individuálních vzpomínek a subjektivní stránky lidské zkušenosti došlo na přelomu 70. a 80. let v souvislosti s krizí tradičních badatelských metod založených na kvantifikujících a generalizujících kritériích. Kvalitativní metody zaměřené na studium každodennosti a jejích protagonistů-jednotlivců posunuly dominantu výzkumu „od dílčích víceméně izolovaných struktur, které jsou nezbytným cílem v tradičním výzkumném paradigmatu, směrem k participaci a tvorbě významu, což může vést k postupnému přibližování se významu či

⁶ Zuzana Fialová je definovala jako život běžných lidí, jako úctu k životnímu osudu každého člověka a orální historii jako metodu vedoucí k „polidštění dějin“ (FIALOVÁ, Zuzana: *Orálna história – história s tvárou a menom*. In: *Malé dějiny česko-slovenských vztahov* VI, Nadace Milana Šimečky, Bratislava 1996, s. 31 – 32). Jiřina Šiklová a Alena Wagnerová mluví v souvislosti s „malými dějinami“ o snaze pochopit „proč a jak lidé v určité době jednají a uvažují, jak se chovají a jak sami sebe vidí“, FRÝDLOVÁ, Pavla (ed.): *Všechny naše věčejšky II. Paměť žen*. Praha: Gender Studies Centre, 1998, s. 5 – 7. Miroslav Vaněk mluví o „malých dějinách“ také jako o „dějinách každodennosti“. Varuje však před doslovným pochopením „malosti“ a „velikosti“ v těchto dvou konceptech a zdůrazňuje, že „čím blíže a do větší hloubky pronikne historik k individuálnímu, neopakovatelnému lidskému příběhu, tím více jej právě nezadatelné kvality individuálního života budou odvracet od mechanického poměřování „velikosti“ a „malosti“. VANĚK, Miroslav a kol.: *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, s. 7.

jeho mnohočetné artikulaci.⁷ V této perspektivě dochází i ke změně role výzkumníka (historika, antropologa, sociologa...) „ten již není neomylným expertem, který díky rafinovaným procedurám, zakonzervovaným vědeckým pravdám a s tichou podporou vědecké komunity má vše předem promyšleno a který také ví, co se objeví či co by se mělo objevit. Naopak – sám se stává účastníkem tvorby významu v intersubjektivním poli interakce, tj. není kompetentní pouze sám, ale kompetenci musí nutně očekávat i od participantů.“⁸

Na tvorbě významu se ve výzkumech vedených metodou orální historie podílejí tazatel (badatel) a narátor (dějinný aktér)⁹ ve společně vedeném rozhovoru. Ten představuje prostředek k nahlédnutí do podstaty určitého problému, dějinné události či zkušenosti, umožňuje získat dodatečné informace o výzkumných otázkách nebo zcela nový náhled na ně. Rekonstruuje běžný život lidí v přirozených podmínkách, uchopuje ho autenticky, z jejich pohledu, v jejich interpretaci a v jejich jazyce. Tato rekonstrukce a z ní vyplývající pochopení minulosti se mohou odehrávat na pozadí výkladu o určité dějinné události nebo období, či napříč celým životem narátora.¹⁰ Výsledky výzkumů vedených metodou orální historie v sobě neobsahují moment generalizování, naopak vyzdvihují individuální a jedinečné a kladou důraz na indukci a interdisciplinaritu. Svoji podstatou mohou vést k formulování nových hypotéz nebo teorií a nemají být považovány za reprezentativní pro celou populaci.

V historickém prostředí se orální historie vyvinula jako protiklad k tradičním badatelským metodám, především ke klasické pramenné heuristice. Hlavním popudem pro její vznik byl odklon od studia mocenské sféry a kladení důrazu na menšinový názor a subkultury obecně. Miroslav Vaněk mluví v této souvislosti o demokratizaci dějin.¹¹ Richard Grele vidí v orální historii prostředek „podlamující“ kontemplativní a distancované postupy vědeckého bádání, ve kterých historik nenavazuje s prameny vztah založený na hluboké empatii.¹² Další z „duchovních otců“ orální historie, italský právník a amerikanista Alessandro Portelli, ji označil za aktivistickou metodu, která zaútočila na samotné základy italské akademické historiografie stanoviskem, že lid, v historiografii označovaný kolektivními přívlastky jako „třída“, „vrstva“ apod., nestojí mimo dějiny, ale je její součástí.¹³ Orální historie nazírá na subjektivní a neopakovatelné zkušenosti jednotlivců jako na novou kvalitu, jež naše poznání dějinných procesů obohacuje o autenticitu. Ve výzkumu soudobých dějin vystupuje však orální historie jako metoda doplňující. V této souvislosti

⁷ MORGAN, David L.: *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu*. Brno: Albert, Boskovice, 2001, s. 9.

⁸ Tamtéž.

⁹ Řídím se terminologií z VANĚK, Miroslav: *Orální historie...*, s. 56 – 57. Občas používám také termin „informátor“.

¹⁰ V takovém případě mluvíme o životopisných vyprávěních.

¹¹ VANĚK: *Orální historie, metodické a „technické“ postupy*, s. 6.

¹² GRELE, Richard: Desáté výroční plenární zasedání: Mezinárodní orální historie v období 1996 – 2006 a po něm. Konverzace otců-zakladatelů 14. Mezinárodní konference orální historie (International Oral History Conference): *Dancing with Memory: Oral History and its Audience*, Sydney, 12.–16. července 2006.

¹³ PORTELLI, Alessandro: Desáté výroční plenární zasedání.

poukazují badatelé na nutnost souběžného studia pramenů jak kvalitativní, tak kvantitativní povahy. Podle Vaňka je „optimálním přístupem k poznání minulosti výzkum vedený souběžně v archivech (tisku a dalších písemných materiálech) a formou rozhovorů.“¹⁴ Nestoři orální historie shodně zdůrazňují nutnost studia jiných pramenů, s nimiž je třeba dosažené výsledky konfrontovat, stejně jako komparaci s podobnými, již existujícími projekty. V této souvislosti bývá často zdůrazňována také role interdisciplinarit jako výrazného přínosu pro moderní výzkum dějin.

Zmíněné vědecké postupy přinášejí řadu výhod oproti těm „klasickým“, vycházejícím z pozitivistického pojetí objektivit badatele. Kromě výše uvedeného představuje orální historie ideální prostředek k zamezení historického analfabetismu, tedy situace, v níž pro každou generaci představují historii pouze ty události, které sama prožila.¹⁵ Realizací a nahráváním rozhovorů se autentická svědectví uchovávají ve formě specifických pramenů, které mohou být dále studovány a analyzovány. Další výhodou orální historie je její otevřenost a flexibilita, nezávislost na politice a institucích a různých podobách unifikace výkladu dějin.¹⁶ V dnešní době tudíž orální historie figuruje též jako důležitý prostředek poznání dějinných procesů v autoritářských režimech.

Metoda může mít samozřejmě i slabé stránky. Přílišným zjednodušením či podceněním interpretační analýzy může dojít k jistým banalizacím či zneužitím, obzvláště pokud jsou výsledky výzkumu použity pouze jako ilustrace k již předem připraveným teoriím a hypotézám. Většina badatelů proto za velkou nevýhodu považuje neukládání pořízených nahrávek. Podle Ritchieho se interview stane orální historií teprve poté, co ho nahrajeme, analyzujeme, zpřístupníme v archivu, knihovně nebo jiné podobné instituci či reprodukujeme v relativně věrné podobě.¹⁷ Archivace a zpřístupnění jsou nadále jedním z mála způsobů prokazování validity a reliability výzkumů vedených touto metodou.¹⁸ Nejčastější kritikou orální historie je však zcela jistě důraz, který klade na subjektivitu a individuální názory, což je i častým důvodem zpochybnění „vědeckosti“ jejich výsledků.¹⁹ Se stejnou frekvencí se objevuje i kritika zaměřená vůči nestálosti paměti jako nástroje uchování historicky relevantních dat, a v této souvislosti nevědomého či vědomého pokřivení informací, které narátoři poskytují. Všechna zmíněná úskalí orální historie jsou badateli zohledněna a zahrnuta do vědeckých strategií, se kterými operují. Podle Alessandra Portelliho nepoužívají orální historici paměť, subjektivitu a narativitu, potažmo psychologické a lingvistické

¹⁴ VANĚK: *Orální historie...*, s. 16.

¹⁵ O orální historii jako prostředku proti historickému analfabetismu (ke kterému jsme vedeni i školní výukou) mluví např. Zuzana Fialová či Jiřina Šiklová a Alena Wagnerová v předmluvě „Paměti žen“ (FIALOVÁ: *Orální historie...*, s. 31; FRÝDLOVÁ: *Všechny naše veřejsky I...*, s. 7).

¹⁶ RITCHIE: *Doing Oral History*. s. xxi.

¹⁷ Tamtéž, s. 6.

¹⁸ Kromě zpřístupnění nahrávek se výzkumy „ověřují“ také pomocí publikování přesných prepisů a terénních výpisků, ve kterých jsou zohledněny veškeré okolnosti výzkumu (v oral history se sepisují protokoly, které s prepisy tvoří jeden celek).

¹⁹ Historiografie vyžaduje „objektivitu“ výzkumu založenou na „neměnnosti“ zkoumaného materiálu a objektivní analýze faktů.

aspekty vztahu, který mezi tazatelem a narátorem vzniká, pouze jako pragmatické nástroje za účelem rekonstrukce dějinných faktů, ale nahlíží na ně jako na fakty.²⁰ Stávají se tedy také dílčími výzkumnými otázkami a svého druhu „výzvami“ orální historie. Zmíněné dokládá také řada moderních metodologických publikací a témata, kterými se zabývají.

2.2. Krátké dějiny orální historie

Traduje se, že tato vědecká metoda založená na zaznamenávání a interpretaci mluvených vzpomínek a osobních svědectví o historických událostech, získala svůj, poněkud kontroverzní název v polovině 20. století v prostředí americké Kolumbijské univerzity.²¹ K prvním výzkumům, ve kterých byla seriózně použita, došlo o něco dříve, ve 30. letech minulého století, opět na severoamerickému kontinentu, když americká vláda uskutečnila rozsáhlý projekt, aby zmapovala sociální dopad ekonomické situace po velké hospodářské krizi. Oslovila jednotlivce z „obyčejných“ vrstev obyvatelstva, a „hlas národa“ tak spolutvořily výpovědi rolníků, bývalých otroků, farmářů a ostatních „běžných“ Američanů.²² První moderní archiv orální historie se datuje rokem 1948, kdy historik a bývalý novinář Allan Nevins založil na Kolumbijské univerzitě Oral History Research Office jako instituci zabývající se sběrem životopisných vyprávění významných Američanů, většinou politicky angažovaných. Od 50. let 20. století dochází k zakládání četných knihoven a archivů obsahujících především rozhovory s politickými elitami i na dalších amerických univerzitách.²³

Antropologicky vzato je metoda orální historie ještě starší a její zrod lze datovat do období odklonu od paradigmatu evolucionismu. Na začátku tohoto procesu se již tradičně uvádí jméno věhlasného amerického antropologa německého původu Franze Boase, jehož biografické, ale především kulturně historické a lingvistické výzkumy mezi severoamerickými Indiány, kladly důraz na induktivní postup v bádání a kulturní a historický partikularismus, představují dodnes nosné pilíře moderní antropologie. V sociologickém prostředí jsou počátky praktického využití

²⁰ PORTELLI: Desáté výroční plenární zasedání.

²¹ Do vědeckých kruhů byl pojem „orální historie“ zaveden profesorem, historikem a zakladatelem Oral History Research Office of Columbia University Allenem Nevinsem, který vynikl v sepisování biografii významných osobností amerického národa pomocí nahrávaných rozhovorů. Termín volně převzal od Joe Goulda, který se proslavil jako básník a především spisovatel „neexistujícího“ epického díla (v Americe označovaného za „the longest work never written“). Dílo mělo nést název *The Oral History of Our Time* a bylo koncipováno jako příběh amerického národa a potažmo celého světa. Mělo vycházet z asi 20 000 rozhovorů s náhodně vybranými lidmi. Příběhem tohoto „spisovatele“ se inspiroval americký režisér Stanley Tucci, když v roce 2000 natočil film „Joe Gould’s Secret“.

²² Donald Ritchie datuje první moderní ukázkou výzkumu vedeného metodou orální historie již rokem 1863 na základě přepisů rozhovorů uložených v Columbia Oral History Office, které pojednávají o krvavých nepokojích v New Yorku (RITCHIE: *Doing Oral History*, s. xii). Geneze metody oral history je často diskutované téma, závěry jednotlivých badatelů se však často liší.

²³ Např. Harry S. Truman Library, John F. Kennedy Library – orální historie se v 60. letech minulého století stala standardní praktikou pro budování prezidentských sbírek, RITCHIE: *Doing Oral History*, s. 4.

biografické metody²⁴ pro studium moderních kulturních, sociálních a historických fenoménů spojeny především s chicagskou školou. V této souvislosti bývá jako přelomový uváděn výzkum mezi polskými přistěhovalci v New Yorku, ve kterém badatelé kromě rozhovorů analyzovali také písemné dokumenty a osobní korespondenci imigrantů.²⁵ Obecně vzato je rozmach metody směrem k „obyčejným“ lidem patrný v 70. letech minulého století v souvislosti s rozvojem nahrávací techniky, s emancipací „neviditelných“ vrstev společností a všeobecným zájmem o jejich vidění historie (např. u dělnické třídy, žen, subkultur a etnických menšin apod.). Velký podíl na tom měla i snaha zachytit vzpomínky účastníků odstrašujících dějinných událostí dvacátého století, a pomoci tak zabránit vzniku podobných tragédií v budoucnosti. Svě ideové kořeny má orální historie a biografická metoda v nových filosofických paradigmatech z přelomu 19. a 20. století, především ve fenomenologii a hermeneutice.²⁶ Hodně badatelů navíc zdůrazňuje, že obecně vzato je metoda pracující s narativní výpovědí stará jak lidstvo samo, protože ústní sdělení stála u zrodu lidského myšlení a dějin vůbec.

V současné době lze za nejvlivnější instituci sdružující badatele-orální historiky považovat International Oral History Association (IOHA), která byla založena v roce 1996 na deváté mezinárodní konferenci orální historie v Göteborgu (její předchůdkyní je americká Oral History Association – OHA – založená v roce 1967). Asociace pravidelně, v dvouletých intervalech, pořádá konference, na kterých badatelé prezentují výsledky svých výzkumů a debatují o dílčích aspektech orální historie. Poslední, 14. konference IOHA v Sydney v létě 2006 měla mj. i bilanční charakter a jedním z probíraných témat bylo shrnutí procesu etablování orální historie jako svébytné disciplíny. Výzkumníci při této příležitosti vyjádřili názor, že by se novým předmětem orální historie měl stát výzkum globalizace, úsilí o jeho demystifikaci a objasnění na základě zkušeností lidí na celém světě.²⁷

2.3. Orální historie v České republice

V českém prostředí neexistovaly před rokem 1989 z objektivních důvodů možnosti využití metody orální historie ve výzkumu soudobých dějin podle západních standardů. Některé pokusy, které ji vzdáleně evokují, představují spíše její předchůdce a nejsou obecně vzato jednoznačně

²⁴ Biografická metoda je označení, které se objevuje spíše v sociologicko-etnologickém kontextu, orální historie se jako termín původně používal pouze v historiografickém prostředí, nyní je rozšířen napříč humanitními vědami. Obě metody mají stejný ideový základ: dát hlas „obyčejným“ či „nepřivilegovaným“ lidem.

²⁵ Jde o dílo Williama I. Thomase a Floriana Znanieckeho *The Polish Peasant in Europe and America*.

²⁶ Z fenomenologie čerpá zejména z konceptu „Lebenswelt“ E. Husserla, který je světem běžných každodenních lidských zkušeností a jejich významů. Z hermeneutiky se to týká především díla W. Diltheye, který stavěl do opozice humanitní a přírodní vědy a do centra zájmu humanitního myšlení postavil konkrétní, specifické a individuální hodnoty jednotlivců.

²⁷ VANĚK, Miroslav: Globalizace a digitální revoluce aneb Čtvrtá vývojová fáze orální historie: Ohlédnutí za 14. mezinárodní konferencí orální historie v Sydney. In: *Soudobé dějiny* XIII, 2006, s. 276.

slučitelné s principy této metody.²⁸ Jako metoda výzkumu soudobých dějin se tedy orální historie poprvé ustálila až po pádu totalitního režimu a toto oddálení se podle Miroslava Vaňka, oproti zemím, ve kterých má metoda již minimálně padesátiletou tradici, negativně podepsalo na jejím přijetí jako legitimního nástroje historického výzkumu, v českém prostředí silně zaměřeného na písemné prameny uložené v archivu.²⁹ Od roku 1989 se však metoda ve vědeckém bádání ustálila, o čemž svědčí řada publikací a v neposlední řadě její „institucionalizace“, nejdříve v podobě Centra orální historie (COH) při Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky v roce 2000 a v nejnovější době prostřednictvím občanského sdružení Česká asociace orální historie založeného na začátku roku 2007. Obě instituce kladou důraz na primární výzkum, systematický a jednotný rozvoj metody orální historie podle mezinárodních stanov a její aplikace v historiografii a jiných humanitních disciplínách. COH navíc jako člen International Oral History Association úspěšně realizovalo několik projektů mapujících události „velkých dějin“ českého prostředí pohledem dějinných aktérů.³⁰

Jiná situace samozřejmě charakterizuje etnografické, nyní etnologické bádání, pro které je mluvené svědectví běžným metodologickým nástrojem výzkumu lidové, hmotné a duchovní kultury. V této souvislosti je možné zmínit tzv. memoráty, které čeští etnografové používali v 70. letech minulého století jako způsob zaznamenávání vztahu jednotlivce k tradici. Etnoložka Marta Šrámková je v článku z roku 1983 definuje jako „vyprávění o různých životních příhodách spjatých s nejrozmanitějšími situacemi nebo i vzpomínky na ně, ať je vypravěč prožil sám, anebo je převzal od jiných z okruhu rodiny, přátel, známých“. Podle Šrámkové by osobní sdělení měla být důležitou součástí folkloristického výzkumu kvůli tomu, že „hodnotí průběh událostí očima a zkušenostmi prostých lidí, líčí osobní osudy vypovídající o postojích, názorech, náladách a osudech“. Dále autorka zdůrazňuje nutnost navázání důvěrného vztahu mezi tazatelem (kterého nazývá exploatátor) a narátorem (informátor) a ponechání pokud možno co největšího prostoru samotnému narátorovi (všímá si rozdíl mezi vyprávěním „na požádání“ – tím, co chce slyšet

²⁸ Konkrétně se jedná o výzkumné programy souhrnně označované jako „práce s pamětníky“, které v Československu probíhaly na půdě historických institucí od 60. let minulého století. Miroslav Vaněk, který na tento výzkumný projekt upozornil, ho však za orální historii nepovažuje a důvodem jsou následující specifika: dobové požadavky na výběr pamětníků (jednalo se veskrze o bývalé partyzány, předválečné komunisty apod.), preference určitých témat (dějin KSČ, protifašistického hnutí apod.), nerozlišování mezi psanými a mluvenými vzpomínkami a kladení většího důrazu na objektivní fakta a informace, které narátor sděluje, než na jeho osobní postoje, hodnocení a zkušenost. VANĚK: *Orální historie: Metodické a „technické“ postupy*, s. 13.

²⁹ VANĚK: *Orální historie...*, s. 7.

³⁰ Jedná se především o projekt Politické elity a dissent v období tzv. normalizace: Životopisná interview a jeho publikační výstupy (*Vítězové? Poražení? Politické elity a dissent v období tzv. normalizace. Životopisná interview a Mocní? a bezmocní? Politické elity a dissent v období tzv. normalizace: Interpretační studie životopisných interview*) nabízející vhléd do období tzv. normalizace pohledem disidentů a bývalých komunistických funkcionářů. Momentálně COH pracuje na dalším projektu nazvaném Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace: Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence, a v jeho rámci realizuje rozhovory s politicky neangažovanými občany (vyučenými či vystudovanými), kteří prožili normalizační období v produktivním věku. Centrum orální historie kromě toho spravuje také rozsáhlou sbírku rozhovorů a prepisů.

tazatel, a situaci, kde sám narátor volně určuje repertoár – druhou variantu považuje za „pravé folklorní útvary“). Šrámková se také domnívá, že by se materiál memorátů měl konfrontovat s dalšími historickými prameny.³¹

Od zániku komunistického režimu byla v České republice vydána celá řada pojednání pracujících s metodou orální historie. Jejich výzkumné zaměření je různorodé a stejně tak způsob, jakým autoři získané informace předložili široké laické i odborné veřejnosti. Někteří badatelé si za prioritu stanovili uskutečnění rozhovorů kvůli vysokému věku aktérů-svědků dějinných událostí, další se pramenům věnují i z interpretačního hlediska.³² Z témat, která byla touto metodou v poslední době zpracována, můžeme zmínit česko-německou otázku a osud sudetských Němců a Čechů v pohraničí,³³ životní příběhy ročníku 1924,³⁴ žitou realitu žen v Československu, potažmo v bývalých socialistických zemích,³⁵ osudy českých Romů během druhé světové války³⁶ či druhou světovou válku v českých zemích ve vzpomínkách pamětníků.³⁷

2.4. Životopisné vyprávění jako nástroj poznání společenské reality

*„Nejdůležitější formu předávání zkušeností představuje příběh. ... Prostřednictvím příběhu se implicitní stává explicitním, skryté viditelným, nevytvořené se utvoří a matoucí se vyjasní“.*³⁸

Orální historie se tradičně používá za účelem, jenž stanovil jeden z jejích otců-zakladatelů, Paul Thompson – hledání významu dějin.³⁹ Od svých počátků v prostředí americké Kolumbijské univerzity až po založení mezinárodní instituce zabývající se mj. její metodologickou „čistotou“ prošla dlouhou cestu. V současné době existuje celá řada příruček jak postupovat při výzkumech vedených touto badatelskou praktikou, z čehož vyplývá, že již není onou „revoluční“ metodou útočící na základy historiografického či kvantitativního výzkumu obecně. Osobní výpovědi, na

³¹ ŠRÁMKOVÁ, Marta: Vzpomínkové vyprávění jako pramen poznání života v pohraničí. In: *Český lid* 70, 1983, s. 156. Stejnou metodu používala rovněž Iva Heroldová v publikaci zpracovávající lidová vyprávění reemigrantů-Čechů z Jugoslávie a z Volyně o druhé světové válce (HEROLDOVÁ Iva: *Válka v lidovém podání. Národně osvobozenecy boj volyňských a jugoslávských Čechů*. Praha, Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV 1977, 519 s.).

³² Týká se to hlavně projektů Židovského muzea v Praze mapujících holocaust v českých zemích.

³³ WAGNEROVÁ, Alena: *Odsunuté vzpomínky. Z vyprávění mých sudetoněmeckých generačních vrstevníků*. (Praha: Prostor 1993, 132 s.) a *Neodsunuté vzpomínky. Česká zkušenost pohraničí*. (Praha: Prostor 2000, 241 s.)

³⁴ MUSILOVÁ, Dana: *Životní příběhy ročníku 1924: Lidský osud v dějinách 20. století*. Díl I-III. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1996.

³⁵ FRÝDLOVÁ, Pavla (ed.): *Všechny naše včerejšky I. Paměť žen a Všechny naše včerejšky II. Paměť žen*.

³⁶ NEČAS, Ctibor: *Nemůžeme zapomenout = Našiti bisteras: nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1994, 244 s.

³⁷ KLÍMOVÁ, Stanislava – GAVALEC, Zdeněk: *Krutá válka, aneb, Nikdo nesmí být zapomenut*. Říčany: Orego 2004, 207 s.

³⁸ ATKINSON, Robert: The Life Story Interview. In: GUBRIUM, Jaber F., HOLSTEIN, James A.: *Handbook of Interview Research: Context and Method*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2002, s. 125.

³⁹ THOMPSON, Paul: *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford: Oxford University Press 1978, s. ix.

nichž je orální historie založena, představují empirický materiál pro celou řadu humanitních disciplín, jež se vyznačují vlastními výzkumnými otázkami a metodickými postupy.

V této sekci bych se chtěla zabývat některými aspekty výzkumu vedeného metodou orální historie, jak jsem ho uskutečnila i v projektu této diplomové práce, resp. dílčími konkrétními kroky a postupy a zajímavými metodologickými otázkami.

Orální historie předpokládá záznamenávání rozhovorů na média, mezi něž ale nepatří nahrávky pořízené bez znalosti narátora, záznamy proslovů, memoáry zaznamenané na audio či video nosičích nebo jiné audio či video záznamy, jež postrádají dimenzi rozhovoru mezi narátorem a tazatelem.⁴⁰

Metodologických přístupů k rozhovorům, způsobů jejich vedení a možností jejich analytických zpracování existuje celá řada. V této diplomové práci jsem se zaměřila na jednu jeho formu – životopisné vyprávění.⁴¹ Tento termín, který v českém prostředí razil historik Miroslav Vaněk, považuji za synonymní k anglickému označení „life story interview“.⁴² Atkinson ho definuje jako celoživotní příběh, jež se narátor rozhodne sdělit v rozhovoru vedeném s další osobou, vyprávěný tak obsažně a upřímně, jak je to jen možné, přinášející osobní vzpomínky stejně jako skutečnosti, se kterými chce narátor seznámit ostatní potenciální posluchače. Výsledné životopisné vyprávění pak představuje vyprávěný základ celkové životní zkušenosti jednotlivce, resp. téměř kompletní narativitu individuální zkušenosti života jako celku se zdůrazněním jeho nejdůležitějších aspektů.⁴³ Životopisné vyprávění nám umožňuje pochopit, jak jednotlivec prožívá a rozumí životu, nejen svému vlastnímu, ale i životu jako entitě, napříč časem. Nadále jsou v něm viditelná a identifikovatelná pouta mezi částmi jednotlivcova života, jež ho navzájem spojují a činí neopakovatelným celkem. Cílem tazatele je umožnit narátorovi, aby svůj životní příběh vyprávěl ve formě, v jaké si jej přeje podat. Finální podoby životopisných vyprávění se mohou různit – od spontánních a osobních projevů po stručné a odtažité, téměř smyšlené příběhy.⁴⁴ Badatel však narátora považuje za osobitého a jedinečného tvůrce narativity a nezabývá se faktickou povahou jeho výroků. Narátor navíc nemá být souzen za své postoje a nemá mít pocit, že je při rozhovoru podroben „zatěžkávající“ zkoušce, ať ze svých jazykových znalostí, stylistických dovedností či

⁴⁰ RITCHIE: *Doing Oral History*, s. 1.

⁴¹ Od standardního interview zaměřeného většinou tematicky a předpokládajícího jistou míru strukturování se liší i v délce; životopisné vyprávění předpokládá několik „sezení“ s narátorem.

⁴² Někteří badatelé odlišují *life story*, které definují jako ústní autobiografické vyprávění, od *life history*, jež může představovat extenzivní autobiografickou narativitu buď v ústní, či psané podobě, stejně jako vědecký text zabývající se biografií narátora (CHASE: *Narrative Inquiry...*, s. 652). Většina badatelů však oba termíny považuje za synonymní.

⁴³ ATKINSON: *The Life Story Interview*, s. 125.

⁴⁴ Zuzana Fialová rozlišuje dva základní vzorce vyprávění, které se nikdy neobjevují v čisté formě. První představuje vyprávění objektivistické, jež definuje jako „suchý“ popis vyznačující se chronologií, zevšeobecnováním a je minimálně emocionálně podbarvené. Je charakteristické pro tzv. profesionální vypravěče. Druhým vzorcem je vyprávění subjektivistické, jež je dynamické a emocionální. Většinou nebývá chronologicky uspořádané a je zaměřené na konkrétní události a zážitky, buď osobní, či převzaté (FIALOVÁ: *Orálna história...*, s. 39).

kvůli svým postojům. Jednotlivé podoby životopisných vyprávění se však mohou stát dílčími výzkumnými otázkami či posloužit jako interpretační východisko.

Orálněhistorický výzkum je časově (a finančně) poměrně náročný proces, který navíc předpokládá i vypořádání se s řadou etických a právních otázek. Sestává minimálně ze tří fází. První, přípravné období obnáší vytvoření konceptu projektu, stanovení metodologických postupů, určení vzorku, způsobu vedení rozhovoru,⁴⁵ eventuálně uskutečnění pilotních nahrávek apod. Podcenění této části výzkumu může mít negativní dopad, jelikož do ní spadá i seznamování se s dostupnými prameny a literaturou. Dostatečně připravený tazatel ví, co od rozhovoru může očekávat a vstupuje do něj jako kompetentní partner. Přípravenost také významně pomáhá při budování vztahu důvěry mezi tazatelem a narátorem, který je řadou odborníků považován za skutečný základ interview.

Druhou fází orálněhistorického výzkumu představuje samotné nahrávání životních příběhů. I když neexistuje návod na uskutečnění kvalitního interview, příručky vyzdvihují faktor důvěry a mluví o něm jako o metodologickém předpokladu rozhovorů.⁴⁶ „Interview je především o budování vztahu mezi narátorem a tazatelem.“⁴⁷ Jeho nastolením se umožní, aby narátor do vyprávění promítl i svá hodnocení, postoje, motivace a celkovou osobnost. Důvěra tak stojí na začátku kvalitního příběhu, který se bude vyznačovat spontaneitou, bude odrazem osobnosti svého vypravěče a zároveň bude reflektovat sociokulturní aspekty, do nichž jsou jednotlivá vyprávění zařazena. „Za kvalitní, ‘dobrý’, přínosný rozhovor považujeme ten, v jehož rámci narátor své dosavadní ‘role’, trvajících či uchovaných v paměti, nejen líčí a vypráví jejich průběh, ale zároveň je reflektuje podle svých autentických, osobních (osobnostních) hodnotových kritérií, zásad, pocitů a celé škály svých individuálních vlastností.“⁴⁸ Podle řady badatelů se kvalitní interview má co nejvíce přiblížit nenucenému rozhovoru.

Jak tazatel, tak narátor do takového rozhovoru aktivně vstupují a podílejí se na vzniku nového pramene, který může být dále podroben analýze. Michael Frisch tento typ interakce označil za „sdílenou autoritu“, a myslel tím proces spoluutváření narativity, v němž jsou oba účastníci rovnocennými partnery.⁴⁹ Tento vztah předpokládá, že úloha narátora není redukována na „pouhého“ dotazovaného a úloha tazatele na pasivního posluchače na jedné straně, či erudovaného

⁴⁵ Např. rozhovor strukturovaný, nestruturovaný, vycházející ze stanovených tematických okruhů apod.

⁴⁶ Podle Ritchieho jsou hlavními pravidly vedení rozhovoru příprava, sestavení smysluplných a v co největší míře otevřených otázek, poskytování co největšího prostoru narátorům a snaha nepřerušovat je, návaznost na již řečené, důkladné seznámení se s technikou, okamžitá práce s nahrávkami a dodržování etických zásad vedení rozhovorů (RITCHIE: *Doing Oral History*, s. 57).

⁴⁷ RALEIGH YOW, Valerie: *Recording Oral History – A Practical Guide for Social Scientists*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications 1994, s. 76.

⁴⁸ VANĚK: *Orální historie...*, s. 65.

⁴⁹ V anglickém originále „a shared authority“. Takto je pojmenován i sborník z roku 1990, jehož je Frisch editorem (FRISCH, Michael /ed./: *A Shared Authority: Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History*. Albany: State University of New York Press, Albany 1990, 273 s.)

experta vytěžujícího „objekt“ svého výzkumu, tj. narátora, na straně druhé. Se vztahem budování důvěry souvisí i etická premisa orálněhistorického výzkumu nahlízející na narátora jako na dárce svého životního příběhu. Proto je jedním z nejzávažnějších prohřešků vůči etickému kódu výzkumu jakékoliv vědomé manipulování s narátorem, ať již z hlediska způsobu „získání“ rozhovoru, souhlasu s jeho zpracování, anebo z hlediska odlišného způsobu nakládání, než o jakém byl narátor informován.⁵⁰

Respekt a důvěra vůči narátorovi jako dárci příběhu představuje základ orálněhistorického projektu. Rozhovor je přesto konstruktem terénního výzkumu a vztah mezi tazatelem a narátorem se vyznačuje řadou nesouměrností. Miroslav Vaněk upozorňuje, že prvním takovým projevem je skutečnost, že narátor může rozhovor buď odmítnout, či přijmout.⁵¹ Badatelé v této souvislosti upozorňují i na „sebe selektivitu“ vzorku, „jelikož to budou vždy jisté, výmluvné osoby, které s nahráváním budou souhlasit – málomluvní, izolovaní či jedinci stažení do sebe se neobjevují často ve vzorku orálněhistorického projektu.“⁵² Stejná „selektce“ však probíhá i na opačné straně, tazatelé z prozaických důvodů budou upřednostňovat narátory výřečné, bezprostřední a otevřené. Spontánní, otevřený a hodnotný rozhovor předpokládá překonání celé řady dalších asymetrií projevujících se v rozdílech ve věku, pohlaví, vzdělání, společenském postavení a dokonce i v primárním rozdělení úloh na „tazatele“ a „narátora“. Tazatel pro narátora nikdy zcela nepřestane být „cizincem“ zhošťující se role „výzkumníka“, jenž do jisté míry narátora exploatuje.⁵³ Upřímný a nepředstíraný zájem tazatele o životní osud narátora, ačkoliv sám nemůže narátorovu důvěru opřít stejným způsobem, je tak jednou z hlavních etických zásad vedení rozhovoru.⁵⁴

Dalším z velmi diskutovaných témat orální historie je otázka paměti jako nástroje uchopení zkušeností jednotlivců, potažmo celé společnosti, umožňující i konstituci dějinného vědomí. Existuje celá řada pojednání o mechanismech paměti, s důrazem na její asociativní povahu a

⁵⁰ Americká Oral History Association (OHA) již v roce 1990 shrnula zásady orálněhistorického výzkumu a vydala je pod názvem „Principles and Standards of the Oral History Association“. Tento text nastiňuje obecný rámec pro profesionalizaci vedení výzkumu touto metodou, uznává ovšem, že jednotlivé aplikace se mohou lišit v závislosti na specifických projektech. Ve stanovách se zdůrazňuje, že by tazatelé (badatelský tým) používající metodu orální historie, bez ohledu na široké spektrum výzkumných záměrů v jednotlivých oborech, měli dodržovat a sledovat určité principy, práva a povinnosti během procesu vznikání pramenného materiálu, který by měl být autentický, potřebný a spolehlivý. Tyto zásady zahrnují povinnosti vůči narátorovi, profesi, veřejnosti a sponzorským organizacím. Narátor by podle stanov OHA měl být vždy seznámen s metodou, cílem a účelem konkrétního výzkumu a současně se svými právy, stejně jako s právy tazatele. Nadále by měl být seznámen se všemi aspekty smlouvy, kterou podepisuje, s výstupy výzkumu a pozdějším použitím vzniklého pramene, a poté ubezpečen, že se s jeho materiály bude zacházet podle jeho výslovného přání a že dané údaje budou považovány za důvěrné, dokud nevyjádří souhlas s jejich zveřejněním. RITCHIE: *Doing Oral History*, s. 207.

⁵¹ VANĚK: *Orální historie...*, s. 60.

⁵² THOMPSON: *Voice of the Past*, s. 130.

⁵³ Jana Nosková v tomto ohledu dokonce mluví o „hraní a předstírání“, které vzniká částečně kvůli „egoistickým“ záměrům badatele „využít“ narátora. NOSKOVÁ, Jana: Tazatel, dotazovaný – dočasní „přítel“? In: *Biograf*, č. 35, 2004, s. 122 - 123. V etnografických výzkumech se tazatelé nazývají exploatátory.

⁵⁴ Souvisí to se skutečností, že rozhovor v orálněhistorickém výzkumu není dialogem. Pointou rozhovoru je získat *narátorův* příběh. Ritchie proto za jednu z nejdůležitějších vlastností orálního historika považuje jeho schopnost poslouchat a potlačit nutkání mluvit. RITCHIE: *Doing Oral History*, s. xi.

selektivitu či na dílčí psychologické a neurologické aspekty procesů pamatování a zapomínání, s nimiž by badatel měl být alespoň ve zkratce obeznámen. I tento projekt diplomové práce ukázal, že narátoři si pamatují především to, co pro ně bylo markantní a důležité bez ohledu na průběh tzv. velkých dějin. Navíc se potvrdila skutečnost, že životopisné vyprávění jako narativní „výběr“ informátorů představuje primární interpretaci minulosti. Narátoři minulost hodnotí a vysvětlují ze současné perspektivy, jež minulým zkušenostem poskytuje nový smysl. Pro tazatele je zde nezbytné jisté zhodnocení důvěryhodnosti narátorů jako svědků (byli účastníky dějinných událostí či jen předávají druhotné informace). Co se pak týče otázky pravdivosti, přikláním se k názoru Alessandra Portelliho. Tento italský badatel poukázal na faktografické „posuny“ paměti ve své eseji věnované dělnickému hnutí v Torině v Itálii. Na příkladu „mylného“ pamatování si data úmrtí dělníka Trastulliho prokázal, že paměť je formována vnějšími aspekty a že není pasivní faktografickou základnou, ale aktivní a dynamickou složkou, která je pevně spojena s budováním a přidělováním významů jednotlivým událostem.⁵⁵ Proto i objektivně nepravdivá událost může být pro narátora pravdivá a badatel na ni takto nahlíží.

Orálněhistorické výzkumy nastolily rovněž velmi zajímavou otázku paměti kolektivní, i když kulturní a historické dějiny nemusí v životopisných vyprávěních konkrétních narátorů vůbec figurovat (vzhledem k obecnému pravidlu negeneralizování v kvalitativních výzkumech). Historicky podmíněný obraz světa je však vlastní každému příslušníku společnosti díky jeho socializaci. Navíc kolektivní paměť zaručuje kontinuitu společnosti, její jedinečnost a jednotu, „jež jsou důležité pro identitu a určitý druh identifikace vlastní i ve vztahu k jiným“.⁵⁶ Melucci tvrdí, že elementy kolektivní akce (identity) jsou dány jazykem, který je sdílený, a jsou zahrnuté do rituálů, praktik a kulturních artefaktů. Kolektivní identita se navíc formuje v aktivních vztazích mezi aktéry, při komunikaci a vzájemném ovlivňování, vyjednávání a rozhodování, a vede k formování a udržování jednotného empirického aktéra, jež Melucci nazývá „sociálním hnutím“.⁵⁷ Narátoři hodnotí minulé události z pozice osobní či z pozice příslušníka jisté skupiny, k níž se vědomě hlásí, a v našem případě šlo hned o dvě skupiny (či identity) – narátoři jako daruvarští krajané a jako reemigranti.

Veškeré aspekty a charakteristiky vzniklého pramene, tedy životopisného materiálu, mohou být podrobeny analýze ve třetí fázi orálněhistorického výzkumu. Je možné je otisknout a přenechat jejich interpretaci čtenářům, či s nimi nějakým způsobem analyticky naložit. Interpretace mohou být velmi specifické a úzce zaměřené v závislosti na badatelském záměru projektu (např.

⁵⁵ PORTELLI, Alessandro: *The death of Luigi Trastulli, and other stories: form and meaning in oral history*. Albany: State University of New York Press 1991.

⁵⁶ VOLBRACHTOVÁ, Libuše: Kulturní paměť, historické vědomí a kolektivní paměť v procesu interpretace vzpomínek. In: *Český lid* 81, 1994, s. 285.

⁵⁷ MELUCCI, Alberto: *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press 1996, s. 71–78.

lingvistické, sociologické, psychologické analýzy apod.). Jejich společným cílem je však „rozlišit, diferencovat a sdělit, jak lidé konstruují svůj svět zkušeností (na rozdíl od způsobu, jak o tom mluví)“.⁵⁸ V orálněhistorickém výzkumu dochází k hodnocení materiálu a výběru výzkumných postupů a interpretačních schémat z velké části již „za pochodu“ a zcela v závislosti na získaných výpovědích.⁵⁹ Podle Ritchieho představuje i „špatný“ rozhovor „něco hmatatelného“, na jehož základě se můžeme poučit a čerpat poznatky pro výběr budoucích výzkumných strategií a usměrňování celého průběhu výzkumu.⁶⁰ V současné době se metoda orální historie neredukuje pouze na získané rozhovory, ale bývá doplňována analýzou vizuálních materiálů (fotografie), písemností (osobní korespondence) atd.

Výsledné interpretace neusilují o získání definitivních závěrů se všeobecnou platností. I tazatel je v nich považován za svého druhu narátora, jenž rozvíjí smysl prostřednictvím analýzy a uspořádání studovaného materiálu na základě svého individuálního, intuitivního a subjektivního vidění. Jeho dílo může představovat „inspiraci“ pro ostatní badatele a získaný archivovaný materiál může kdykoliv posloužit jako základ pro další zpracování a kritické rozbory. V tomto ohledu je v orální historii patrný odkaz hermeneutiky, resp. konceptu tzv. hermeneutického kruhu, jenž předpokládá kumulativní upřesňování původního projektu významu. Podle Gadamera přistupuje každý badatel ke studované problematice (resp. textu) s jistým předporozuměním a jeho interpretační práce má za úkol zaplňovat tento projekt významem, upravovat ho, zpřesňovat či mu dát zcela nový obsah. Výsledná interpretace však nepředstavuje novou, definitivní pravdu, nýbrž další stanovisko či předporozumění, jež je „členem nepřetržitého řetezu událostí“ v hermeneutickém kruhu.⁶¹

⁵⁸ VANĚK: *Orální historie...*, s. 108.

⁵⁹ Interpretační základ většinou představují přepisy. Jsou časově nejnáročnější částí orálněhistorického výzkumu, podle některých badatelů hodina nahrávky vyžaduje šest až osm hodin přepisu (RITCHIE: *Doing Oral History*, s.42). Primárním dokumentem přesto zůstává nahrávka, je tudíž důležité, aby byla uchována. Pravidla pro přepis většinou vycházejí z výzkumných otázek (pro určité účely je vhodné je doplňovat i transkripčními symboly, pro folkloristy je důležité zaznamenat dialekt atd.). Zodpovědným úkolem přepisovatele je reprodukovat text v co nejvěrnější podobě, bez stylistických úprav či doplňování. Někdy je vhodné umožnit narátorům, aby text sami upravili a schválili. Co se týká úprav původního textu, etické zásady orální historie vyžadují, aby se přání narátora vždy plnilo, poněkud problematické však je, když narátor po přečtení vyjádří přání editovat také obsahovou stránku textu.

⁶⁰ RITCHIE: *Doing Oral History*, s. xiv.

⁶¹ GADAMER, Hans-Georg: *Problém dějinného vědomí*. Praha: Filosofia, 1994, s. 51.

3. ČÁST HISTORICKÁ

3.1. Literatura historická a etnografická

Literaturu o reemigraci jugoslávských (chorvatských) Čechů lze rozdělit na historickou a etnografickou (etnologickou).⁶²

Za hlavního českého teoretika reemigrace zahraničních Čechů a Slováků po II. světové válce můžeme označit historika Jaroslava Vaculíka. Tento vědec, působící na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, vydal od poloviny osmdesátých let řadu článků, studií a publikací, které pojednávají o všech reemigračních skupinách. V několika knižních zpracováních se zabývá reemigrací Čechů a Slováků po II. světové válce obecně (poslední vyšla v r. 2002),⁶³ ale jeho hlavním studijním tématem je reemigrace volyňských Čechů, které nedávno věnoval dokonce třísvazkovou monografií, v českém vědeckém prostředí jedinečnou svým rozsahem.⁶⁴ Vaculík ve svých dílech konstatuje nedostatek monografických a specializovaných děl na toto téma, a proto poukazuje na nutnost čerpat z archivního materiálu vzešlého z činnosti centrálních státních a politických orgánů. Tento heuristický přístup důsledně prosazuje, a proto jeho díla umožňují důkladné seznámení se s problematikou a průběhem reemigrace na státní a oficiální úrovni (méně však na úrovni dobového tisku, který Vaculík zamítá kvůli jeho agitační povaze).⁶⁵ Kvůli střídání výkladů oficiálních listin, dokumentů a výsledků mezistátních jednání nejsou však jeho publikace příliš snadné na čtení a chybí jim dimenze, která by čtenáři přiblížila lidskou účast na těchto komplikovaných historických procesech.

Samotným tématem reemigrace chorvatských (jugoslávských) Čechů⁶⁶ se tento historik zabývá pouze v jednom díle pojatém jako přehled výkladů o reemigracích zahraničních skupin Čechů a Slováků po druhé světové válce.⁶⁷ Je to jedno z mála existujících pojednání o reemigraci jugoslávských Čechů. Obecně lze říci, že je problematika reemigrace nejčastěji zpracovávána na příkladu nejvýraznější skupiny krajanů, kteří reemigrovali – volyňských Čechů - vzhledem k organizovanému charakteru jejich reemigrace, kompaktnímu osídlení pohraničí a následnému

⁶² Etnografie jako dobové označení disciplíny se používalo do 90. let 20. století, od té doby se používá označení etnologie.

⁶³ V roce 2002 vyšla jeho populárně vědecká práce *Češi v cizině – emigrace a návrat do vlasti* a téhož roku také studie *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Jde ovšem o přepracovanou verzi studie z roku 1993 nesoucí jméno *Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945 – 1950*.

⁶⁴ VACULÍK, Jaroslav: *Dějiny volyňských Čechů*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, díl 1 – 3, 1997, 1998, 2001.

⁶⁵ VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s.7.

⁶⁶ O reemigraci Čechů z největší jugoslávské menšiny z Daruvarska neexistují žádná samostatná pojednání.

⁶⁷ *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Stejně Vaculíkovo pojednání se objevilo i v knize zabývající se osídlováním pohraničí po druhé světové válce z roku 2005 (ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír, VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*).

problematickému sžívání se s novým prostředím.⁶⁸ Nicméně, autoři zabývající se reemigrací volyňských Čechů většinou publikovali přinejmenším články o reemigraci dalších zahraničních skupin. Tak např. Helena Nosková, která reemigraci volyňských Čechů také věnovala monografické zpracování,⁶⁹ publikovala v roce 2000 s Janou Váchovou pojednání o reemigraci z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska. I toto dílo se na problematiku dívá prizmatem oficiálních státních dokumentů relevantních pro organizaci a průběh reemigrace z těchto zemí, jen s tím rozdílem, že ty relevantnější jsou v publikaci otištěny.⁷⁰ Kniha proto obsahuje 139 dokumentů, které vznikly činností československých institucí zabývajících se reemigrací Čechů a Slováků z těchto států. Podle slov autorek byly tyto dokumenty vybrány proto, že dokládají návrat krajanů do vlasti, práci institucí zaměřenou na uskutečnění reemigrace a usídlení krajanů a působení aparátu KSČ při ovlivňování a řízení reemigračních proudů před únorem 1948 a po něm.⁷¹ Podobná analýza byla provedena v poněkud starší publikaci Lubomíra Slezáka, ta se ovšem netýká činnosti institucí, které řídily reemigraci, nýbrž zemědělského osídlování pohraničí v Československu v letech 1945 – 1947, a proto s tématem reemigrace přímo souvisí. Zmíněné dílo mj. zpracovává dekrety prezidenta republiky o osídlování zemědělské půdy v pohraničí, rekonstruuje podmínky osídlování a jeho jednotlivé etapy, všímá si sociálního a třídního složení zemědělských osídlenců a zabývá se problematikou reemigrantů ve vztahu ke kolektivizaci.⁷² Aktuálnější verze této práce vyšla v roce 2005, tentokrát jako kapitola v rámci publikace pojednávající o osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce.⁷³ V knize jsou vedle ní otištěny další dvě studie, o nezemědělském osídlování z pera Františka Čapka a o reemigraci a usídlování zahraničních krajanů z pera Jaroslava Vaculíka, obě vycházejí z dobových archivních materiálů. Pro projekt této diplomové práce představovaly však pojednání o problematice osídlení, jeho legislativě a uvedení do praxe spíše doplňující zdroje informací umožňující seznámení se s historickým pozadím doby, neboť většina narátorů, kteří se na projektu této diplomové práce podíleli, se do Československa vrátili samostatně a nebyli jim zde přiděleny usedlosti ani jiný nemovitý či movitý majetek. Nepředstavují ani skupinu kompaktně usídlenou v určitém

⁶⁸ Z odhadovaného počtu 50 tisíc českých obyvatel Volyně reemigrovalo do Československa cca 38 000 osob. V Jugoslávii bylo celkem 100 tisíc Čechů a Slováků, reemigrovalo jich pouze 11 tisíc (údaje se značně liší). O problematickém sžívání volyňských Čechů s novým prostředím hovoří prakticky všechny studie o etnických procesech v pohraničí.

⁶⁹ Vyšla v roce 1999. Vychází z pramenů a písemností uchovaných v Československu a částečně také z rozhovorů s reemigranty. NOSKOVÁ, Helena: *Návrat Čechů z Volyně. Naděje a skutečnost let 1945 – 1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999, 165 s.

⁷⁰ NOSKOVÁ, Helena – VÁCHOVÁ, Jana: *Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska v letech 1945 – 1954*. Praha: ÚSD AV ČR 2000. Vybrané oficiální dokumenty otiskl také Vaculík v původní publikaci z roku 1993, která pojednává o poválečné reemigraci obecně.

⁷¹ NOSKOVÁ – VÁCHOVÁ: *Reemigrace Čechů...*, s. 9.

⁷² SLEZÁK, Lubomír: *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. BLOK: Brno 1978. Publikace je ovšem výrazně poplatná době, ve které vznikla.

⁷³ ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: CERM.

pohraničním okrese (i když to byl původní reemigrační plán),⁷⁴ nýbrž jedná se o rozptýlené jednotlivce, jejichž společným jmenovatelem je zkušenost reemigrace. V rámci historické sekce na téma reemigrace Čechů z Chorvatska bych se ještě chtěla zmínit o článku Jana Pelikána, který se zabývá ekonomickými problémy reemigrace z bývalé Jugoslávie způsobenými absencí mezinárodních smluv a majetkoprávních vyrovnání mezi oběma státy.⁷⁵ Vedle literatury historické existují též pokusy souhrnně zachytit osídlování pohraničí v pojednáních statistických a sociologických.⁷⁶

Pokud jde o literaturu etnografickou, českoslovenští etnografové se tématu poválečné reemigrace Čechů a Slováků systematicky věnovali od 50. let 20. století, tedy prakticky od okamžiku jejího ukončení. Ve většině případů však zpracovávali tuto problematiku v širším rámci několika témat, která bychom mohli označit za badatelské „programy“ československé etnografie v období 1950 – 1989.

Národopis se o reemigranty poprvé začal zajímat v 50. letech minulého století v souvislosti s tématem združstevňování vesnic v pohraničí. Už na druhé celostátní konferenci etnografů v roce 1952 (jejímž účelem bylo odsunout do pozadí starší badatelskou generaci, její metody a témata bádání)⁷⁷ byl za hlavní vědecký úkol prohlášen „výzkum současného způsobu života a současné kultury jak v zemědělských oblastech, hlavně v družstevních vesnicích, tak i v oblastech průmyslových.“⁷⁸ Rezoluce vydaná při třetí etnografické konferenci v roce 1953 opět jmenovala zmíněná témata jako oborové preference. Tradiční výzkum lidové kultury měl být v co největší míře nahrazen studiem dělnické kultury a tzv. socialistického způsobu života na vesnici za použití metodologie sovětské etnografie. Řada studií publikovaných v tomto období se vyznačuje propagací družstevnictví a národopis je pojímán jako věda s cíleným vyhledáváním revolučních prvků, projevů třídní diference a třídního boje v lidové kultuře.⁷⁹

Z literatury pojednávající o reemigrantech z Jugoslávie ve spojitosti s procesy združstevňování vesnice bych se chtěla zmínit o dvou člancích. První vyšel v roce 1973 pod

⁷⁴ Stejně stanovisko zastávali jak samotní krajané, tak poválečný Svaz Čechů v Chorvatsku: požadovali hromadnou repatriaci (ve skutečnosti reemigraci), aby se malé skupinky po návratu do vlasti neztratily, v ideálním případě na jižní Moravu, která hospodářsky a klimaticky krajanům nejvíce připomínala severovýchodní Chorvatsko (např. *Jednota*, č. 9).

⁷⁵ PELIKÁN, Jan: K některým ekonomickým problémům reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie v letech 1945 – 1948. In: *Český lid* 76, 1989, č. 3, s. 156 – 163.

⁷⁶ Jedná se o analýzy demografického vývoje českého obyvatelstva z pera Vladimíra Srba (např. *1000 let obyvatelstva českých zemí*, Praha: Karolinum 2004, 275 s., či demografický přehled osídlení českého pohraničí v letech 1945 – 1949, který vyšel jako osmý svazek ediční řady *Materiály k problematice novoosídleného pohraničí v roce 1984*). Dále je to např. sociologická studie Františka Zicha *Kdo žije v pohraničí: česká část česko-německého pohraničí v procesech společenské transformace a evropské integrace* (Ústí nad Labem : Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 1996, 129 s.).

⁷⁷ PETRÁŇOVÁ, Lydia – BAHENSKÝ, František: Institucionální základna českého národopisu v letech tzv. budování socialismu a profilace hlavních periodik. In: HOLUBOVÁ, Marta – PETRÁŇOVÁ, Lydia – WOITSCH, Jiří (eds.): *Etnologie 2000*, Praha: Etnologický ústav AV ČR 2000, s. 190.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Tamtéž, s. 192.

názvem „Staré a nové v kulturním a společenském životě družstevní vesnice“ a jeho autorkou je Iva Heroldová, jedna z nejvýraznějších badatelek české etnografie.⁸⁰ Článek pojednává o transformaci jihomoravského družstevního venkova na příkladu dvou obcí, Jiřic a Míšovic na jižní Moravě, osídlených reemigranty-partyzány z chorvatského Daruvarska. Navzdory názvu se v něm Heroldová však zabývá především rozbořem duchovní kultury a aktivit reemigrantů „1. ve zvycích a obřadech přenesených z Daruvarska nebo přijatých od usídlenců ze Slovácka; 2. ve státem uznaných svátcích, výročích a akcích pořádaných družstvem, politickými a zájmovými organizacemi a institucemi; 3. v individuálně tráveném volném čase“.⁸¹ Také článek Josefa Vařeka vychází ze stejného výzkumu.⁸² Vařeka sledoval především vývoj bytové kultury družstevní vesnice v porovnání s lidovou architekturou ve „staré vlasti“ reemigrantů.⁸³ Oba články projevují dvě výrazné tendence: věrnost tradičním zájmům národopisu (komparativní výzkum hmotné a duchovní kultury reemigrantů ve „staré“ a „nové“ vlasti) a jejich zařazení do „nového rámce“ dobových politických trendů, tedy združstevňování vesnic v pohraničí. Lze spekulovat o tom, že v tomto ohledu reemigranti z Jugoslávie (mladí partyzáni z Daruvarska usídlení v Jiřicích a Míšovicích na jižní Moravě) byli vděčným tématem, jelikož byli pověstní svou oddaností věci komunismu a svým odhodláním začít kolektivně hospodařit ihned po válce, čímž „předstihli dobu“.⁸⁴ V literatuře bývají hodnoceni jako bezproblémoví a pokrokoví družstevníci, kteří se rychle sžili s novým prostředím a záhy dosahovali významných výsledků v rámci družstev.⁸⁵ V obou článcích autoři pracují i s výpověďmi narátorů, jejich narativní okruhy se však skoro výhradně týkají procesu adaptace přistěhovalců v těsné spojitosti se zakládáním JZD a přechodem na novou formu hospodaření, dále pak jejich volného času a bytových přestaveb. Otázkou samotné reemigrace a motivace k ní se zmíněné články téměř nezabývají.

K druhé vlně zájmu o reemigraci (resp. reemigranty) dochází v 70. a 80. letech minulého století, tentokrát v souvislosti se široce pojatým studiem etnických procesů v pohraničí. Koncept etnických procesů převzatý ze sovětské etnografie představoval studium „jakékoli mezietnické interakce včetně vztahů mezi příslušníky téhož etnika s rozdílnou historickou zkušeností (případ

⁸⁰ Intenzivně se věnovala také výzkumu české menšiny v Jugoslávii. Uskutečnila několik terénních výzkumů na Daruvarsku a na jižní Moravě u českých přistěhovalců z Jugoslávie, napsala řadu článků o reemigraci jugoslávských Čechů (většina vyšla v Českém lidu).

⁸¹ HEROLDOVÁ: Staré a nové v kulturním a společenském životě družstevní vesnice. In: *Český lid* 60, 1973, s. 189.

⁸² Kromě výzkumu v Jiřicích a Míšovicích se Josef Vařeka společně s Ivou Heroldovou v r. 1965 – 67 zúčastnil široce zaměřeného výzkumu ÚEF českých menšin v Jugoslávii spolu s dalšími etnografy (Vladimír Scheufler) a folkloristy (Hannah Laudová, Jaroslav Markl, Jaromír Gelnar, Zdenka Jelínková).

⁸³ VAŘEKA, Josef: Stavební vývoj a bytová kultura družstevní vesnice v jihomoravském pohraničí. In: *Český lid* 60, 1973, s. 178 – 186.

⁸⁴ Jak podle výpovědi narátorů z Jiřic a Míšovic poznamenala Iva Heroldová. Viz např. HEROLDOVÁ, Iva: Staré a nové..., s. 187 – 197.

⁸⁵ Např. jiřičtí obdrželi v roce 1962 vyznamenání Řádu práce. Podle Vařeka byly hlavní příčinou poměrně rychlého společenského a kulturního splynutí jiřických a míšovických reemigrantů s českým prostředím nové společenské podmínky pramenící z družstevní formy hospodaření. VAŘEKA: Stavební vývoj..., s. 184.

reemigrantů) spočívající v adaptaci a integraci do nového/majoritního prostředí a potenciálně vedoucí ke změnám etnicity“.⁸⁶ Oddělení Etnických procesů Ústavu etnografie a folkloristiky Československé akademie věd (ÚEF ČSAV) v Praze organizovalo řadu výzkumů v pohraničí a jeho dílčí výsledky (k vytvoření syntetického zpracování nikdy nedošlo) byly publikovány v řadě studií, které ÚEF ČSAV vydával formou malotirážních publikací v ediční řadě Materiály k problematice novoosídleneckého pohraničí Zpravodaje koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku (ZKSVI). Výzkumů se zúčastnila řada historiků, archivářů a vědeckých pracovníků z tehdejších pracovišť Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze a Brně a Katedry etnografie Filosofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zaměřili se především na procesy adaptace nově přichozích, jejich sžívání s českým obyvatelstvem, které přišlo z vnitrozemí, a také s různými skupinami reemigrantů. Články publikované ve zmíněných řadách mapují situaci v celém českém a moravsko-slezském pohraničí a všímají si všech skupin novoosídlenců. Vyznačují se etnografickým a folkloristickým zaměřením, zaměřením na studium tradiční lidové kultury a marxistickým teoretickým zázemím.⁸⁷

Adaptací nových přistěhovalců do pohraničí se zabývá také sborník ÚEF Brno s názvem Etnické procesy v nově osídlených oblastech na Moravě editorky Alexandry Navrátilové z roku 1986.⁸⁸ I v této publikaci se badatelé soustředili převážně na výzkum hmotné a duchovní kultury nově přichozích na jižní Moravu, pro téma reemigrace jugoslávských Čechů je relevantnější pouze analýza společenské a kulturní integrace novoosídlenců, mj. také jiřických a míšovických partyzánů, z pera editorky sborníku. I tato autorka poukazuje na poměrně rychlý proces adaptace této novoosídlenecké skupiny, jehož příčinu nachází v politické orientaci reemigrantů formované v partyzánských oddílech za druhé světové války a v následné neproblematické adaptaci na kolektivní hospodaření.⁸⁹ Ve sborníku je z hlediska metody zajímavé pojednání Marty Šrámkové o slovesném folklóru u novoosídlenců. Článek se přes svou sovětskou teoretickou základnu vyznačuje zcela aktuálními názory o důležitosti osobních sdělení (tzv. vzpomínkových memorátů nebo vyprávění ze života) pro pochopení složitých historických a etnických procesů prostřednictvím srovnávacích a hodnotících hledisek samotných aktérů dějinných událostí.⁹⁰

⁸⁶ NEŠPOR: *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty...*, s. 17.

⁸⁷ Tamtéž, s. 18.

⁸⁸ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra (ed.): *Etnické procesy v nově osídlených oblastech na Moravě (Na příkladě vybraných obcí v Jihomoravském a Severomoravském kraji)*. Brno, Strážnice: Ústav lidové kultury ÚEF ČSAV 1986, 166 s.

⁸⁹ Tamtéž, s. 41.

⁹⁰ Pro toto téma je článek zajímavý též tím, že se autorka vzpomínkovými vyprávěními zabývá mj. i na příkladu jiřických a míšovických reemigrantů a že jsou jejich vyprávění v článku zlomkovitě otištěna.

Další literaturu o reemigraci jugoslávských Čechů jsem čerpala ze dvou významných českých národopisných periodik – z Českého lidu⁹¹ a z ročenky Češi v cizině. Obecně lze říci, že o tématu reemigrace po druhé světové válce byla od 50. let minulého století v těchto periodikách publikována celá řada článků. Kromě ideologicky zaměřených pojednání se zde především potýkáme se skutečností, že se články v těchto publikacích jak metodologicky (svým důrazem na etnografické a folkloristické zpracování či etnické procesy), tak teoreticky podobají. Někdy se určitým tématem zabývají stejní autoři, kteří své články publikují opakovaně v jen mírně obměněné formě. K tématu reemigrace jugoslávských Čechů lze pak dodat, že se kromě Ivy Heroldové této problematice už nikdo výrazněji nevěnoval a že spíše převládají pojednání o reemigraci obecně, reemigraci dalších zahraničních skupin (především volyňských Čechů), o adaptaci přesídlenců na nové poměry v pohraničí či folkloristické studie o duchovní a hmotné kultuře jednotlivých menšin v zahraničí. Z článků Ivy Heroldové, které vyšly v Českém lidu, jsem vycházela především z pojednání o české menšině v Jugoslávii (v Českém lidu Heroldová publikovala výsledky terénních výzkumů z konce šedesátých let) a z komparativního pojednání o reemigracích jugoslávských a volyňských Čechů.⁹² Nakonec bych se ještě chtěla zmínit o další samostatné studii této autorky, ve které pomoci memorátů porovnála lidová vyprávění o druhé světové válce u obou zmíněných skupin.⁹³

Historický a etnografický přístup ke studiu tématu reemigrace Čechů a Slováků do Československa po druhé světové válce se vyznačují odlišným hodnotovým zázemím, které vedlo k jejich specifickému tematickému zaměření a metodickému uchopení problematiky bádání.⁹⁴ Zdeněk R. Nešpor ve své publikaci z roku 2002 nastínil hlavní tendence vědeckého bádání o reemigraci a emigraci v československém prostředí od 50. let minulého století a výsledky jeho studie korespondují s uvedenými charakteristikami literatury i v tomto konkrétním případě. Zatímco se historiografie omezila na faktografickou analýzu politických dějin prostřednictvím aplikace klasické pramenné heuristiky, etnografie se zabývala především rozbořením tradiční lidové kultury a tzv. etnických procesů v nově osídleném pohraničí a na reemigrační problematiku pohlížela prizmatem „věčně se opakujících schémat etnických proměn“.⁹⁵ Podle Zdeňka Nešpora ani jedna z „tradičních“ metod výzkumu procesu reemigrace neposkytuje dostatečný prostor samotným aktérům a analýzám hodnotových a ideových podloží jejich rozhodnutí, názorů a motivací, resp. tomu, co autor nazývá „hodnotová schémata a symbolická univerza jednotlivých

⁹¹ Český lid je publikační základnou většiny českých a slovenských etnologů. Od roku 1963 je reprezentativním časopisem Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, později Etnologického ústavu AV ČR. PETRÁŇOVÁ – BAHENSKÝ: *Institucionální základna...*, s. 202.

⁹² HEROLDOVÁ, Iva: *Volynští Češi – Jugoslávští Češi*. In: *Český lid* 71, 1983, sv. 2, s. 108 – 112.

⁹³ HEROLDOVÁ Iva: *Válka v lidovém podání. Národně osvobozenecký boj volyňských a jugoslávských Čechů*. Praha, Ústav pro etnografii a folkloristiku ČS AV 1977. s. 519.

⁹⁴ NEŠPOR: *Reemigranti a sociálně...*, s. 25.

⁹⁵ Tamtéž, s. 11.

aktérů či jejich sociálních uskupení“.⁹⁶ Oběma přístupům vytýká jejich omezenou pramennou základnu, nechť opustit zavedené postupy bádání a nedostatek interdisciplinarit.

Devadesátá léta 20. století přinesla v tomto ohledu posun k moderní interdisciplinaritě a uznávání alternativních vědeckých konceptů, čímž postupně dochází k „rozlomení“ badatelských schémat normalizační éry a k žádoucímu otevření se vůči jiným oborům na jedné straně a vůči jiným typům pramenů na straně druhé. Z literatury porevoluční doby jsem čerpala z takových studií, které mi poskytovaly možnost komparace, a to z hlediska použité metody či zpracovaného tématu. Týká se to především novějších studií o reemigraci po druhé světové válce⁹⁷ a o současných reemigracích organizovaných⁹⁸ či individuálních.⁹⁹ Nutno podotknout, že o reemigraci Čechů z Jugoslávie vyšla v posledních letech pouze historiografická literatura.¹⁰⁰

3.2. Literatura krajanská a reemigrantská

K pochopení problematiky reemigrace přispívají také krajanské studie o přistěhovalectví či životě „v cizině“, protože jejich prostřednictvím se dozvídáme, jak menšina jako celek vnímá vlastní dějiny. S charakterem života chorvatských Čechů v předválečném období jsem se seznamovala především prostřednictvím publikací Josefa Matuška. Tento krajan, dlouhodobý šéfredaktor týdeníku Jednota, ředitel stejnojmenného nakladatelství a nositel české ceny Jana Masaryka Gratias Agit za šíření dobrého jména České republiky v zahraničí, napsal řadu pojednání o dějinách Čechů a Slováků v Chorvatsku, stejně jako řadu dílčích článků a studií o různých aspektech krajanského života či o konkrétních přistěhovaleckých obcích. Chtěla bych zde zmínit publikaci o dějinách přistěhovalectví Čechů do Chorvatska, která vyšla v roce 1994 a zabývá se jednotlivými etapami emigrace, spolkovou činností menšiny a její organizací.¹⁰¹ Autor při sepisování vycházel z dobového archivního materiálu, kronik a tisku a z materiálů o fungování jednotlivých krajanských organizací. Je to doposud nejpodrobnější zpracování dějin emigrace Čechů do severovýchodního Chorvatska a dějin menšiny jako takové, mapuje ovšem pouze období do roku 1945. Při sepisování práce jsem vycházela z další (dvojjazyčné) publikace od stejného

⁹⁶ Tamtéž, s. 27.

⁹⁷ V tomto směru mi byla velkou pomocí disertační práce Jany Noskové o reemigraci volyňských Čechů po druhé světové válce vedená metodou biografických rozhovorů. NOSKOVÁ, Jana: *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury* [rkp]. Disertační práce, Ústav evropské etnologie Masarykovy univerzity Brno, 2006.

⁹⁸ Reemigrace Čechů z Ukrajiny (v důsledku černobylské katastrofy). VALÁŠKOVÁ, Naďa – UHEREK, Zdeněk – BROUČEK, Stanislav: *Aliens or one's own people. Czech immigrants from the Ukraine in the Czech Republic*. Praha: Etnologický ústav AV ČR 1997, 118 s.

⁹⁹ SECKÁ, Milena: Současná reemigrace Čechů z Rumunska. In: *Češi v cizině* 6, 1992, s. 39 – 42., SECKÁ, Milena: Migrace Čechů z Rumunska do České republiky (bývalé ČSFR) a vývojové aspekty jejich adaptačního procesu. In: *Český lid* 80, 1993, s. 177 -184.

¹⁰⁰ Zmíněné historické analýzy archivních materiálů státní provenience z pera Jaroslava Vaculíka (2002, která je přepracovanou verzí starší publikace z roku 1993) a Heleny Noskové (2000).

¹⁰¹ MATUŠEK, Josef: *Češi v Chorvatsku*. Daruvar: Jednota 1994, 204 s.

autora vydané u příležitosti výročí přistěhování Čechů do Chorvatska (1792 – 1992) a působení spolků (1920 – 1990). I tato kniha se zabývá dějinami přistěhovalectví a kronikami místních obcí.¹⁰²

Další tematický okruh krajské (reemigrantské) literatury představují publikace týkající se antifašistického odboje Čechů a Slováků v severovýchodním Chorvatsku. První z nich, *Bojová cesta I. čs. brigády „Jana Žižky z Trocnova“*, sleduje vznik tohoto československého partyzánského útvaru od jeho ideových začátků po konkrétní válečné operace a diverzní činnosti.¹⁰³ Publikace se skládá ze tří studií – z Matušкова pojednání o Češích a Slovácích mezi dvěma válkami v Jugoslávii, Orctova o osvětové a politické činnosti brigády a o předválečném vývoji, který vyústil v její zakládání, a Hanzlova příspěvku o dějinách brigády.¹⁰⁴ O něco starší publikace *V jugoslávských horách* se tématem protifašistického odboje Čechů a Slováků na Daruvarsku zabývá v poněkud menším rozsahu.¹⁰⁵ Ačkoliv je na obou publikacích patrná doba jejich vzniku (vyšly v průběhu 60. let minulého století), jsou důležitým pramenem pro poznání útvaru, který přímo či nepřímo figuroval v životech většiny reemigrantů během války a po jejím ukončení, což se odrazilo i ve vyprávěních narátorů v této diplomové práci.

V neposlední řadě je též důležité zmínit se o pracích samotných reemigrantů. Obecně vzato, projevovali reemigranti z Chorvatska o sdílení svých zkušeností poměrně velký zájem, jak o tom svědčí řada dílčích příspěvků, které od 50. let minulého století vydávala Jednota. V knižní podobě jsem se však setkala pouze s jedním autobiografickým pojednáním,¹⁰⁶ které přesto poskytlo cennou možnost porovnat výsledky mého terénního výzkumu s dalšími zkušenostmi a názory konkrétního aktéra reemigrace.

Že zájem reemigrantů sdružovat se a sdílet zkušenosti a názory přetrvává i v novější době, prozrazuje projekt občanského sdružení Ilova, které v roce 1995 založil Ing. doc. Karel Pokorný, reemigrant z Velkých Zdenců a mimochodem jeden z narátorů v této studii. Prostřednictvím grantu Ministerstva zahraničních věcí ČR bylo umožněno po dobu 10 let financovat náklady na vydávání čtvrtletníku stejného jména, který se, slovy redakce, snaží „plnit úlohu informátora o životě a činnosti našich občanů, poválečných reemigrantů z daruvarské oblasti v Chorvatsku i o životě českých občanů v Chorvatsku. Pokoušíme se o vzájemné interakce mezi rodáky v ČR a Chorvatsku s cílem rozvíjet přátelskou kulturní a hospodářskou spolupráci.“¹⁰⁷ Ilova zůstala věrná

¹⁰² MATUŠEK, Josef: *200 godina zajedno – 200 let pospolu*. Daruvar: Jednota 1991, 179 s.

¹⁰³ HANZL, Josef – MATUŠEK, Josef – ORCT, Adolf: *Bojová cesta I. československé brigády „Jan Žižka z Trocnova“*. Daruvar: Československý svaz v SRCH 1968, 343 s.

¹⁰⁴ Orct a Hanzl byli členy brigády.

¹⁰⁵ HUBÁČEK, Václav – VOJÁČEK, Ota.: *V jugoslávských horách*. Praha: Naše vojsko 1964, s.153.

¹⁰⁶ Jde o autobiografii paní Zdenky Doudové-Matinové, která se narodila v Daruvarském Brestově a v roce 1945 reemigrovala s ostatními příslušníky I. čs. brigády do Československa (byla ošetřovatelkou v brigádě). Její autobiografii vydala v roce 2003 Jednota z Daruvaru pod názvem „Zaváté časem“.

¹⁰⁷ Podle www.volny.cz/zidine, webové stránky sdružení Ilova.

grafické úpravě a struktuře krajanského časopisu Jednota, snad i kvůli tomu, že řada reemigrantů časopis dodnes odebírá a je na něj zvyklá.¹⁰⁸ Zpravuje o krajanských a místních aktualitách, členové redakční rady se v ní vyjadřují k tématům týkajícím se krajanské problematiky či dílčích témat z chorvatských a českých dějin. Poměrně časté jsou také příspěvky samotných reemigrantů znázorňující průběh reemigrace či následnou adaptaci na nové prostředí. Ilova tudíž pro tuto diplomovou práci poskytla též cenný materiál, který mi pomohl analyzovat a pochopit zkušenosti a názorové či hodnotové postoje reemigrantů. Činnost sdružení a čtvrtletníku bude bohužel v blízké budoucnosti (po dosažení 50. čísla) ukončena.

3.3. Poválečná reemigrace do Československa podle odborné literatury

Z literatury se dozvíme, že se o hromadné reemigraci krajanů začíná v českých zemích poprvé mluvit v souvislosti se vznikem samostatného československého státu.¹⁰⁹ Ve většině případů zůstala tématem kabinetních debat, objevily se nicméně konkrétnější snahy, mezi které patří např. iniciativa dr. Jana Auerhana, přednosty Státního úřadu statistického v Praze, který se zasadil o reemigraci českých evangelíků z Německa a Polska.¹¹⁰ V roce 1920 byla soukromou náboženskou evangelickou organizací Kostnická jednota zorganizována hromadná reemigrační akce (chápaná jako potřeba odčinit důsledky Bílé hory), ale četné protesty ze strany katolíků, velkostatkářů, na jejichž pozemcích se měli reemigranti usídlit, a laxnost českých úřadů znemožnily její úspěšné dokonání – z 841 přihlášených rodin jich do konce roku 1926 reemigrovalo pouze 127.¹¹¹ Československá vláda dávala v tomto období přednost udržení českých a slovenských emigrantů v cizině, protože v nich viděla významného pomocníka československého exportu,¹¹² a tak docházelo spíše k reemigracím individuálním, především z Ruska a Rakouska. Čeští historici se vesměs shodují v tom, že v období mezi dvěma válkami ještě nebyly splněny všechny podmínky, především ty ekonomické, k uskutečnění úspěšné hromadné reemigrační akce.¹¹³

¹⁰⁸ Samotní nárotoři se často na Jednotu odvolávali, někteří jsou jejími aktivními dopisovateli, někteří v Jednotě dokonce publikovali své vzpomínky či přinejmenším dílčí články na různá témata.

¹⁰⁹ VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 9.

¹¹⁰ Činnost dr. Jana Auerhana je spojena s dobovým klimatem z počátku 20. století, které souvisí s novou strukturou Evropy založenou na principu národních hnutí a států. Vystěhovalectví bylo považováno za výrazné oslabení národa a po I. světové válce dochází ke snahám tuto tendenci napravit. V důsledku toho se krajané v zahraničí těšili velkému zájmu a věnovala se jim systematická péče ze strany českých úřadů. V roce 1906 byla založena sekce “pro péči o české zahraničí” při zahraničním odboru Národní rady české. Od roku 1928 převzal tuto péči Československý ústav zahraniční a v jeho čele stanul nejlepší znalec krajanské problematiky v zahraniční, dr. Jan Auerhan. Jan Auerhan mimo jiné vydal několik publikací mapujících českou menšinu v Jugoslávii. viz KOŘALKOVÁ: *Reemigrace krajanů jako...*, s. 163.

¹¹¹ VACULÍK: *Češi v cizině...*, s. 36 - 37.

¹¹² VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 13.

¹¹³ KOŘALKOVÁ: *Reemigrace krajanů jako...*, s. 163.

Za začátek organizované reemigrace můžeme považovat r. 1945, kdy se čeští krajané postupně rozhodují na základě výzev Československé vlády pro návrat do „staré“ vlasti, kde se uvolnilo místo po odsunu Němců a Maďarů. Zpočátku byl tento pohyb spontánní a individuální, později dochází ke státem organizovaným akcím, které měly za účel přestěhovat celé zahraniční skupiny Čechů a Slováků. Za konec reemigrace můžeme označit rok 1950, kdy byly oba typy reemigrace, individuální i organizovaná, uzavřeny.¹¹⁴

Demografické a sociální změny v poválečném období daly poprvé realistický podnět k vzniku myšlenky organizovat návrat krajanů na státní úrovni. Obecným předpokladem této doby bylo, že takový přesun nebude problematické uskutečnit, protože představoval jeden z dílčích pohybů v rámci masového stěhování obyvatelstva, které bylo buď mobilizováno, nacházelo se na nucených pracích v Německu, opouštělo koncentrační tábory či se vracelo do míst, která v důsledku válečných útrap nedobrovolně opustilo, nebo bylo donuceno k opuštění dosavadního místa rezidence na základě spojeneckých dohod o novém uspořádání poválečné Evropy. Ve prospěch reemigrace mluvilo také dobové klima a poválečná tendence zjednodušovat národnostní struktury řady států čímž se mělo zajistit nekonfliktní mírové soužití.¹¹⁵ Nové Československo proto, v návalu entuziasmu, pocíťovalo dostatek sil navrátit nejen osoby, které byly zavlčeny do Německa, ale také osoby, které byly nuceny opustit české země ať už kvůli bídě, polickému nebo náboženskému útlaku. Reemigrací se měla uskutečnit přání obou stran, která se intenzivně projevovala minimálně od začátku 20. století – přání krajanů v zahraničí, aby se vrátili do vlasti, a přání obnoveného československého státu získat zpět své příslušníky, kteří byli donuceni odejít. Obě přání nabyla skutečných rozměrů po postupimské konferenci, na které vítězné mocnosti rozhodly o odsunu Němců, čímž se v Československu uvolnilo pohraničí. Květa Kořalková proto reemigraci po postupimské konferenci označila za celonárodní úkol.¹¹⁶

Podle Pelikána stál u zrodu myšlenky o návratu krajanů po II. světové válce mj. „pocit národní sounáležitosti a snaha zapojit do budování osvobozené vlasti pokud možno všechny zahraniční Čechy a Slováky“.¹¹⁷ Hromadná reemigrace měla po osvobození posloužit především k vyřešení ekonomické situace poválečného státu. Bylo třeba zaplnit místa po odsunutých Němcích a s reemigranty se počítalo jako s kvalifikovanou pracovní silou, která do Československa převede i svůj majetek. Přestěhovaní krajané měli převzít opuštěné zemědělské usedlosti a živnosti, nahradit dělníky německé národnosti v průmyslových závodech a dolech

¹¹⁴ VACULÍK: *Reemigrace...*, s. 9., KOŘALKOVÁ: *Reemigrace krajanů jako...*, s. 163.

¹¹⁵ KOŘALKOVÁ: *Reemigrace krajanů jako...*, s. 165, NOSKOVÁ –VACHOVÁ: *Reemigrace Čechů a Slováků...*, s. 6.

¹¹⁶ KOŘALKOVÁ: *Reemigrace krajanů jako...*, s. 166.

¹¹⁷ PELIKÁN: *K některým ekonomickým...*, s. 156.

severních a západních Čech, a přispět tak k vyřešení problému nedostatku pracovních sil.¹¹⁸ Reemigrací se navíc řadě krajanů poskytla možnost vylepšit si svou životní úroveň a získat lepší materiální postavení.¹¹⁹

31. července 1945 vydala československá vláda prohlášení, v němž vyzvala všechny zahraniční krajanů k návratu do osvobozené vlasti. Vláda přislíbila reemigrantům, že budou zařazeni do výrobního procesu podle svých dosavadních povolání a zaměstnání a bylo jim slíbeno sociální zabezpečení. Předpokládalo se, že uvolněné pohraničí poskytne řadu možností pracovního uplatnění, mezitím však došlo k jeho obsazení osídlenci z vnitrozemí, čímž se vládní sliby vůči reemigrantům záhy staly neuskutečnitelné.¹²⁰

Aktuální potřeba osídlit pohraničí a velký zájem krajanů o přesídlení¹²¹ způsobil urychlené zakládání úřadů pověřených organizací reemigrace. Realizací transferu bylo pověřeno ministerstvo ochrany práce a sociální péče¹²² (ve spolupráci s dalšími ministerstvy – vnitra, dopravy a školství), zemědělským osídlováním ministerstvo zemědělství, které je provádělo prostřednictvím osídlovacích komisí ministerstva zemědělství v jednotlivých pohraničních okresech, nezemědělské osídlování realizoval Osídlovací úřad založený při ministerstvu vnitra (se sídlem v Praze pro oblast českých zemí) prostřednictvím svých oblastních úřadoven a úřadů ochrany práce.¹²³ V září 1945 byl při Osídlovacích úřadech v Praze a Bratislavě zřízen Fond národní obnovy (FNO), který spravoval majetek konfiskovaný na základě dekretů prezidenta republiky č. 108/1945 Sb (v listopadu téhož roku bylo založeno celkem dvanáct oblastních úřadoven OÚ a FNO). Na reemigraci a repatriaci se dále podílelo také ministerstvo zahraničních věcí (jednalo s příslušnými státy ohledně přesídlení českých a slovenských krajanů prostřednictvím velvyslanectví a vyslanectví a zabývalo se také otázkou reemigračních smluv a majetkoprávního vyrovnání) a ministerstvo vnitra (bylo pověřeno prověřováním statutu repatriantů a reemigrantů, vydáváním dokladů a udělováním státního občanství). Na regionální úrovni byly důležité okresní národní výbory a v pohraničních okresech správní komise pro reemigraci. Na reemigraci se nepřímo podílel také Československý ústav zahraniční, který fungoval jako doporučující složka v péči o

¹¹⁸ tamtéž.

¹¹⁹ VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 16.

¹²⁰ Helena Nosková a Jana Váchová upozorňují na skutečnost, že k rychlosti osídlování přispěli komunisté svou vnitřní politikou. Jejich benevolence v přidělování majetku pro vlastní osídlení a skutečnost, že ovládali dvě ministerstva pověřena reemigrací (ministerstvo zemědělství a vnitra) byly příčinou, že ve velmi krátkém časovém úseku, během léta 1945, pohraničí zalidnili národními správci z vnitrozemí, kteří většinou pocházeli z řad zemědělského proletariátu a malých rolníků. Ostatní strany za kvalifikovanější považovali právě krajanů a vůči tomuto způsobu osídlování protestovali. NOSKOVÁ – VÁCHOVÁ: *Reemigrace Čechů a Slováků...*, s. 13.

¹²¹ Již v létě 1945 se do Prahy a Bratislavy vypravila delegace Slováků z Maďarska, Rumunska a Jugoslávie a předsedovi vlády Zdeňku Fierlingrovi předložila svůj požadavek návratu do ČSR.

¹²² Tato instituce se stala ústředním orgánem provádějícím reemigraci. Náplní její práce bylo instruování zájemců o reemigraci, prověřování spolehlivosti uchazečů, vysílání přesídlovacích komisí, zajišťování transferu, zásobování, ubytování a trvalé umístění reemigrantů.

¹²³ VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 14.

vracející se krajanů¹²⁴ a dodával ústředním úřadům podkladový materiál pro urychlení hromadné reemigrace.¹²⁵ V zahraničí pak řídily reemigraci a repatriaci přesídlovací komise zřízené ministerstvem sociální péče. Československá reemigrační a repatriční komise v Bělehradě byla založena v roce 1946 na základě usnesení vlády z 28. května téhož roku.¹²⁶

V roce 1945 měla reemigrace spíše individuální ráz a nebyla ještě zcela organizovaná státem, protože zatím nedošlo k uzavření reemigračních smluv s příslušnými státy. Československé úřady se zpočátku zaměřily spíše na repatriční akce, v jejichž rámci se během roku 1945 do Československa vrátilo 748 000 osob.¹²⁷ Mezi navrátilci byly i osoby, které ve dvacátých a třicátých letech vyjely z Československa za prací. Rozpad Československa a válečná léta je odřízly od vlasti a vzhledem k délce svého pobytu v cizině byli tito lidé přiřazeni spíše k repatriantům.¹²⁸ Za první skutečné reemigranty můžeme označit Čechy z Volyně, k prvním větším proudům reemigrantů náleželi také Češi a Slováci z Rakouska.¹²⁹

Chtěla bych na tomto místě upozornit na některé terminologické nepřesnosti. První se týká samotného pojmu „reemigrant“. Reemigrací myslíme návrat československých státních občanů před rokem 1945 trvale žijících v zahraničí a přesídlení cizích státních občanů českého a slovenského původu. Nicméně, reemigranti se nejčastěji rekrutovali z řad příslušníků třetí či pozdější generace původních přistěhovalců, a byly to osoby, které samy nikam neemigrovaly. Vzhledem k početnosti této skupiny navrhuje Vaculík pojem „reemigrant“ zaměnit pojmem „přistěhovalec“.¹³⁰ Termín „reemigrant“ je ovšem ustálenější a používá se v oficiálních pramenech, proto ho v této práci používám také.

Další terminologická nepřesnost (objevující se i v oficiálních dobových pramenech) může vyplynout z častého zaměňování označení „reemigrant“ a „repatriant“. Repatriace se vztahovala pouze na občany Československa, kteří se během válečných událostí dostali mimo území vlastního státu. Patřili k nim mobilizovaní, vězni, nuceně nasazení na práci, lidé, kteří utekli z politických důvodů apod. Repatrianti se zpravidla vraceli do původních bydlišť a zaměstnání, jež museli opustit. Na druhou stranu, základním kritériem pro reemigraci byla příslušnost k českému nebo

¹²⁴ Národní a politickou spolehlivost zahraničních Čechů a Slováků vracejících se do vlasti ověřoval především příslušný zastupitelský úřad. Po únoru 1948 byla agenda prověřování reemigrantů zcela předána ministerstvu vnitra. VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 19.

¹²⁵ V pozdější době se zaměřoval hlavně na tlumočení požadavků reemigrantů státním orgánům. V roce 1946 a 1947 zorganizoval sjezd reemigrantů, v roce 1947 zřídil krajské sekretariáty na zlepšení péče o reemigranty a upozorňoval na různé problémy, které v souvislosti s reemigrací vznikly. Edvard Beneš při plánování poválečné rekonstrukce po odsunu německého obyvatelstva vycházel z poznatků o meziválečných kontaktech s krajanskými minoritami, které shromažďoval právě Československý ústav zahraniční (NOSKOVÁ – VÁCHOVÁ: *Reemigrace Čechů a Slováků...*, s. 6).

¹²⁶ ČAPKA – SLEZÁK – VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí...*, s. 163.

¹²⁷ KOŘALKOVÁ: *Reemigrace krajanů jako...*, s. 168.

¹²⁸ NOSKOVÁ – VÁCHOVÁ: *Reemigrace Čechů a Slováků...*, s. 9.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž, s. 10.

slovenskému národu. Reemigranti nemohli být navraceni do svých původních bydlišť a prací, proto péče o reemigranty zahrnovala také jejich začlenění do nové společnosti a byla složitější a nákladnější než repatriace.

Původní reemigrační plány zahrnovaly co největší počet navrátilců českého a slovenského původu do Československa. Vzhledem k tomu, že nebyl dostatek času pečlivě zvážit všechny aspekty reemigrace, docházelo od roku 1946 k četným změnám v nařízeních, které dřívější rušily či v nejlepším případě pouze korigovaly. Ve vládním usnesení z 28. května 1946 se reemigrantům už neslibuje obdobné sociální a ekonomické postavení, jaké měli v cizině, ale jejich zařazení do společnosti podle daných možností a jejich odborností.¹³¹ Poprvé se mluvilo také o zvláštní sociální a produktivní péči o reemigranty.¹³² Při přidělování konfiskovaného majetku mělo být přihlíženo pouze k těm reemigrantům, kteří se vrátili prostřednictvím řádně organizované státní reemigrační akce.¹³³ Nadále, na začátku roku 1947, se vláda usnesla, že reemigranti již nemohou počítat s přidělováním zemědělských usedlostí nebo samostatných živností a že budou umísťováni do pracovního poměru především v průmyslovém, zemědělském a stavebním odvětví. Československé zastupitelské úřady v cizině měly za úkol spravit o nové situaci krajany v zahraničí. V následujícím roce vláda rozhodla o dalším omezení, reemigrace se měla týkat pouze osob, které projevíly ochotu pracovat v ČSR v námezdním poměru a nepožadovaly přidělení zemědělských usedlostí nebo živností do soukromého vlastnictví.¹³⁴ Samotná reemigrační akce měla být uzavřena k datu 30. června 1949, ale kvůli problémům s uzavřením mezinárodních dohod s některými státy¹³⁵ byla lhůta prodloužena do 31. prosince 1949. Individuální reemigrace probíhaly ještě do roku 1950.

Vaculík dělí poválečnou reemigraci na tři fáze.¹³⁶ První nazývá přípravnou a do ní spadají veškerá jednání mezi ministerstvem sociální péče, vnitra a zemědělství se státem, který měli reemigranti opustit, dále provedení soupisu uchazečů o reemigraci, jejich majetku, ověření jejich národní a politické spolehlivosti a eventuálně provedení opčního řízení. Druhá fáze obnáší transfer reemigrantů vlaky nebo auty do československých shromažďovacích středisek, kde byli zaregistrováni a obdrželi kapesné a kde bylo zabezpečeno jejich usídlení. Náplní třetí fáze je sociální péče o reemigranty, která zahrnovala jednorázové finanční podpory a další zápůjčky, které

¹³¹ Usnesení vlády z 28. května 1946.

¹³² Sociální péče obnášela vyplácení kapesného při příjezdu reemigrantů do ČSR, jednorázové sociální výpomoci, ošacení, zdravotní a starobní péči. Původně činilo kapesné 500 Kčs na dospělé osobu a 100 Kčs na nezletilé dítě, později bylo sjednocené na 300 Kčs na osobu. Vaculík uvádí, že do roku 1948 bylo kapesné vyplaceno více než 75 tisícům reemigrantů. VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 36.

¹³³ VACULÍK: *Reemigrace...*, s. 16.

¹³⁴ VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 22.

¹³⁵ Především s Rumunskem a Jugoslávií.

¹³⁶ Tamtéž, s. 18.

jim měly pomoci odstranit momentální sociální tíseň a odstartovat jejich začlenění do hospodářského života v nové vlasti.

Úspěšnost realizace transferu zahraničních Čechů a Slováků však záležela především na výsledcích jednání s příslušnými státy. K uzavírání mezistátních smluv se přistoupilo koncem roku 1945 a bylo vesměs poznamenáno negativními postoji států, ze kterých chtěli krajané reemigrovat. Maďarsko a Rakousko byly proti myšlence výměny obyvatel a ani ostatní státy nesouhlasily s odchodem velkého počtu svého produktivního obyvatelstva. Do roku 1950 uzavřelo Československo pět reemigračních dohod a jednu dohodu o výměně obyvatelstva.¹³⁷ Dohody se týkaly především majetkových vyrovnání, transferu peněz a ustanovení o technickém provedení reemigrace.¹³⁸ Po nich následovalo pořizování soupisů všech zájemců o reemigraci v daných státech, k čemuž byly ustanoveny zvláštní reemigrační komise.

Charakter prvních přistěhovaleckých vln v letech 1945 – 1946 se liší od pozdější reemigrace. Těsně po válce nebyla reemigrace ještě státem organizována. V tomto období se vrátilo cca 64 tisíc lidí, tato první skupina přistěhovalců ovšem nebyla podchycena ani ministerstvem zemědělství, ani úřady ochrany práce.¹³⁹ Šlo především o potomky českých evangelických emigrantů z Polska, jugoslávské partyzány, krajany ze Severní Ameriky a demobilizované vojáky z řad volyňských Čechů. První reemigranti se většinou uplatnili v zemědělství a lesnictví a literatura uvádí, že byli kulturně vyspělí.¹⁴⁰ Reemigraci v letech 1947 – 1950 pak do značné míry určovaly mezinárodní smlouvy mezi ČSR a státem, ze kterého se reemigrovalo, úspěšně se proto vrátili především volyňští Češi v počtu 38 859 lidí, z Maďarska se vrátilo 71 787 osob, z Rumunska 21 001. Do roku 1950 se do ČSR vrátilo ze zahraničí celkem 202 526 Čechů a Slováků.¹⁴¹

3.4. Stručné dějiny české menšiny v severovýchodním Chorvatsku

O vystěhovalectví Čechů na území dnešního Chorvatska, resp. na území jeho severovýchodní části Slavonie, můžeme mluvit nejdříve od druhé poloviny 18. století. Půdu

¹³⁷ První reemigrační dohoda byla podepsána v roce 1945 mezi ČSR a SSSR, kterou bylo Čechům a Slovákům ze Zakarpatské Ukrajiny umožněno optovat pro československé státní občanství, přesídlit do ČSR a uplatnit nárok na zanechaný majetek. Druhá dohoda z 10. července 1946 umožňovala reemigraci volyňských Čechů z SSSR do ČSR. Ve stejnou dobu byla podepsaná domluva s Rumunskem, která ovšem nevyřešila otázku majetkového vyrovnání, což mělo za následek reemigraci nemajetné složky krajanů. Reemigrační úmluva s Jugoslávií byla podepsána 13. listopadu 1948, ale rezoluce Informbyroa neumožnila její úplnou realizaci. 6. května 1949 byl podepsán protokol o reemigraci Čechů a Slováků z Bulharska. Dohoda o výměně obyvatelstva s Maďarskem byla uzavřena 27. února 1946 a k její realizaci došlo v letech 1946 – 1948. VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 19.

¹³⁸ Tamtéž, s. 18.

¹³⁹ Tamtéž, s. 21.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 21.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 22. Konečné počty se však značně liší, např. Iva Heroldová uvádí, že se vrátilo 100 000 osob, z nichž 80 000 se usadilo v pohraničí. HEROLDOVÁ, Iva: Národopisná problematika novoosídlenického pohraničí. In: *Český lid* 65, 1978, č. 4, s. 197.

k němu připravilo období turecké expanze do nitra Balkanského poloostrova a souvisí s osídlováním a hospodářskou revitalizací obranného útvaru, tzv. Vojenské hranice.¹⁴² Po vypuzení Turků začátkem 18. století (szatmanský mír roku 1711) a po osvobození Slavonie v první polovině 18. století se uhersko-chorvatská hranice stabilizovala na Dunaji a Sávě, čímž byla zavdána příčina ke kolonizaci těchto zaostalých oblastí a zahájení jejich hospodářského vývoje podle zásad merkantilistické politiky. Reformy osvícenského absolutismu připravovaly půdu pro realizaci kolonizace od r. 1750¹⁴³ – byly vystavěny silnice vedoucí k moři, větší města v oblasti Vojenské hranice se staly vojenskými komunitami s určitou samosprávou za účelem rychlejšího rozvoje řemesel a obchodu, byli přísně trestáni zbojníci a hajduci v lesích apod. Josef II. podnikl několik inspekčních cest do Slavonie a Chorvatska, na jejichž základě byly reformy koncipovány. Oproti dřívější době, kdy se do této oblasti stěhovali především zkušení válečníci Vlaši a Srbové, byli nyní vítáni zejména lidé rozumějící hospodářství. Kolonisté měli být osvobozeni od placení daní, měli získat usedlosti, stavební materiál, a dokonce vybavení domácnosti. Češi měli navíc výhodu v tom, že byli znalí němčiny a mohli se dorozumívát s místním obyvatelstvem a úřady.

Faktory, které vedly české obyvatelstvo k opuštění vlasti, byly především ekonomického rázu. 19. století bylo obdobím značných sociálních nepokojů a bouří a k vystěhování nutily také velká populace, nedostatek půdy a pracovních možností, těžká roboty, epidemie a náboženský útlak nekatolíků. Vystěhovalectví z Čech zesílilo po zrušení nevolnictví, po vydání patentu o emancipaci podaných v roce 1785, jež se od této doby mohli ženit, stěhovat a hledat služby bez povolení vrchnosti, ale především po zrušení poddanství a samotné Vojenské hranice (1871 – 1873).

Podle Matušekova rozdělení se české vystěhovalectví do Chorvatska odehrávalo v několika fázích, nejstarší je období manufaktur, následuje období „hraničářské“ a vystěhovalectví kulminuje v období nastolení civilního Chorvatska a především po zrušení Vojenské hranice.¹⁴⁴ Na území dnešní Slavonie byli první čeští kolonisté najímáni vrchnostmi. Nejstarší českou kolonizační osadou je Ivanovo selo, kterou v roce 1826 založili Češi povoláni virovitickým hrabětem Pejačevićem na své panství v okolí Slatiny, Feričanů a Orahovice.¹⁴⁵ Na výzvy vojenských úřadů

¹⁴² Habsburská říše začala již na přelomu 15. a 16. století budovat na chorvatském území systém opěrných bodů a pevností. V r. 1522 převzala nejstarší článek existujícího opevnění, senjskou kapetanii, a v první polovině 16. století ho začlenila do obranného pásma Chorvatské a Slavonské hranice (krajiny). Později přibyla také Banská hranice se střediskem v Sisaku a celý tento útvar byl pojmenován Vojenská hranice (krajina). Protože v tehdejší době z okleštěného Chorvatska masově emigrovalo katolické obyvatelstvo, obranný potenciál Vojenské krajiny se zvyšoval díky přistěhovalcům, převážně Vlachům (romanizovaným potomkům autochtonních obyvatel Balkánu z dob římské říše, kteří byli po příchodu Slovanů vytlačeni do hor) a pravoslavným Srbům. „Hraničáři“, jak se jim říkalo, byli oproti ostatním obyvatelům značně privilegováni. Jejich příchod stojí na začátku výrazné etnické a náboženské různorodosti typické pro tuto oblast.

¹⁴³ MATUŠEK: *Češi v Chorvatsku*, s.13.

¹⁴⁴ MATUŠEK: *Češi v Chorvatsku*, s. 19.

¹⁴⁵ Ivanovo Selo byla nejkompaktnější a největší česká osada ve Vojenské hranici a jako takové jí byla věnována největší pozornost badatelů a historiografů. Matušek ovšem upozorňuje na práci Miroslava Kržáka (Bjelovarske

nebo panských úředníků kolonisté často obsazovali také místa v existujícím obranném útvaru Vojenské hranice, kde měli především povinnosti vojenské, ale oproti „nehraničářům“ se těšili určitým výsadám (dostávali sůl, tabák apod). V rámci manufaktur se čeští odborníci uplatňovali především ve sklářském, pivovarnickém a tiskařském odvětví.

Od druhé poloviny 19. století byla oficiální kolonizace hraničních provincií vedena snahou ekonomicky pozvednout tyto oblasti a zároveň zabránit úniku pracovních sil stěhováním za hranice. Kolonisty lákaly nižší daně, menší povinnosti a levná půda. Před zrušením poddanství a Vojenské hranice se půda ve Slavonii mohla získat buď přijetím do svazku Vojenské hranice, nebo usazením na šlechtické pozemky, a oba způsoby byly vázány na určitou protislužbu, např. vojenskou službu či robotu. Po zrušení poddanství se půda získávala koupí od státu nebo od domácího obyvatelstva, které po zrušení Vojenské hranice pozemky velmi levně prodávalo, protože nemělo prostředky na samostatné hospodaření a placení daní po rozpadu zádruh.¹⁴⁶ Do Chorvatska dále mířili velice potřební a uznávaní řemeslníci, kterých zde bylo nedostatek. V době Bachova absolutismu přicházela do těchto končin i řada českých úředníků, učitelů a profesorů znalých němčiny, kteří prováděli úřední politiku poněmčování. V devadesátých letech 19. století příliv kolonistů z českých zemí ustal, a nadále přicházeli jen jednotlivci, z nichž většina mířila do měst.

Do Chorvatska-Slavonie se stěhovaly především sociálně slabé vrstvy, které se o možnostech usídlení dozvídaly z novin, letáků a od příbuzných či známých. Češi byli uznáváni za svou pracovitost a místnímu obyvatelstvu se měli stát příkladem. Byli hospodářsky vyspělejší, vynikali mezi nimi drobní řemeslníci, především krejčí, obuvníci, truhláři, tesaři, zedníci, kováři a koláři, kteří zaváděli nové technologie ve výrobě nástrojů, a podíleli se tak na zintenzivnění místní zemědělské výroby. Velmi uznávaní byli také čeští muzikanti.¹⁴⁷ Velké procento řemeslníků zastoupených v české menšině, vysoká úroveň zemědělského hospodaření v porovnání s domácím obyvatelstvem a nízké procento analfabetů způsobilo, že se menšina záhy stala zámožnější a pokrokovější složkou obyvatelstva Slavonie.

Geopolitické změny v 19. století způsobily diferenciaci české menšiny ve Slavonii z hlediska národní uvědomělosti. Starší přistěhovalci, kteří emigrovali před rokem 1867, tedy před rakousko-uherským vyrovnáním, získali po přistěhování nový domovský list a stali se automaticky plnoprávními občany Uherska. Avšak přistěhovalci po tomto roce zůstali příslušníky země, odkud

pemije. In : *Bjelovarski list*, 1976), ve které byla prokázána starší emigrace do hraničářské osady Ivanovčany, kterou lid podle místního označení pro Čechy pojmenoval Pemie (Bohemicus, Böhme=Pemac=Čech). Do této osady v blízkosti Bjelovaru se první české rodiny přestěhovaly v roce 1791 nebo 1792 a v pozdější době sem mířila další emigrace z českých zemí.

¹⁴⁶ To potvrdili i samotní narátoři ve svém vyprávění, jejich předkové se do Chorvatska nejčastěji dostávali z „hladu po půdě“.

¹⁴⁷ I tato skutečnost se potvrdila ve vyprávění narátorů, drobní řemeslníci byli často též muzikanty.

se vystěhovali a museli o občanství požádat, jinak byli považováni za občany Rakouska, čili cizince s domovským právem obce, v níž se narodili.¹⁴⁸ Po roce 1918 se situace se vznikem nových států dodatečně zkomplikovala – Češi, kteří měli uherské občanství, se stali jugoslávskými státními občany, a ti, kteří měli rakouské občanství, s domovskou příslušností českých zemí, se stali československými státními příslušníky, tedy cizinci. Většina Čechů patřila do skupiny druhé.¹⁴⁹

Česká menšina ve Slavonii prokazovala do konce 19. století spíše asimilační tendence. Na začátku 20. století dochází ovšem k jejímu rozmachu, který se projevil především v kulturní a osvětové oblasti. Iniciátory spolkového života na Daruvarsku se stala drobná buržoazie a vlastenecká inteligence (především učitelé a úředníci), která sem přicházela na konci století a později byla vysílána samotným Československem. V roce 1907 byla v Donjim Daruvaru založena první Česká beseda podle vzoru záhřebské České besedy.¹⁵⁰ K rozvoji spolkové činnosti došlo především po první světové válce, když se obyvatelé českého a slovenského původu v Chorvatsku ztotožnili s novým „československým vědomím“. Centrem krajanského života ve Slavonii se stalo lázeňské město Daruvar. Také v okolních obcích dochází v této době k vývoji besed, kulturních domů, knihoven a Sokolů, které se zaměřily na pěstování styků s vlastí, odebírání českých knih a časopisů, pořádání přednášek, zábav, tanců, sbírek pro sociálně slabší atd. V roce 1921 vznikl v Osijeku Československý svaz Království SHS jako centralizovaná krajanská organizace „za účelem pečování o otázky kulturní, osvětové a společenské, která bude duševním vůdcem, rádcem a reprezentantem všech Čechoslováků žijících ve státě SHS“.¹⁵¹ Téhož roku byla v Daruvaru založena Československá banka, v roce následujícím vyšlo první číslo krajanského časopisu Jugoslávští Čechoslováci¹⁵² a v Donjim Daruvaru byla otevřena první česká škola. V roce 1925 byly za národní slavnost české skupiny prohlášeny obžínky (dožínky), které přetrvávají dodnes a konají se v dvouletých intervalech. Iva Heroldová uvádí, že emancipační hnutí Čechů z Daruvarska se realizovalo prostřednictvím „1. ožívování a zavádění českých lidových tradic,

¹⁴⁸ To byl případ většiny narátorů, jugoslávské občanství měli rodiče pouze jednoho narátora (pan Petr). V praktickém životě to znamenalo, že nemohli volit, studovat, museli platit roční poplatky za tzv. „dozvolu boravka“, tedy povolení k pobytu, základní vojenskou službu sloužili v Československu atd.

¹⁴⁹ V roce 1931 se jednalo o 13 800 osob, dle HEROLDOVÁ: *Vystěhovalectví do...*, s. 75. Toto dvojí „zemské vědomí“ způsobilo, že se starší kolonisté záhy asimilovali. Jejich etnické vědomí se liší od etnického vědomí kolonistů z konce 19. století, kteří již byli ovlivněni národním hnutím. Nepočítali se mezi „Böhmen“ (mezi které patřili i Němci), nýbrž se považovali za Čechy a tuto příslušnost dokazovali i nepřijetím uherského (chorvatského) občanství.

¹⁵⁰ V roce 1874 ji založil Josef Václav Frič. Tomu předcházelo zakládání hasičských spolků, určitou zásluhu na rozmachu kulturního života měla také neformální činnost českých hostinců a do stejné skupiny můžeme zařadit i české dechové kapely. HEROLDOVÁ: *Vystěhovalectví...*, s. 89.

¹⁵¹ MATUŠEK: *Češi v Chorvatsku*, s. 76. Svaz založili představitelé 36 českých a slovenských spolků, které menšinu reprezentovaly do roku 1941. Mezi hlavní úkoly Svazu patřila organizační činnost, např. zakládání českých škol, vydávání menšinových novin v mateřské řeči, získávání státního občanství a veškerá organizační pomoc týkající se získávání občanství a zakládání menšinových peněžních ústavů a hospodářských družstev.

¹⁵² Časopis byl založen Jaroslavem Dittrichem. Později se jeho redaktorem stal Otto Sobotka, autor několika knih o jugoslávských krajanech významný i tím, že ve svém domě v Brandýse nad Labem soustředil bohatý novinářský archiv o krajanech z Chorvatska (Jugoslávie).

obyčejů a slavností, písní a tanců, 2. seznamování se s projevy české profesionální kultury (divadlo, literatura, hudba) a s českou historií, včetně nejnovější (Hus, Komenský, 28. říjen 1918)¹⁵³. Školy a kulturní instituce pěstovaly československé vlastenectví, které bylo založené na citovém vztahu ke staré vlasti, k osobě Masaryka a vzniku československé státnosti. Do vypuknutí války bylo na Daruvarsku založeno celkem 14 škol, ve kterých byla zavedená výuka českého jazyka, a 47 českých spolků, existovaly tedy v každé osadě s hustší koncentrací českého obyvatelstva.¹⁵⁴ Docházelo k rozkvětu divadelních kroužků (působily jako samostatné odbory při Besedách), kroužků lidových písní a tanců, besídek venkovského dorostu, stavěly se tzv. Národní domy apod. Na rozmachu krajanského života v meziválečném období se, především finančně, podílela Československá republika, která v hospodářsky silné a národně uvědomělé menšině viděla mj. prostředek napomáhající k prosazování svých hospodářských a politických zájmů na Balkáně.¹⁵⁵

Na prahu druhé světové války představovala česká menšina ve Slavonii kompaktní a dobře organizovaný celek vyznačující se etnickým sebevědomím. Předválečné a válečné události tento vývoj zastavily. Vyhlášením království Jugoslávie byly v roce 1929 české krajanské spolky odříznuty od bělehradského ústředí a ostatních spolků na území království. Po okupaci Československa již nepřicházela finanční podpora pro místní krajanské organizace a po nástupu fašistického režimu v Pavelićově NDH v roce 1941 byla česká menšina v Jugoslávii shledána za nespolehlivou, krajanské spolky byly rozpuštěny, Národní domy zabrány a české školy zavřeny. Represálie, které ustašovská vláda prováděla vůči srbskému obyvatelstvu, se záhy rozšířily na ostatní menšinové skupiny. Mezi českými krajany v Chorvatsku se stále více rozšiřovala ilegální protifašistická činnost, do které se zapojili i někteří funkcionáři a členové Svazu a městských spolků. Řada českých dělníků se již na začátku války zapojila do ilegální stranické práce. K partyzánům vstupovali komunisté, antifašisté, čeští domobrání (dezertéři z chorvatského státního vojska), běženci z Protektorátu, utečenci z koncentračních a zajateckých táborů atd. Tento vývoj vyústil v založení československé brigády, která se aktivně podílela na protifašistickém odboji a významnou měrou přispěla k osvobození Slavonie.¹⁵⁶ Kromě čs. brigády bojovali Češi i v jiných

¹⁵³ HEROLDOVÁ: Vystěhovalectví..., s. 76.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 77.

¹⁵⁵ V meziválečném období dávala československá vláda přednost udržení českých a slovenských emigrantů v jejich dosavadních pozicích v cizině před jejich reemigrací i proto, že v nich viděla významného pomocníka při umísťování československého exportu. Vaculík uvádí, že v roce 1930 zakoupili zahraniční krajané v ČSR české a slovenské knihy v hodnotě 1,5 milionu korun a odebírali 38 tisíc exemplářů různých časopisů za úhrnné předplatné 1 800 tisíc korun, dle VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 13

¹⁵⁶ Předcházelo mu založení I. československého praporu Jana Žižky z Trocnova v květnu 1943 v srbské vesnici Bučje, který se skládal ze 120 Čechů a Slováků. V říjnu téhož roku byla založena I. čs. brigáda Jana Žižky z Trocnova. V roce 1944 se velitelem brigády stal Josef Růžička, který spolu s náčelníkem Antonínem Doležalem později zahynul v boji. Zakladatel brigády Josef Vojáček – Taras, se po válce stal reprezentantem demobilizovaných partyzánů a skupiny daruvarských Čechů v mezistátních jednáních ohledně reemigrace. Brigádou prošlo celkem přes 3 000 Čechů a Slováků (700 jich padlo, cca 1 000 bylo zraněno).

partyzánských jednotkách a oddílech. Celkem se účastnilo národněosvobozovacích bojů 7 500 Čechů a Slováků, z nichž asi 2 000 zahynulo.

Kulturní spolky a organizace na Daruvarsku byly obnoveny záhy po druhé světové válce. V roce 1944 byl založen Svaz Čechů v Jugoslávii, v současnosti Svaz Čechů v Chorvatsku se sídlem v Daruvaru. Orgánem svazu se stal týdeník Jednota, který je jediným poválečným časopisem chorvatských Čechů vycházejícím dodnes. V roce 1945 byly obnoveny české školy, divadelní kroužky a dožínková slavnost. Těsně po válce došlo k obnovení vztahů mezi Československem a Jugoslávií a k prvním jednáním ohledně reemigrace. Podle statistik žilo v Chorvatsku před válkou (v roce 1930) až 36 445 Čechů, v roce 1948 celkem 28 991 Čechů.¹⁵⁷

3.5. Poválečná reemigrace chorvatských (jugoslávských) Čechů do Československa podle odborné literatury

Archivní materiály a reemigrační statistiky prokazují, že reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie měla převážně individuální a neorganizovanou podobu.¹⁵⁸ Původním záměrem československých úřadů bylo realizovat transfer kompletní či alespoň podstatné části české a slovenské menšiny v Jugoslávii podobně jako tomu bylo u volyňských Čechů. Československá vláda byla na jejich přestěhování výrazně zainteresována, protože představovali majetnější vrstvu československých krajanů a jejich přesídlení znamenalo posílení středního stavu v pohraničí (Edvard Beneš o reemigraci této zahraniční skupiny přemýšlel už v exilu).¹⁵⁹ Velký zájem o reemigraci projevovaly mimo jiné také jugoslávské krajské instituce. Nicméně, komplikace, které způsobila absence reemigračních dohod o mezistátním majetkoprávním vyrovnání spolu s odmítavým postojem Jugoslávie tuto situaci vyřešit, měly za následek jen velmi nízkou úspěšnost reemigrace z Jugoslávie. Do konce roku 1948 se do Československa vrátilo 11 000 jugoslávských Čechů a Slováků namísto plánovaných 100 000.¹⁶⁰ Mezi reemigranty převažovali Češi,¹⁶¹ zejména Češi z Daruvarska. Téměř polovina krajanů se do vlasti vrátila neorganizovaně.¹⁶²

Podle odhadu Československého ústavu zahraničního žilo v Jugoslávii v roce 1945 až 80 tisíc Slováků a 50 tisíc Čechů,¹⁶³ z nichž asi 30 tisíc žilo ve Slavonii v Chorvatsku, především v okolí měst Bjelovaru a Daruvaru.¹⁶⁴

¹⁵⁷ Dle HEROLDOVÁ: *Vystěhovalectví...*, s. 70. Při posledním sčítání obyvatelstva roku 2001 se zjistilo, že v Chorvatsku v současné době žije 10 510 Čechů.

VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s.104.

¹⁵⁹ NOSKOVÁ – VÁCHOVÁ: *Reemigrace Čechů a Slováků...*, s. 15.

¹⁶⁰ HEROLDOVÁ: *Volynští Češi...*, s. 112, PELIKÁN: *K některým ekonomickým...*, s. 162.

¹⁶¹ Reemigrovalo asi jenom 1000 Slováků. HEROLDOVÁ: *Národopisná problematika...*, s. 198. Nepodařilo se mi ovšem najít oficiální statistiky, které by uváděly přesný počet Čechů z Daruvarska, kteří se vrátili do ČSR.

¹⁶² NOSKOVÁ – VÁCHOVÁ: *Reemigrace Čechů a Slováků...*, s. 23.

¹⁶³ dle VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 105. Auerhan ovšem uvádí číslo 60 000 (v roce 1921), z toho 80 % bylo zemědělců, 10 % obchodníků a řemeslníků, 5 % úředníků a 5 % dělníků, dle AUERHAN, Jan: *Československá větev v Jugoslávii*. Praha: Československý ústav zahraniční 1930, s. 61-65.

V literatuře se dočteme, že většina krajanů z Jugoslávie začala o reemigraci uvažovat až těsně před koncem války a především po výzvě československého státu z 31. července 1945. Přesídlení jugoslávských Čechů do Československa lze rozdělit na dvě fáze. V prvním období v letech 1945 – 1946 reemigrovala skoro polovina z celkového počtu reemigrantů (do konce roku 1946 jich bylo registrováno 5 000).¹⁶⁵ Ostatní, kteří přicházeli do roku 1950, se vraceli za ztížených podmínek, které způsobily problémy s uzavíráním reemigračních a majetkoprávních dohod mezi Československem a Jugoslávií. Většina reemigrantů, kteří Jugoslávii opustili do roku 1946, mířila na jižní Moravu, kde osídlovali vesnice po Němcích. Další se usadili v reemigrantských obcích na severní Moravě, v severovýchodních (Lanškrounsko) a západních Čechách (Mariánskolázeňsko, Karlovarsko).¹⁶⁶ Tyto první reemigrační skupiny se skládaly z demobilizovaných vojáků-partyzánů a jejich rodinných příslušníků, dále reemigrovali především menší a střední rolníci s československým státním občanstvím. Reemigranti přicházeli spontánně a o podmínkách v nové vlasti byli většinou špatně informováni (očekávali, že konfiskovaný majetek jim bude přidělován bez úhrady apod.).¹⁶⁷

Československo mělo o reemigranty z Jugoslávie velký zájem a plánovalo jejich hromadné přestěhování. Měli domácí ekonomice pomoci nejen jako pracovní síla, ale počítalo se též s převedením jejich majetku. Československá vláda si byla vědoma, že úspěšnost takové reemigrace bude závislá na reemigračních podmínkách stanovených mezistátní dohodou o majetkoprávním vyrovnání.

K prvním jednáním o reemigraci došlo již velmi brzy po válce – v červenci a srpnu 1945 byly do Prahy vyslány dvě delegace jugoslávských Čechů a Slováků, aby odpovědné činitele upozornily na spíše negativní postoj poválečné Jugoslávie vůči reemigraci. Na podzim roku 1945 následovala oficiální jednání, ale ani ta nebyla úspěšná. Titova vláda sice vyjádřila ochotu propustit z jihoslovanského státního svazku všechny občany českého a slovenského původu, stavěla se ovšem negativně vůči odchodu velkého počtu kvalifikovaných zemědělců v kritickém

¹⁶⁴ Stav k roku 1921 – v celém Chorvatsku žilo 32 270 Čechů, dle AUERHAN, Jan: *Československá větev...*, s. 96.

¹⁶⁵ Tamtéž. Čísla se ovšem výrazně liší. Vaculík např. uvádí, že do konce roku 1946 přišlo z Jugoslávie celkem 2 249 krajanů (VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 111). Pelikán dále uvádí, že v průběhu roku 1946 reemigrovalo 5 000 Čechů a Slováků slabšího sociálního postavení (PELIKÁN: *K některým ekonomickým...*, s. 160). Otto Sobotka v článku v Jednotě mapujícím osídlení v Jiřicích a Míšovicích mluví o 6 000 krajanech, kteří se do roku 1946 vrátili do Československa, z toho asi 1 000 Slováků (*Jednota* č. 26).

¹⁶⁶ HEROLDOVÁ, Iva: *Volynští Češi...*, s. 112. List Ilova (www.volny.cz/zidine) na svých webových stránkách zveřejnil následující seznam obcí v ČR, ve kterých se usadili Češi z Daruvarska; v Čechách: Brandýs n/L, Broumov, Břežín, Černovice u Chomutova, Depoltovice, Dobřichovice, Hlinsko, Horní Police, Chomutov, Jablonec n/N, Javornice, Jonášov u KV, Kadaň, Kamenický Šenov, Karlovy Vary, Kněžnost. Kutná Hora, Lanškroun, Lovosice, Malkov u Chomutova, Mělník, Milevsko, Náchod, Nyřany, Ořešany u Pardubic, Otovice u Broumova, Pardubice, Plzeň, Poděbrady, Polička, Přelouč, Rudoltice, Stádlec, Trutnov, Ústí n/L, Zdice, Žantov, Žatec ad.; na Moravě: Brno, Bučovice, Hrádek u Znojma, Hostěradice, Hranice, Jiřice, Lednice, Litovel, Lužice, Kuřim, Medlov, Mikulov, Miroslav, Mišovice, Mohelno, Mor. Krumlov, Němčice na Hané, Ostrava-Poruba, Prostějov, Prosiměřice u Znojma, Troskotovice, Třebíč, Újezd u Boskovic, Ústí n/Orlicí, Zlín, Znojmo, Židlochovice ad.

¹⁶⁷ NOSKOVÁ – VÁCHOVÁ: *Reemigrace Čechů a Slováků...*, s. 15.

období válečné rekonstrukce a požadovala, aby reemigranti v Jugoslávii zanechali veškerý nemovitý majetek bez možnosti jeho úhrady. Jugoslávský návrh reemigrační dohody¹⁶⁸ se tak, ve srovnání s ostatními státy, stal pro české krajanův nejmeně příznivý, protože bezproblémové přestěhování umožňoval jen méně početné skupině bezzemků a dělníků, kteří si podrželi československé státní občanství.¹⁶⁹ Československá vláda, která počítala, že reemigranti budou moci majetek prodat, se ocitla ve velmi těžké situaci, protože usídlování nemajetných krajanů od ní vyžadovalo vynaložení velkých finančních obnosů. Jugoslávie, jako ekonomicky slabší partner, ve svém návrhu reemigrační smlouvy nenabídla ani řešení dalších důležitých otázek týkajících se movitého majetku a transferu finanční hotovosti reemigrantů, která se odhadovala na několik set milionů korun.¹⁷⁰

Československá vláda na tyto podmínky nepřistoupila a rozhodla se otázce reemigrační dohody s Jugoslávií věnovat po uskutečnění reemigračních akcí, které považovala za prioritní (např. přesídlení volyňských Čechů a výměny maďarského obyvatelstva za slovenskou menšinu v Maďarsku). Mezitím z Jugoslávie docházelo k individuálnímu stěhování méně majetných osob s československým občanstvím, které nečekaly na uzavření reemigrační smlouvy.¹⁷¹ Zámožnější Češi a Slováci zůstávali v Jugoslávii a vyčkávali na lepší podmínky pro reemigraci.

První organizovaná skupina reemigrantů z Chorvatska se nicméně do Československa dopravila již velmi brzy, v září 1945. Na sjezdu jugoslávských Čechů v chorvatském Daruvaru v srpnu 1945 bylo rozhodnuto vyslat do ČSR delegaci složenou převážně z příslušníků 1. československé partyzánské brigády Jana Žižky z Trocnova. Brigádníci si jako příslušníci zahraniční armády činili přednostní nárok na usídlení na jižní Moravě a od konce války aktivně jednali s československými úřady o uskutečnění hromadné reemigrační akce.¹⁷² Byli přijati prezidentem republiky a jejich užší delegace vybrala pro reemigranty-partyzány a jejich rodinné příslušníky dvě německé obce v jihomoravském pohraničí: Jiřice u Miroslavi a Míšovice (Hostěradice).¹⁷³ V září 1945 osídlilo tyto vesnice zhruba 300 příslušníků brigády, o kterých se předpokládalo, že připraví půdu k reemigraci dalších krajanů. Brigádníci pocházeli převážně z Daruvarska,¹⁷⁴ jednalo se především o mladé lidi bez závazků z řad drobných a středních rolníků,

¹⁶⁸ Její základy byly stanoveny na jednání československého vyslance v Bělehradě Josefa Korbela s náměstkem ministra zahraničních věcí Vladimírem Velebitem v říjnu 1945.

¹⁶⁹ PELIKÁN: K některým ekonomickým..., s. 158.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Krajané z Jugoslávie byli československými úřady v roce 1946 klasifikováni podle občanství (jugoslávské či československé) a podle toho, jestli vlastnili majetek. Největší šanci na přesídlení měli nemajetní krajané s československým občanstvím, nejmenší majetní krajané s jugoslávským občanstvím. NOSKOVÁ – VÁCHOVÁ: *Reemigrace Čechů a Slováků...*, s. 18.

¹⁷² Tamtéž, s. 13.

¹⁷³ Okres Moravský Krumlov. Hostěradice byly s Míšovicemi sloučeny v roce 1961.

¹⁷⁴ Jiřice měli osídlit Češi z obou Zdenců a Hercegovce, Míšovice krajané z Končenic a Brestovce.

kteří se stali průkopníky kolektivního hospodaření na jižní Moravě.¹⁷⁵ Dalšími transporty, v lednu a červenci 1946, mířili do Jiřic a Míšovic především jejich rodinní příslušníci. Dalo by se říci, že tito lidé¹⁷⁶ byli ve svém konečném počtu jedinou úspěšně realizovanou hromadnou reemigrací z bývalé Jugoslávie.¹⁷⁷

Ještě v březnu 1946 zaručila československá vláda reemigrantům z Jugoslávie veškerá práva, která nabyli v Jugoslávii, a přiměřenou odměnu za nemovitý majetek, který tam zanechali.¹⁷⁸ Od tohoto roku však již nebylo v silách vlády plnit své sliby. Nebylo možné provádět kompenzaci majetku, který reemigranti v Jugoslávii zanechali, přidělováním nových usedlostí kvůli tomu, že k dispozici již od druhé poloviny roku 1946 byly především hospodářství s malými výměrami půdy, které nevyhovovaly samostatnému zemědělskému hospodaření. Nemohl být dodržen ani slib z vládní výzvy z 31. července 1945 o tom, že reemigranti budou moci pracovat v oborech, ve kterých byli zaměstnáni před reemigrací. Již koncem roku 1945 se ukázalo, že budou potřební především dělníci v průmyslovém a zemědělském odvětví.¹⁷⁹ Vláda se tak snažila prostřednictvím svých zastupitelských úřadů alespoň zvýšit informovanost o podmínkách reemigrace a především o možnostech přidělování majetku (které v této době byly jen minimální).

Mezi krajany očekávajícími reemigraci panovalo samozřejmě velké rozčarování. Na československou vládu se v prvním pololetí 1946 masově obraceli zástupci české menšiny se žádostmi o urychlení celé akce a zlepšení organizace přesídlení. Redaktor Otto Sobotka při své návštěvě daruvarské menšiny v roce 1946 zjistil, že velká část krajanů již rozprodala majetek, čeká na odjezd, je netrpělivá a velmi špatně informovaná.¹⁸⁰ Netrpělivá byla i chorvatská většina, která měla zájem o české usedlosti.¹⁸¹

Další mezistátní jednání na podzim roku 1946 dopadlo pro českou a slovenskou menšinu ještě nepříznivěji. Jugoslávská strana trvala na tom, že veškerý nemovitý majetek reemigrantů propadne ve prospěch jugoslávského státu bez náhrady, stejně jako inventář zemědělských usedlostí, protože se mylně domnívala, že českým a slovenským krajanům budou v pohraničí

¹⁷⁵ Již v Jugoslávii se stali členy komunistické strany, ve které se seznámili s myšlenkou kolektivního obdělávání půdy. HEROLDOVÁ, Iva: *Volynští Češi...*, s. 112. Tato situace vystihuje pouze charakter osídlení přistěhovalců-partyzánů na jižní Moravě.

¹⁷⁶ Transporty v roce 1945 se přistěhovalo cca 1 000 osob (VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 106). Do ledna 1946 umístilo ministerstvo zemědělství celkem 207 zemědělců z řad jugoslávských partyzánů, k 25. říjnu 1946 bylo s vědomím ministerstva zemědělství usídleno 384 rodin reemigrantů z Jugoslávie, podle stavu k 15. listopadu bylo usídleno 543 rodin z Jugoslávie. (VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 25).

¹⁷⁷ Což neznamená, že se reemigrantům všechno dařilo, někdy na usídlení čekali měsíce, nedostali tolik půdy, kolik chtěli, byly problémy s přidělením živností apod.

¹⁷⁸ VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 107.

¹⁷⁹ Přičemž převážnou většinu jugoslávských Čechů a Slováků tvořili drobní a střední rolníci, kteří očekávali, že jim bude přidělena půda ve stejném rozsahu, v jakém ji vlastnili v Jugoslávii. viz PELIKÁN: *K některým ekonomickým...*, s. 158.

¹⁸⁰ VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 109.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 107.

přiděleny konfiskované usedlosti zdarma.¹⁸² Pro Československo byl nepřijatelný také jugoslávský návrh likvidace hotovostí reemigrantů (podle kterého se peněžní prostředky měly bezúročně složit u jugoslávské Národní banky na reemigrantský účet, který měl být Národní bance československé k dispozici k úhradě vydání československých turistů), protože by Československo tím pádem bylo nuceno organizovat turistické výpravy do Jugoslávie.¹⁸³ Jugoslávský stát odmítl též vyplácet starobní důchod přesídlencům. Česká strana návrh odmítla a státní plánovací úřad proto doporučil pokračovat v reemigraci jednotlivců – jugoslávští občané českého a slovenského původu měli jugoslávské úřady požádat o vyvázání se ze státní příslušnosti a po příchodu do ČSR žádat o československé občanství. Protože však po individuálním propuštění zůstávalo reemigrantům právo na nemovitý majetek, jugoslávské úřady se snažily zpomalovat vyřizování žádostí o zbavení tamního občanství a zamítat je majetnějším občanům.¹⁸⁴ Situace kulminovala koncem roku, kdy začala konfiskace majetku osobám, které se k reemigraci přihlásily. V prosinci 1946 jugoslávský ministr zahraničních věcí Velebit zastavil individuální reemigraci a začátkem 1947 přestala Národní banka v Bělehradě přijímat peníze na reemigrantský účet. Vytrvalé odmítání takové reemigrační dohody, která by Čechům a Slovákům stanovila odpovídající náhradu za jejich zanechaný majetek, mělo své příčiny v obavách Jugoslávie, že by se při existenci náhrad vystěhovala podstatná část Čechů a Slováků, a došlo by k vylidnění a hospodářskému úpadku celých obcí. Jugoslávie navíc neměla v období poválečné rekonstrukce dostatek finančních prostředků, aby uhradila škodu všem potenciálním reemigrantům.

I česká strana se setkávala s čím dál většími problémy s reemigrační akcí, v březnu 1947 bylo československému velvyslanectví v Jugoslávii sděleno, aby okamžitě zastavilo podporu náboru zemědělců, protože československá vláda měla zájem již pouze o přesídlení dělníků všech profesí a jednotlivců, kteří byli svolni nastoupit do pracovního procesu podle momentální potřeby.¹⁸⁵ Československá přesídlovací komise v Bělehradě, která přijímala reemigrační přihlášky, od této doby vyžadovala prohlášení od příbuzných v ČSR, že navrátilcům zaručuje ubytování.

Po návštěvě delegace české a slovenské menšiny začátkem července 1947, která vyjádřila přání reemigrovat i za méně výhodných podmínek, zpracovala československá vláda další návrh dohody. V něm souhlasila se symbolickou kompenzací deseti dinárů za jeden hektar půdy. Žádala ovšem, aby bylo reemigrantům umožněno volně disponovat s dalším movitým a nemovitým majetkem, aby si s sebou mohli vzít veškerý movitý majetek, včetně dobytka a zemědělských strojů, a aby jim byl vyplácen starobní důchod. Jugoslávská strana dohodu odmítla.

¹⁸² Tamtéž, s. 110.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ PELIKÁN: K některým ekonomickým..., s. 160.

V roce 1947 byla mezi státy uzavřena dohoda ohledně transferu finančních prostředků reemigrantů, které byly uloženy na sběrném účtu Jugoslávské národní banky a měly posloužit k financování rekreace československých občanů na Jadranu. Od roku 1947 pak Národní banka československá poskytovala reemigrantům proti potvrzení o jejich aktivech na sběrném účtu Jugoslávské národní banky bezúročně úvěry ve výši 15 – 100 000 Kčs, které zčásti vyrovnávala pomocí turistiky v Jugoslávii.¹⁸⁶ Dohoda o transferu zbytku úspor těch jugoslávských občanů, kteří odešli do ČSR, byla dojednána v květnu roku 1948.

Reemigrační dohoda byla uzavřena teprve v roce 1948 pod nátlakem událostí souvisejícími s roztržkou mezi Jugoslávií a ostatními socialistickými státy. Po tzv. první rezoluci Informačního byra komunistických stran byla Jugoslávie 28. června 1948 vyloučena ze socialistického bloku a docházelo k postupnému přerušení politických a kulturních kontaktů mezi Československem a Jugoslávií. Československá vláda z obavy, že roztržka definitivně zabrání návratu krajanů zainteresovaných na reemigraci, se snažila co nejrychleji uzavřít dohodu i za cenu upuštění od všech dřívějších požadavků. Předběžný text protokolu o reemigraci jugoslávských Čechů a Slováků byl dohodnut v Bělehradě v polovině srpna 1948. Text dohody schválila československá vláda a 13. listopadu 1948 ji v Bělehradě podepsal nový československý velvyslanec v Jugoslávii Jiří Taufer. Dohoda se v hlavních bodech shodovala s jugoslávským návrhem reemigrační smlouvy, reemigrantům byla proplacena symbolická paušální náhrada 10 dinárů za hektar půdy a 2 tisíce dinárů za zemědělskou usedlost bez ohledu na její kvalitu. Živý ani mrtvý zemědělský inventář se nesměl vyvážet, ovšem mohl být nabídnut jugoslávské straně k odkoupení. Každá rodina si do Československa mohla vzít jednoho vepře, jednoho koně a jeden kus hovězího dobytka. Povolen byl také vývoz menšího množství osiva. Úspory a finanční prostředky reemigrantů měly být uloženy na bezúročném účtu Jugoslávské národní banky, kterým Československo mohlo disponovat, aby hradilo výdaje spojené s československou turistikou v Jugoslávii.

Dohodu se podařilo realizovat jen zčásti. Narůstající napětí další průběh reemigrace neumožnilo, a tak byla v první polovině roku 1949 zastavena. Nebylo možné realizovat ani převod finančních prostředků reemigrantů, protože začátkem srpna 1948 československé ministerstvo vnitra přestalo vydávat československým občanům cestovní pasy do Jugoslávie, čímž jim nebylo umožněno jezdit na rekreaci k Jadranu a „reemigrantský účet“ zůstal v Jugoslávii vázán do normalizace vztahů v letech 1954 – 1956.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 161.

¹⁸⁷ Jednalo se o částku asi 21 milionů dinárů.

Podle Pelikána se na celkovém nezdaru reemigrační akce z Jugoslávie nepodílela pouze roztržka mezi socialistickými státy, ale především objektivní ekonomická situace obou států po druhé světové válce.¹⁸⁸

3.6. Motivace chorvatských (jugoslávských) Čechů pro reemigraci podle odborné literatury

Motivačními faktory, které hrály roli při přesídlování jugoslávských Čechů po druhé světové válce, se historiografická a etnografická díla zabývají spíše okrajově. Historikové začali tématu reemigrace věnovat pozornost v 70. letech minulého století, jejich díla se v celku zaměřují na analýzu oficiálních archivních pramenů o mezistátních jednáních a motivům samotných reemigrantů nevěnují větší pozornost. Etnografie, která se tímto tématem začala zabývat těsně po příchodu reemigrantů, motivace zohledňuje, avšak dlouhodobě se zaměřuje především na studium etnických a adaptačních procesů v pohraničních oblastech. Badatelů zkoumajících danou problematiku navíc není velké množství.

Výhody, které měla reemigrace přinést, a s nimi související motivace k přesídlení, existovala na obou stranách – na straně československého státu i na straně samotných reemigrantů. Státní výzva, aby krajané z Jugoslávie reemigrovali, a zúčastnili se tak budování osvobozeného Československa, měla své opodstatnění i v poválečné atmosféře hlásající zjednodušení etnické struktury států, prvořadě však byla následkem nutnosti konsolidovat republiku v ekonomickém smyslu. Reemigranti měli zaplnit místa po téměř třímilionové německé menšině, která byla donucena opustit pohraničí. Měli vyřešit závažný problém všeobecného nedostatku námezdních sil v Československu a v neposlední řadě se počítalo také s tím, že převedou své finanční prostředky.¹⁸⁹ Cílem reemigrace bylo vrátit z ciziny všechny národně uvědomělé a politicky spolehlivé Čechy a Slováky.¹⁹⁰

Odborná literatura považuje za hlavní důvod odchodu většiny krajanů z Jugoslávie motiv vlastenecký a sociálně-ekonomický. Podle Ivy Heroldové byly hlavními motivačními faktory u reemigrantů citový vztah ke staré vlasti, srovnání poměrů v předválečné Jugoslávii s poměry v ČSR a u majetnějších Čechů také obava z očekávaných socialistických přeměn v Jugoslávii.¹⁹¹ Přesídlením se navíc vyřešila sociální otázka početných rodin jugoslávských Čechů, z nichž reemigrovala pouze jedna část.¹⁹²

¹⁸⁸ PELIKÁN: K některým ekonomickým..., s. 161.

¹⁸⁹ Oproti jiným krajanským skupinám např. z Bulharska či Rumunska patřila nezanedbatelná část krajanů v Jugoslávii k poměrně majetným vrstvám (podnikatelé, sedláci, živnostníci) a československá vláda počítala s převedením jejich majetku. Měli posílit střední stav v pohraničí.

¹⁹⁰ VACULÍK: *Češi v cizině...*, s. 42.

¹⁹¹ HEROLDOVÁ: *Vystěhovalectví...*, s. 78.

¹⁹² HEROLDOVÁ: *Staré a nové...*, s. 188.

Podle historika Jana Pelikána vedla jugoslávské Čechy k rozhodnutí reemigrovat „přirozená touha po návratu do jejich předky opuštěné a vzpomínkami většinou velmi zidealizované vlasti, která byla umocněna prožitými hrůzami spojenými s nacistickou okupací a řáděním ustašovců“.¹⁹³ K citovým důvodům řadí Pelikán také skutečnost, že se řada krajanů zúčastnila protifašistického odboje v partyzánských řadách, čímž vzrostlo jejich sociální cítění a dalo vzniknout přání nového začátku ve svobodném a spravedlivém státě. Za hlavní motivaci považuje však tento historik faktory ekonomické. Po několikaletém drancování území okupačními státy a po národněosvobozené boji proti fašistům se Jugoslávie po válce potýkala se závažnými ekonomickými a zásobovacími problémy. Řadu jugoslávských Čechů tak k odchodu motivovala vyšší životní úroveň, které se těšili občané Československa. Poslední z důvodů, který tento historik uvádí, je obava před kolektivizací zemědělství a znárodněním majetku, jež v Jugoslávii těsně po válce nabíraly obrátky. Týkalo se to především movitějších vrstev středních rolníků a sedláků, kteří doufali, že v Československu není vyloučen návrat k předválečným poměrům.¹⁹⁴

Pouze jeden autor mluví o jisté politické motivaci k reemigraci. Josef Matušek jako jeden z důvodů hromadné a časné reemigrace českých partyzánů uvádí jejich zklamání v důsledku změn v politickém zaměření Jugoslávie před koncem války. Začátkem dubna 1945 došlo k rozformování I. československé brigády a její mužstvo bylo zařazeno do jednotek Jugoslávské armády (JA), ve které se začaly odrážet nové mocenské tendence vítězné Komunistické strany Jugoslávie (KSJ). Nespokojenost brigádníků posílilo i náhlé odvolání Josefa Vojáčka – Tarase ze stávající funkce a tyto faktory měly do jisté míry vliv na jejich pozdější rozhodnutí k návratu.¹⁹⁵

Implicitně se v literatuře jako motivační faktor uvádí též očekávání reemigrantů, která vyplynula z vládních slibů o sociálním zabezpečení, o možnostech přidělování majetku po vysídlených Němcích a o zařazování do výrobního procesu podle dosavadních povolání a zaměstnání. Většina krajanů viděla v ČSR lepší budoucnost a bezpečí. Helena Nosková tuto skutečnost nepřímou potvrzuje, když mluví o dezinformovanosti menšiny, která (částečně ovlivněna politikou jugoslávských komunistů) očekávala, že hospodářství a živnosti získá přidělem, bez finančních hotovostí i budoucích splátek.¹⁹⁶ Jistá motivace vycházela i z dlouhodobě neplnoprávného stavu příslušníků menšiny na území hostitelského státu, jelikož získání jugoslávského státního občanství bylo spojené se značnými výdaji.

O všeobecné pro-reemigrační atmosféře v Jugoslávii svědčí tlak, který na české státní orgány vyvíjelo zastupitelstvo menšiny, jež usilovalo o dosažení reemigrační smlouvy a

¹⁹³ PELIKÁN: K některým ekonomickým..., s. 157.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ MATUŠEK: *Češi v Chorvatsku*, s. 170.

¹⁹⁶ NOSKOVÁ – VÁCHOVÁ: *Reemigrace Čechů a Slováků...*, s. 12.

výhodných podmínek pro reemigraci všech krajanů bez rozdílu v občanství či výši majetku, jak o tom svědčí četné návštěvy delegace jugoslávských Čechů a Slováků u reprezentantů československé vlády. Jejich původním záměrem bylo realizovat přesídlení velké či podstatné části menšiny. Známy krajanův redaktor Otto Sobotka v roce 1946 odhadoval, že by se z celkového počtu 40 000 Čechů a 100 000 Slováků v Jugoslávii do staré vlasti chtěly vrátit asi tři čtvrtiny, tedy zhruba 100 000 lidí, resp. 25 000 rodin, z toho asi 8 000 rodin českých, většinou zemědělských.¹⁹⁷ O všeobecné vůli reemigrovat nakonec svědčí i skutečnost, že řada krajanů reemigrovala bez ohledu na absenci mezinárodní reemigrační dohody a v Jugoslávii dobrovolně zanechala majetek.

Odborná literatura se tedy zmiňuje o několika motivačních faktorech pro reemigraci jugoslávských Čechů v poválečném období. Jde především o motiv ekonomický (lepší životní standard v Československu, špatná hospodářská situace v Jugoslávii, možnost přidělení usedlosti po Němcích atd.) a vlastenecký (na jednu stranu vlastenecká výchova, na druhou výchova partyzánská), neplnoprávné postavení příslušníků menšiny, válečné útrapy a pocit nejistoty (perzekuce ze strany ustašovců a fašistů), únik před kolektivizací zemědělství a znárodněním majetku (u movitějších krajanů), a změna politického kurzu v rámci jednotek JA (u partyzánů).

3.7. Dodatek: poválečná reemigrace chorvatských (jugoslávských) Čechů pohledem krajanův časopisu Jednota 1945 – 1950

V roce 1944 byl po osvobození Daruvaru obnoven Svaz Čechů v Jugoslávii (v současnosti Svaz Čechů v Chorvatsku se sídlem v Daruvaru) a také krajanův tisk v podobě týdeníku Jednota, který je jediným poválečným časopisem jugoslávských Čechů vycházejícím dodnes. Jednota poprvé vyšla v roce 1946 a navázala na tradici předválečného časopisu Jugoslávské Českoslováky.

Od konce druhé světové války představuje Jednota ústřední zpravodajský orgán Svazu, jehož prostřednictvím se tato instituce vyjadřuje o všech důležitých aspektech politického i denního života relevantních pro českou menšinu v Jugoslávii. Pro české krajany na Daruvarsku byla jako informační kanál o to významnější kvůli tomu, že jak Svaz, tak Jednota v Daruvaru sídlily. Svou pozornost věnoval tento týdeník především praktickému zpravodajství z „obou vlastí“ a ze světa, obyvatelstvo navíc zpravoval o organizaci a chodu Svazu a menšiny jako takové. V prvních poválečných letech Jednota mj. fungovala jako důležitý prostředník mezi

¹⁹⁷ *Jednota* č. 26. Tato čísla se však zdají nadhodnocená. Na konci roku 1947 byla po zdlouhavém jednání československá vláda připravena předložit reemigrační dohodu, podle níž měla být reemigrantům vyplacena symbolická náhrada za zanechanou zemědělskou půdu ve výši 1 dináru za 1 ha. Vláda ČSR předpokládala, že po jejím uzavření reemigruje 60 000 krajanů. K projednání dohody však nikdy nedošlo (NOSKOVÁ – VÁCHOVÁ: *Reemigrace Čechů a Slováků...*, s. 22). V roce 1947 při dubnovém jednání delegace Čechů a Slováků s představiteli československé vlády byl tento počet stanoven na 40 000, většinou šlo o zemědělce a drobné řemeslníky (VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 113).

Československou reemigrační a repatriační misí v Bělehradě (utvořenou v roce 1946), československými úřady a místním obyvatelstvem. Kromě toho se řada členů Svazu na organizaci reemigrace aktivně podílela. Jednota měla ústřední postavení v informovanosti menšiny (které přetrvává dodnes). Pro řadu potenciálních reemigrantů tak představovala jeden z důležitých, ne-li jediný zdroj informací ohledně možností reemigrace a osídlování pohraničí. Může tudíž pomoci rekonstruovat jak všeobecnou atmosféru v předvečer reemigrace, tak očekávání reemigrantů, kteří s redakcí živě komunikovali.¹⁹⁸

3.7.1. Ročník 1946 (hlavní redaktor Ota Vojáček)

První číslo Jednoty vyšlo v roce 1946, kdy již byla uskutečněna „neoficiální“¹⁹⁹ reemigrace daruvarských demobilizovaných vojáků-partyzánů do dvou obcí na jižní Moravě (Jiřice a Míšovice). Už první zmínky o stěhování prozrazují atmosféru, která v poválečném období mezi krajany panovala a kterou sama redakce charakterizovala jako „stěhovací horečku“.²⁰⁰ Zájemci o reemigraci se na Jednotu, resp. Svaz Čechů, nejčastěji obraceli se žádostmi o urychlení procesu přesídlení, které vázlo z důvodu neustálých odkladů uzavření reemigrační a majetkoprávní dohody mezi Jugoslávií a Československem. Z toho důvodu Jednota při zveřejňování zpráv zaujímal poměrně opatrné stanovisko a vyvarovala se agitací. Redakce např. opakovaně upozorňovala, že podmínkou stěhování je mezinárodní smlouva a že do jejího uzavření nemůže ani jednotlivec, ani korporace dávat závazné rady nebo pokyny. Reemigraci výslovně prohlásila za věc, „kterou jednotlivci konají na své vlastní riziko“²⁰¹ a upozornila, že Svaz nemůže za individuální rozhodnutí přebírat zodpovědnost. V jednom z prvních čísel zároveň najdeme ujištění, že „až začne *pravé* stěhování (kurziva H.P.), budou o tom krajané uvědoměni naším tiskem, prostřednictvím svých spolků apod.“²⁰² V několika případech se redakce dokonce musela obhajovat před útoky ze strany obyvatel, kteří ji označovali za faktor brzdící reemigraci (většinou se pak ohradila poukazem na

¹⁹⁸ Téhož názoru je Helena Nosková („Pro Čechy a Slováky žijící v Jugoslávii nebylo jednoduché orientovat se v československých poměrech. Vědomost o možnostech osídlování hospodářství a živností po živelně i organizovaně vysídlovaných Němcích získali prostřednictvím různých zpráv z krajanských novin a krajanského rozhlasového vysílání. Zčásti předpokládali, ovlivněni politikou komunistů v Jugoslávii a v Československu, že hospodářství i živnosti získají přidělem, bez finančních hotovostí i budoucích splátek. Neměli však přehled o konkrétní situaci v pohraničních oblastech. Vyjma čekatelů z Bosny požadovali všichni ostatní usídlení v úrodných a klimaticky příznivých oblastech, zejména na jižní Moravě. Příslušníci vojenské brigády Jana Žižky z Trocnova si jako příslušníci zahraniční armády činili na usídlení na jižní Moravě přednostní nárok.“ NOSKOVÁ – VÁCHOVÁ: *Reemigrace Čechů a Slováků...*, s. 13). Podle Jaroslava Vaculíka nepřináší dobový tisk v porovnání s oficiálními archivními dokumenty tak kvalitní poznatky, protože je poznamenán svým agitačním posláním (VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s.7).

¹⁹⁹ Pojmem neoficiální a individuální míním reemigraci uskutečněnou před uzavřením mezinárodních smluv. I tato reemigrace byla samozřejmě oficiální (byly nutné přihlášky, případně vyvázání se z jugoslávského občanství apod.).

²⁰⁰ *Jednota* č. 1.

²⁰¹ *Jednota* č. 3.

²⁰² *Jednota* č. 2.

aktivní činnost svých zmocněnců v otázce přesídlení, od poloviny roku jim byl tajemník Svazu Pavlík).²⁰³ Na stránkách Jednoty je patrné velké zklamání krajanů, kteří po opakovaných slibech československé vlády očekávali rychlejší a kladnější vyřízení. Jejich netrpělivost pramenila i ze skutečnosti, že první reemigrační akce ze září 1945 a z první poloviny následujícího roku byly uskutečněny v celém rozsahu státní výzvy z 31. července (demobilizovaní vojáci uzavřeli pracovní poměry podle své dřívější kvalifikace a jako účastníkům protifašistického odboje a zároveň reemigrantům jim byly podle zásluh přednostně²⁰⁴ přiděleny usedlosti na vybraných lokalitách jižní Moravy).²⁰⁵ Avšak, přestože dobové zprávy svědčí o velké zainteresovanosti o reemigraci, nebylo to v žádném případě jednoduché rozhodnutí, což dokazuje další výzva krajanům, aby si veškerá svá jednání dobře promysleli, protože se reemigrantskou přihláškou se zavazují odejít – v reálném životě nebylo tedy výjimkou, že si jednotlivci na poslední chvíli reemigraci rozmysleli.²⁰⁶

Jednota během roku 1946 uveřejnila zprávy o sedmi transportech, z nichž dva vyjízděly z Daruvarska (v lednu a červenci), i o těch se však v časopise mluví jako o mimořádných. Prvním z nich se do Československa přepravili převážně rodinní příslušníci brigádníků již usazených na jižní Moravě.²⁰⁷ Cestovali na společný pas a na společné výjezdní povolení, které zajistil daruvarský Svaz (koncem roku bylo možné vycestovat již pouze na řádný pas).²⁰⁸ Začátkem července dorazila do Končenic pardubická kompozice, Jednotou označená za nejlepší reemigrační vlak,²⁰⁹ a tento druhý transport s více než 600²¹⁰ členy rodin partyzánů za týden dorazil do Jiřic a Míšovic, kde jim měly být přiděleny zejména hospodářské budovy.²¹¹ Třetí transport byl vyslán koncem července do Bělehradu, čtvrtý v polovině srpna do Záhřebu, na říjen byl naplánován další transport do Bjelovaru. Koncem listopadu 1946 obdržela Jednota od Repatriační komise

²⁰³ Např. *Jednota* č. 7, kde se redakce brání před útoky, že „to oni brzdí repatriaci“ a obyvatele ujišťuje, že otiskuje všechno, co o reemigraci ví. Nebo č. 18, kde byla opět občany nařčena z toho, že brzdí reemigraci. Redakce uznala, že přesídlení uvázla vinou českých a jugoslávských úřadů a poukazovala na nedostatek vlaků a na skutečnost, že poválečná Evropa ještě „nefunguje“ a dopravní tratě nejsou opravené.

²⁰⁴ Podle oběžníku 5250 z 1. března 1946 měly osoby, které se zúčastnily národněosvobozenického boje, a jejich pozůstalí, stejně jako reemigranti, kteří se vraceli na výzvu vlády a v rámci mezistátních úmluv podle osídlovacího úřadu, přednostní právo na přidělení národního správcovství. Pohraničí však bylo poměrně brzy nato prohlášeno za zcela osídlené. Daruvarským partyzánům z řad příslušníků I. čs. brigády Jana Žižky z Trocnova se díky samoiniciativní organizaci reemigrace v září 1945 podařilo kompletně osídlit dvě obce na jižní Moravě, Jiřice a Míšovice.

²⁰⁵ *Jednota* č. 9: „Tato skutečnost vyvolala velký ohlas ve vrstvách naší menšiny a krajané ve velikém počtu se začali zajímat i přihlašovat k návratu do vlasti“.

²⁰⁶ *Jednota* č. 17.

²⁰⁷ V neděli 13. ledna odjelo asi 600 krajanů vlakem do Zdenců přes Záhřeb – Maribor – Videň do Čech. *Jednota* č. 9.

²⁰⁸ *Jednota* č. 22: Koncem roku potřebovali krajané k odcestování do ČSR cestovní pas (československý nebo jugoslávský), výstupní víza a povolení k vývozu svršků jugoslávského Ministerstva zahraničního obchodu.

²⁰⁹ *Jednota* č. 15.

²¹⁰ Průměrný počet reemigrantů na kompozici byl cca 500. Průměrná délka cesty byla 3 až 7 dní, vlaky byly často odstavovány a na hranicích se čekalo.

²¹¹ *Jednota* č. 43.

z Bělehradu hlášení o posledním, sedmém transportu, uskutečněném v polovině prosince z Nového Sadu.

Obzvlášť na začátku roku panuje na stránkách Jednoty poměrně pozitivní hodnocení možností přidělení majetku a živností v Československu v rozsahu původního vládního slibu.²¹² Např. mjr. Josef Vojáček – Taras, zakladatel I. čs. brigády Jana Žižky z Trocnova, předseda Svazu a pozdější poslanec chorvatského sněmu v Jugoslávii, shrnul v jednom z prvních čísel své dojmy ze státní reemigrační akce. Zájemce zpravil o dostatku půdy jak na jižní Moravě, tak na Ostravsku a v západních Čechách a ujišťoval je, že v Československu „každý dostane přiměřenou existenci, ať rolník, dělník, živnostník či inteligent“.²¹³ Právě Taras stál u zrodu reemigračního výboru (Ústřední výbor pro reemigraci), který byl založen 4. června 1946 jako orgán Svazu, a v říjnu založeného Svazu Čechů z Jugoslávie, jenž byl organizačně přiřčen k Československému ústavu zahraničnímu a zaštiťoval sdružení reemigrantů-Čechů z Jugoslávie, v tomto období prozatímně ustavených v Jiřicích, Mišovicích, Březí u Mikulova (Prátlsbrunu), Jevišovce (Frélichově) a Lanškrouně na Moravě, v Karlových Varech, Liberci a v Praze.²¹⁴

V září 1946 byly v Jednotě zveřejněny informace o první větší organizační změně týkající se přesídlení.²¹⁵ Transportem ve dnech 26. – 28. října již nebylo možné vycestovat na společný pas. Především však, v důsledku toho, že jugoslávská vláda i nadále odmítala reemigrantům kompenzovat zanechaný majetek, Reemigrační komise v Bělehradě prostřednictvím Jednoty poprvé doporučila, aby si krajané existenci v Československu zajišťovali sami. Navíc je zpravila o tom, že je vzhledem k dvouletému budovatelskému plánu třeba především námezdních sil, nekvalifikovaných i kvalifikovaných dělníků, a že reemigrační přihlášky těchto zájemců budou vyřizovány přednostně, stejně jako přihlášky těch, jež do Československa přijedou s předem zajištěným ubytováním a existencí.

Koncem roku 1946 byl v jednom z posledních prosincových čísel zveřejněn článek shrnující ještě jednou právní a organizační pokyny k reemigraci. Zajímavé je, že ačkoliv reemigrace byla v celém ročníku definována jako individuální a dobrovolná, v tomto čísle byla nepřímou označena za věc žádoucí – „nutno však připomenouti, že ty menšiny, které odmítnou se vrátit do vlasti, musí počítat s asimilací státu druhého“.²¹⁶ Reemigrační komise rozdělila zájemce o reemigraci do čtyř skupin podle občanství a majetkové situace, přičemž majetným občanům s jugoslávským pasem doporučila vyčkat uzavření mezinárodní dohody.²¹⁷ Nemajetní občané

²¹² Na tom měl zřejmý podíl úspěch prvních reemigračních akcí ze září 1945 a z ledna 1946.

²¹³ *Jednota* č. 10.

²¹⁴ *Jednota* č. 37 a č. 46.

²¹⁵ *Jednota* č. 37.

²¹⁶ *Jednota* č. 38. Tuto skutečnost reflektovali i narátoři.

²¹⁷ Pokud nechtěli čekat, mohli majetek prodat tzv. z volné ruky a peníze složit na reemigrantský účet na zastupitelném úřadě.

s jugoslávskou státní příslušností museli požádat o vyvázání se z občanství a vycestovat se slibem občanství československého na prozatímní pas. Nemajetným občanům s československým pasem se při reemigraci nekladly meze, byrokratická stránka obnášela získání výstupního víza a potvrzení o daňové bezúhonnosti, vojenské potvrzení a eventuálně povolení k vývozu (svršků, nábytku, potravin a cigaret, jichž se mohlo vyvážet jen určité množství). Bez povolení bylo možné vyvést pouze 500 Kčs na osobu a 500 Kčs na šek Národní banky na každý pas, bylo zakázáno vyvážet zlato, šperky a drahé kovy. Po vyřízení všech náležitostí se přistupovalo k vyplnění reemigrační přihlášky na československých zastupitelských úřadech či v krajanských organizacích a po jejím schválení bylo možné vycestovat.

Kromě praktického zpravodajství a aktuálních informací ohledně možností a realizace přesídlení se na stránkách Jednoty v tomto roce objevovaly též výzvy a inzeráty československých podniků o možnostech pracovního uplatnění a bydlení pro reemigranty,²¹⁸ dále články o reemigraci a usídlování jugoslávských a ostatních krajanských skupin z československých denních periodik či z per samotných reemigrantů a hlášení Československého ústavu zahraničního. Charakter zpráv se mění přibližně v polovině roku, kdy nebyla dosažena dohoda v otázce majetkového vyrovnání. Stanovisko jugoslávské vlády, která trvala na odevzdání veškerého majetku reemigrantů, prakticky znemožňovalo reemigraci zemědělců a majetnějších vrstev, proto se Československo muselo orientovat pouze na reemigraci nemajetných z Jugoslávie.

3.7.2. Ročník 1947 (hlavní redaktor Josef Zámotný)

Tento rok byl pro zájemce o reemigraci nejsvízelnější. Již koncem roku 1946 došlo k pozastavení individuální reemigrace²¹⁹ a od ledna přestala Národní banka v Bělehradě přijímat peníze na reemigrantský účet. Navíc jugoslávské orgány přistoupily ke konfiskaci majetku osob, které se přihlásily k reemigraci,²²⁰ a zakázaly příjezd československých vlakových souprav až do podepsání reemigrační dohody.²²¹ Situace se mírně stabilizovala v květnu, kdy byl vyslán první transport.

Československá vláda se v tomto roce vzhledem k dvouletému plánu zaměřila na získání pracovních sil. Jednání o reemigraci se proto týkalo především nemajetných krajanů (zejména těch nevlastnících pozemkové nemovitosti) a otázka majetkového vyrovnání ostatních se odkládala.

²¹⁸ Např. v jednom ze srpnových čísel najdeme výzvu Západočeských cihelen, které pro své fabriky ve městech Stoda a Žihla hledaly cihlářské dělníky, stavební dělníky, topiče, zedníky a další. Podnik dělníkům nabízel i ubytování.

²¹⁹ Ministr zahraničních věcí Jugoslávie generál Velebit ji zastavil 6. prosince 1946 a jako důvod uvedl, že reemigranti převážejí dináry, které se pak v Československu prodávají pod úředním kurzem. NOSKOVÁ, VÁCHOVÁ: *Reemigrace Čechů a Slováků...*, s. 20.

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 114.

Reemigrace i nadále probíhala na individuálním neorganizovaném základě a byla povolena pouze osobám s československým občanstvím.²²² Bylo zastaveno podávání žádostí o vyvázání se z jugoslávského občanství. Reemigrace se tudíž mohli zúčastnit pouze krajané s československým pasem, ti, kteří vlastnili pas jugoslávský museli počkat na uzavření reemigračních dohod.²²³

Od začátku tohoto ročníku vydávala Jednota informační seriál o reemigraci, prostřednictvím něhož Reemigrační komise při Československém velvyslanectví v Bělehradě zpravovala krajany o možnostech přesídlení. Charakter těchto zpráv se oproti minulému roku liší především v otázce přidělení majetku a živností v ČSR. Československá repatriační komise již v prvních číslech zveřejnila, že s přidělováním samostatných zemědělských usedlostí nebo výrobních a obchodních živností nelze ve větší míře počítat a že jsou v ČSR žádanou pracovní silou především pro naplnění dvouletého budovatelského plánu.²²⁴ Kromě běžných dokladů a postupů požadovala komise na začátku roku ověřené potvrzení od příbuzných v ČSR, kteří reemigrantům zaručí ubytování a eventuálně další existenční podmínky. Občané s československým pasem vlastníci majetek ho stále mohli prodat podle platné obchodní smlouvy č. 163/1929 (z 25. listopadu 1929).²²⁵

Po šestiměsíční přestávce byl v květnu 1947 připraven první transport, kterým odjelo 420 reemigrantů.²²⁶ Již v dubnu 1947²²⁷ bylo předesláno, že jím budou moci odcestovat pouze osoby se zajištěnou existencí v ČSR, které nežadají od příslušných úřadů žádné zaopatření (umístění, přiděl rolnické usedlosti, řemesla apod.), a rodinní příslušníci reemigrantů nacházejících se v ČSR. K reemigraci se přihlašovalo pouze prostřednictvím krajanských organizací podle místa příslušnosti. Majetným občanům českého původu s jugoslávským státním občanstvím doporučovala Reemigrační komise vyčkat na uzavření mezinárodních smluv. Dále varovala před samovolným návratem, kvůli němuž by reemigranti mohli pozbyt některé výhody (např. příplatky, výhodnější úvěry apod.)

Transporty byly v tomto roce vypravovány pouze pro občany s československým občanstvím. Bylo jich vysláno celkem pět. První vyjel 6. května z Prahy,²²⁸ pro druhý se přihlášky přijímaly do konce května a jel v polovině června 1947. Do 12. července se přijímaly přihlášky na třetí transport, z Daruvaru odjížděl 3. srpna. Čtvrtý byl v říjnu, na pátý se přihlášky přijímaly do 10. listopadu, odjížděl v prosinci. Po nástupu velitel transportu odebral reemigrantům pasy, každý od něj obdržel lístek ověřený Reemigrační komisí, který během cesty musel nosit na viditelném

²²² Během tohoto roku do Československa přijelo 1 628 osob v pěti transportech. Jejich majetek byl na základě jugoslávského zákona z 28. dubna 1948 o změně a doplňcích zákona o znárodnění zestátněn. Tamtéž.

²²³ *Jednota* č. 64.

²²⁴ *Jednota* č. 56.

²²⁵ *Jednota* č. 57.

²²⁶ VACULÍK: *Poválečná reemigrace...*, s. 115.

²²⁷ *Jednota* č. 64.

²²⁸ Po trase Subotica – Indjija – Bělehrad – Vinkovci – Záhřeb a zpět, *Jednota* č. 57.

místě (v klopě kabátu). V Československu pak obdržel svůj pas a následně se přihlásil u příslušných úřadů provádějících reemigraci.²²⁹

Reemigrační zpravodajství obnášelo v tomto roce i zveřejňování informací o výsledcích jednání delegací Čechů a Slováků s představiteli československé vlády.²³⁰ Delegace požadovaly uskutečnění pozemkové reformy, která by umožnila získat pozemkový fond pro Čechy z Jugoslávie a vystavět nové hospodářské a obytné budovy z náhradních rozpočtů a doplňků dvouletého plánu. Pro reemigranty dále žádaly přednostní přiděl půdy, živností a zaměstnání, všechna práva občanů ČSR, sjednocení statutu českých a slovenských partyzánů s partyzány v ČSR a udržení všech práv, která krajané získali v Jugoslávii (důchod, diplomy, tituly, uznání válečných škod apod.).²³¹

V Jednotě dále nalezneme několik článků o jiřických a míšovických partyzánech a jejich zdařilé adaptaci na nové poměry (tak např. předseda moravského zemského národního výboru Loubal o nich řekl: „Jsou to naši nejlepší usedlíci, jsme na ně hrdi.“)²³² Dále se zde objevují zprávy o osídlování pohraničí, o volných potenciálech, různé reprodukce článků z českého tisku týkající se reemigrace, inzeráty přinášející pracovní možnosti v Československu (hlavní poptávka byla především po pracovních silách v námezdním poměru, v dolech, zemědělství, lesnictví, stavebnictví, výrobě stavebních hmot a v papírnách).²³³

3.7.3. Ročník 1948 (hlavní redaktor Josef Zámotný)

První vyhláška Reemigrační komise při Československém velvyslanectví v Bělehradě byla publikována v únoru tohoto roku. Reemigrace se i nadále měla týkat pouze československých občanů se zajištěnou existencí v ČSR, kteří nežádali přidělení majetku od československých úřadů. Pro vycestování byl potřebný československý pas, jugoslávská výstupní víza a povolení o vývozu movitostí, kromě domovského listu se muselo doložit i osvědčení o československém státním občanství. Přísné devizové předpisy ohledně vývozu finančních prostředků v hotovosti (v dinárech či korunách) stanovily stejně jako v dřívějším období vývozní částku na 500 Kčs pro každou dospělou osobu na pas v hotovosti a 500 Din. Dináry bylo možné převést v bankovkách v hodnotě 50 Din, ostatní peníze bylo možno složit u Národní banky FLRJ na reemigrantský účet oproti

²²⁹ *Jednota* č. 67.

²³⁰ Dubnové vedené redaktorem Ottou Sobotkou a červnové vedené Josefem Vojáčkem – Tarasem.

²³¹ *Jednota* č. 71.

²³² *Jednota* č. 46.

²³³ *Jednota* č. 51.

předložení československého pasu, jugoslávského výstupního víza a potvrzení okresního národního výboru, že peníze jsou majetkem žadatele.²³⁴

V tomto roce vyslala Československá republika celkem čtyři transporty, v květnu se však počítalo se šesti.²³⁵ Do 15. března se přijímaly přihlášky na první plánovaný transport v dubnu. Přihlášky se mohly zasílat pouze prostřednictvím krajských organizací a každý reemigrant byl povinen požádat při nakládání celního úředníka, aby zkontroloval nakládání věcí s vývozním povolením a po naložení vagón zaplomboval. Na druhý transport se přihlášky přijímaly do konce května, odjížděl v prvních červnových dnech.²³⁶ Kvůli všesokolskému sletu v Praze byl další transport vyhlášen až na srpen, přihlášky se přijímaly do 31. července. Zmíněné transporty se týkaly pouze československých občanů se zajištěnou existencí v ČSR nebo osob jedoucích do námezdních poměrů, na což bylo nutné podepsat revers.²³⁷ Čtvrtý transport byl uskutečněn koncem října, přihlášky se přijímaly do 28. září, avšak začátkem října byla oznámena změna a původní termín byl posunut na 25. října.²³⁸ Ve stejném čísle bylo avizováno, že byl československou a jugoslávskou vládou schválen protokol o reemigraci (tj. reemigrační dohoda), který měl představovat legislativní a organizační základ pro začátek hromadné reemigrační akce. Na jeho základě mohli reemigrovat nejen krajané nemajetní, ale i osoby, které podaly žádosti o vyvázání se ze státního občanství.²³⁹ Vyhláška se nakonec vztahovala na posledních pět transportů vypravených z Jugoslávie, ale k hromadné reemigraci v důsledku politických třenic nedošlo.²⁴⁰

V roce 1948 se v *Jednotě* objevuje výrazně méně zpráv o reemigraci oproti dřívějším letům. Kromě vyhlášek Československé repatriační komise k připravovaným transportům zde nalezneme první články o nacionalizaci majetku a kolektivizaci zemědělství a od poloviny roku na jejich stránkách dominují články s tematikou roztržky mezi FLRJ a SSSR, potažmo Československem.

²³⁴ *Jednota* č. 102.

²³⁵ *Jednota* č. 116.

²³⁶ Tamtéž. Nejdříve vezl rekreanty do Rijeky, potom pokračoval na trase Zagreb – Dugo selo – Novoselec Križ – Banova Jaruga – Staro Petrovo Selo – Nova Kapela Batrina – Vinkovci – Indjija – Novi Sad – Kysač – Subotica. Poté se napojil na kompozici z Bělehradu.

²³⁷ Od května 1947 podepisovali reemigranti revers o tom, že je jim známa osídlovací situace v Československu a že nemají právní nárok na samostatné usídlení v živnostech a zemědělství.

²³⁸ *Jednota* č. 135.

²³⁹ Protokol o vyvázání (resp. dlouho očekávaná reemigrační dohoda) byl podepsán 13. listopadu velvyslancem Taufrem a zástupcem ministra zahraničních věcí FLRJ Popovičem. Rozlišovaly se v něm dvě skupiny, první tvořili krajané, kteří požádali o vyvázání se z jugoslávského občanství do 6. května 1947, druhou ostatní. Druhá skupina mohla požádat o vyvázání se z občanství a o reemigraci, pouze pokud nevlastnila nemovitý majetek.

²⁴⁰ Vaculík uvádí, že před podpisem protokolu se v Československu nacházelo 4 172 reemigrantů, po ukončení reemigrační akce dne 15. března 1950 jich zde žilo pouze o tisíc víc (5 197 osob).

3.7.4. Ročník 1949 – 1950 (hlavní redaktor Božidar Grubišić)

V roce 1949 byly československou vládou vyslány poslední čtyři transporty. Vycestovat mohli jak krajané s československou státní příslušností, tak osoby, které obdržely vyvázání se z jugoslávského a příslib československého občanství. Poslední transport z jugoslávského území odjížděl 24. listopadu, čímž Reemigrační mise v Bělehradě ukončila proces přesídlování. Majetek reemigrantů byl v důsledku politiky poválečné obnovy Jugoslávie zestátněn a otázka jeho náhrady měla být vyřešena až v roce 1956 po normalizaci vztahů.

Rezoluce Informbyra a zpřetrhání vazeb mezi dvěma státy dominuje jako hlavní téma v Jednotě i v tomto roce. V říjnu byl zveřejněn článek, který v ostrém tónu odsuzuje propagandu, která se v Československu vedla proti Jugoslávii. Nově nastalou situaci reflektuje i pohledem reemigrantů (bývalých příslušníků brigády), kteří se v Československu po vyloučení Jugoslávie z Informbyra ocitli v těžké situaci, jelikož v důsledku roztržky nebyl již státy Informbyra uznáván ani národněosvobozenecký boj partyzánů v Jugoslávii, ani československá partyzánská brigáda.²⁴¹

V následujícím ročníku byla reemigrační akce oficiálně dokončena, a tudíž se v Jednotě neobjevují již žádné zprávy o přesídlení. V důsledku politické izolace, ve které se Jugoslávie ocitla vůči ostatním zemím komunistického bloku, panuje na stránkách Jednoty absence zpráv z Československa a absence jinak poměrně frekventovaných dopisů jednotlivců-reemigrantů. V tomto roce se publicistika zaměřila pouze na krajanský život a na hospodářské, politické a sociální otázky v Jugoslávii.

²⁴¹ „Šesté výročí založení I. československé brigády Jana Žižky z Trocnova“, *Jednota* č. 174.

4. ČÁST NARATIVNĚ-INTERPRETAČNÍ

V této kapitole bych chtěla představit terénní výzkum, který jsem provedla mezi českými reemigranty z Daruvarska v období od dubna do listopadu roku 2006, a psát o jeho průběhu, okolnostech, za jakých vznikal, faktorech, které ho ovlivnily, a v neposlední řadě o jeho výsledcích, resp. o tom, v čem se líčení aktérů-reemigrantů shodují a v čem eventuálně liší od podání, které poskytuje odborná historická a etnografická literatura o tématu reemigrace jugoslávských (chorvatských) Čechů po druhé světové válce (interpretační část – pohled aktérů).

4.1. Terénní výzkum, jeho průběh a hlavní charakteristika

Domnívám se, že je důležité analyzovat okolnosti, za jakých výzkumy probíhají, kvůli tomu, že se na vzniku rozhovoru podílí jak tazatel, tak narátor jako rovnocenní partneři. Okolnosti vnitřní (např. narátorova a tazatelova povaha, zkušenosti apod.) a vnější (prostředí, ve kterém dialog probíhá, čas atd.) mohou rozhovory ovlivnit, a jsou tudíž samy materiálem k další analýze a interpretaci. V neposlední řadě je zajímavé vylíčit také eventuální „problémy“ či atypické zkušenosti, které jsou vždy vděčným námětem debaty o postupech terénní práce a o kvalitativním výzkumu obecně.

Výzkum, který jsem uskutečnila mezi daruvarskými Čechy-reemigranty, lze rozdělit na několik fází. Předcházelo mu období studia vědeckých publikací a ostatního dostupného materiálu o metodě orální historie, o české menšině v Chorvatsku, o její reemigraci a o historickém vývoji obou států, ve kterém se sledovaný proces uskutečnil. Ani po prvních kontaktech a rozhovorech jsem se nepřestala seznamovat s další literaturou a mnohdy mi ji doporučili (a vypůjčili) i samotní narátoři.

Terénní výzkum jsem zahájila kontaktováním oficiální zastupitelské organizace daruvarských Čechů v Chorvatsku, tedy České besedy a Svazu Čechů v chorvatském Daruvaru, a několika dalších jedinců či institucí, které jsem vypátrala prostřednictvím literatury či médií.²⁴² Komunikace proběhla částečně telefonicky, částečně prostřednictvím elektronické pošty a vedla ke dvěma reemigrantům v České republice, kteří aktivně spolupracovali s redakcí krajanského časopisu Jednota, fungujícího při daruvarském Svazu.²⁴³

Shodou okolností představovalo moje první setkání s reemigrantem a narátorem v této studii zároveň „vedení do terénu“. Ing. doc. Karel Pokorný z Brna, šéfredaktor Ilovy, jediného

²⁴² Především šlo o další České besedy v Chorvatsku, o Český rozhlas, kde jsem mluvila s redaktorkou krajanského zpravodajství paní Milenou Štráfěldovou, a o několik daruvarských rodáků, kteří se mnou komunikovali prostřednictvím internetu.

²⁴³ Jednotu odebírají všichni narátoři, jejichž výpovědi byly použity v této práci.

listu daruvarských reemigrantů v České republice,²⁴⁴ mi ochotně půjčil velké množství materiálů k nastudování, včetně všech čísel čtvrtletníku. Především mi však poskytl seznam kontaktů na osoby, které Ilovu odebíraly či s ní spolupracovaly (většina pochopitelně pocházela z řad daruvarských reemigrantů). V dalším výzkumu se toto původní „jádro“ rozšířilo zejména o rodinné příslušníky a známé narátorů.

Oslovování probíhalo metodou „nabalování sněhové koule“ (snowballing) a šířilo se paprskovitě z centra, které zpočátku představoval list daruvarských reemigrantů Ilova. Další kontakty se mi podařilo navázat prostřednictvím mé babičky, v jejímž městečku ve středočeském kraji se po druhé světové válce usadila řada reemigrantů z bývalé Jugoslávie. Babička se s některými stýkala z „nostalgických důvodů“, jelikož jí „připomínali“ tu část rodiny, která se v 80. letech minulého století odstěhovala z Československa do Jugoslávie.²⁴⁵

Do listopadu 2006 jsem metodou snowball sampling oslovila celkem 22 jednotlivců, z nichž 10 svolilo ke schůzce a někdy také k nahrávání svého životního příběhu. Z 10 narátorů je celkem 5 mužů a 5 žen, všichni pocházejí z Daruvarska a jsou narozeni mezi lety 1920 a 1934. Do Československa reemigrovali po druhé světové válce v rozmezí let 1946 a 1949 a od té doby v České republice (Československu) trvale žijí.

Potenciální narátory jsem kontaktovala telefonicky, pouze v jednom případě jsem zvolila oslovení dopisem, protože narátor nebyl delší dobu k zastižení – předpokládala jsem léčebný pobyt, což se později potvrdilo. V telefonickém oslovení jsem se snažila vysvětlit, na jakém projektu pracuji, jaké jsou mé záměry a cíle, proč bych s nimi chtěla mluvit a jakou formou (nahrávání). Prvotní reakce reemigrantů byly rozličné. V některých případech jsem se setkala s nadšením vypovídat, jelikož můj výzkumný záměr byl narátory považován za „dobrý skutek“. Zpracování tématu se jim zamlouvalo o to víc, že jejich nejbližší okolí o zkušenost reemigrace neprojevuje příliš zájem (zejména se to týkalo dětí a vnuků narátorů).²⁴⁶ Podobný projekt tedy považovali za prostředek, jak mladší generace informovat a zabránit zapomnění, „*aby to všichni věděli, jak tam jsme žili, jak jsme přijeli*“. Nebylo výjimkou, že jsem některé narátory navštívila vícekrát (maximálně však čtyřikrát) a pořídila několik hodin nahrávek jejich životních příběhů.

Každý potenciální narátor reagoval na prvotní oslovení poněkud jinak, postřehla jsem ovšem určité společně sdílené znaky. Jedním z nich byl počáteční ostych často doprovázený

²⁴⁴ Jediný podobný časopis vycházel těsně po druhé světové válce, jednalo se o Zpravodaj reemigrantů z Jugoslávie, po únoru 1948 byla však jeho činnost ukončena.

²⁴⁵ Jedná se o rodinu autorky této diplomové práce, která se usadila v severozápadním Chorvatsku v tehdejší Jugoslávii.

²⁴⁶ „*Když jim vykládám, co jsme prožili ve válce, tak mi říkají, dědo, ty nám vykládáš pohádky. A vyvracejte jim to. Vykládám jim, že jsem tři dny nejedl, a jim se to nezdá, že to je pohádka nějaká, ale kručí v žaludku.*“ (z rozhovoru s panem Horákem). Jde o častý generační rozdíl a nezájem mladých generací o zkušenosti starších, protože se sami nacházejí v takovém životním období, jehož náplní je bezprostřední přítomnost ve vši své intenzitě. Domnívám se, že orální historie může do určité míry pomoci tento rozdíl překlenout.

výrokem „já přece nejsem ničím zvláštní, nemám zajímavé zážitky“. Další variantou téže situace byla tendence doporučit spíše literaturu či osoby, jež oslovený za „zajímavé“ považoval. Jednalo se veskrze o bývalé partyzány proslavené I. čs. brigády Jana Žižky z Trocnova nebo osoby, které se krajanské problematice aktivně věnovaly později v Československu a České republice (psaly články, jsou členy Svazu bojovníků apod.). Tato tendence odkazovat mě na příslušníky elit zpočátku komplikovala přístup k dalším osobám (snowballing). Projevovalo se to především v tom, že si oslovení na eventuální poskytnutí kontaktu na např. dalšího člena rodiny vzpomněli často až po mém připomenutí.²⁴⁷ Vždy jsem se snažila poukázat na jedinečnost příběhu každého narátora, na jeho autentičnost a zajímavost už tím, že byl prožit.

Již v prvních telefonátech jsem zaznamenala poměrně velké procento odmítnutí (12 osob z 22). Důvody byly různé, narátoři často poukazovali na svůj špatný zdravotní stav a objektivní životní potíže většinou spojené se stářím. Několik osob trvalo na soudu o „nezajímavosti“ svého příběhu a odkázalo mě na literaturu či další potenciální prameny, např. pamětní místnost bývalých jugoslávských partyzánů v Jiřicích. V jednom případě se mi s narátorem podařilo domluvit schůzku, ale po několika dnech při potvrzení termínu jsem byla odmítnuta jeho manželkou. Důvodem byl manželův špatný zdravotní stav a únava. Další potenciální narátor mluvil o špatných zkušenostech s novináři a přes veškerá ujištění, že se nejedná o publicistické zpracování problematiky, s rozhovorem nesouhlasil. V jednom případě jsem se setkala s názorem, že se životní příběh dotyčného nijak neliší a nemůže lišit od ostatních „standardních“ příběhů, protože je Čech a vždy se jím cítil být. Uvedené případy svědčí o nevěli odhalovat své soukromí a „exponovat“ sebe a svoje názory (což se projevilo obzvláště při zmínce o nahrávání na diktafon a sepisování diplomové práce, pro kterou oslovení předpokládali jistou formu zveřejnění). Všechny osoby, které jsem oslovila, jsou důchodového věku a je známo, že starší lidé jsou opatrnější a zranitelnější, a proto se cizinců (jímž tazatel nikdy zcela nepřestane být) a jiných „rušivých“ elementů v jinak poklidné domácnosti vyhýbají. Opakovaně se mi stalo, že se jednotlivci omluvili svým vysokým věkem a potížemi s ním spojeným, na rozhovor neměli chuť ani sílu.

Po úvodním telefonickém představení jsem se snažila domluvit termín první schůzky. Nepovažovala jsem ji nutně za schůzku nahrávací a u řady potenciálních narátorů proběhla v podobě úvodního a poznávacího setkání umožňujícího vzbudit důvěru. V některých případech byla první pořízená nahrávka skoro bezcenná, protože se ze strany narátora věnovala téměř výhradně mým osobním rodinným vztahům a aktivitám, a mnohdy mi proto nezbylo nic jiného, než domluvit schůzku další (týkalo se to především osob, které mi doporučila babička a které mě tudíž znaly z vyprávění). Avšak i okamžiky, během nichž se nenahrávalo, jsem považovala za přínosné,

²⁴⁷ Velmi záhy tak došlo k saturaci, resp. k opakovanému odkazování na stejné osoby, které se v rámci skupiny těšily „významnějšímu“ postavení.

protože byly důležitým krokem v procesu poznávání skutečných aktérů dějinných událostí, o kterých jsem do toho okamžiku četla pouze v knihách. Narátorovi (narátorce) jsem se na první schůzce snažila detailněji vysvětlit projekt, metodu a způsob nakládání s informacemi. Po určité době jsem si však uvědomila, že komunita již „byla oslovena“ a že se o mě „ví“, proto jsem si u dalších narátorů mohla dovolit tuto fázi obejít, byla jsem totiž již „doporučena“.

Budování vztahu důvěry mezi mnou a narátory významně pomohlo odhalení, že jsem sama narozena v jejich druhé vlasti.²⁴⁸ V tomto okamžiku se informátoři výrazně otevřeli, mnohdy se mnou nějakou dobu komunikovali přímo v jejich chorvatském dialektu a opustili „opatrnější“ způsob výkladu, který se vyznačoval tendencí vysvětlovat realie a překládat výrazy z chorvatštiny. Existence tohoto sdíleného kulturního zázemí tak výrazně pozitivně ovlivnila některé rozhovory.

V několika případech jsem však narazila na i jinak poměrně častý odpor vůči nahrávání a strach z jeho „oficiálního rázu“ a nezměnitelnosti záznamu, který předpokládá. U dvou narátorů jsem se setkala s ochotou vyprávět a otevřeností, nahrávání však odmítli z psychologických důvodů. Tato skutečnost nakonec neměla žádný vliv na kvalitu rozhovoru, který mezi mnou a narátory proběhl, přinesl pouze menší potíže pro interpretační část diplomové práce, ve které jsem mohla vycházet pouze z „polních zápisků“, nikoliv z mnohem podrobnějšího materiálu standardního přepisu. Narátoři, kteří se zdráhali být nahrávání, většinou též požadovali, abych je v diplomové práci uváděla jako anonymní (týká se to dvou jednotlivců). V jednom případě se mi první nestrukturovaný rozhovor nepodařilo pořídit kvůli chabému zdraví narátora a kvůli obtížím, které mu činil delší verbální projev. Nahrávku jsem naštěstí mohla doplnit o jeho vzpomínky, které v 80. letech minulého století zveřejňovala na pokračování daruvarská Jednota, a na doplňující otázky narátor ochotně odpověděl. Poslední případ, ve kterém nedošlo k nahrávání, měl své odůvodnění v tom, že informátor nepovažoval za nutné pořizovat nahrávku se svým životním příběhem, protože teprve nedávno publikoval své vzpomínky časopisecky. Mezi mnou a narátorem však vznikl vztah důvěry, který se projevil v opakovaných setkáních a telefonátech. I v tomto případě suplovaly první rozhovor publikované vzpomínky a narátor byl ochoten odpovědět na jakékoliv další otázky, dokonce těsně před plánovaným pobytem v nemocnici. Rukou psané odpovědi mi doručil poštou.

Po přepisu a analýze prvního rozhovoru následovala schůzka druhá, eventuálně třetí či další. Nahrávání rozhovorů jsem se snažila domluvit u narátorů doma, do míst jejich trvalých bydlíšť jsem dojela. V domácím prostředí se narátoři cítí uvolněně a navíc to někdy může umožnit, aby se vyprávění ubíralo zcela novými směry, např. při sezení nad fotoalbem nebo když určitá

²⁴⁸ Souvisí to i s pozitivním „doporučením“, narátoři osobám, na které mi poskytli kontakt, telefonicky oznamovali můj příchod a v této souvislosti předávali i první dojmy. Jedna narátorka mě tak při prvním setkání uvítala slovy: „*Tak Vy jste narozena v Chorvatsku. Já taky!*“.

vzpomínka byla doplněna dobovým materiálem (doklady, výstřižky z novin, osobními poznámkami a deníky), který jinde nebývá při ruce.²⁴⁹ Na druhou stranu nemusí být ideální vzhledem k přítomnosti ostatních členů domácnosti, pokud se ovšem nějakým způsobem rozhodnou zapojit do rozhovoru. Často mohou narušit hlavní linii vyprávění narátora nebo způsobit, že narátor změní ráz svého vyprávění, např. zvolí oficiálnější tón apod. Kromě toho je přepis rozhovoru s více lidmi poměrně komplikovaný, proto někteří badatelé doporučují rozhovor v takových situacích ukončit.²⁵⁰ Několik informátorů si pro první rozhovor vybralo neutrální prostor, většinou restauraci či kavárnu, což vzhledem k přepisu také není ideální kvůli okolním zvukům a šumům.²⁵¹ U jednotlivých narátorů jsem se zdržela různě dlouhou dobu, maximálně však 4 hodiny,²⁵² a u žádného rozhovoru nebyly přítomné další osoby. V případě, že jsme otevřený životní příběh poprvé nedokončili, domluvila jsem druhou schůzku, kde jsme tak učinili, otázky jsem tedy začala klást až při třetím setkání.

Jednotlivá interview jsem nahrávala na digitální diktafon, jehož kapacita byla omezená, proto jsem občas byla nucena udělat přestávku a navolit režim umožňující delší nahrávací čas, ovšem za cenu menší zvukové kvality nahrávky. Pokud mi to situace dovolila, počkala jsem na vhodný okamžik, např. když narátor přinášel občerstvení, a vyhýbala jsem se jakémukoliv „násilnému“ přerušení, jež mohlo mít za následek ztrátu niti vyprávění. Za výhodu jsem považovala také malý formát nahrávacího zařízení, narátoři ho totiž často přestali vnímat ihned po zapnutí, i když k úplné anulaci jeho přítomnosti nikdy zcela nedošlo. Všimla jsem si, že během rozhovorů požadovali narátoři jeho vypnutí, kdykoliv došlo k důvěrnějšímu sdělování informací. V takových případech navíc často žádali, aby se inkriminovaná pasáž v diplomové práci vůbec neobjevila („já vám to říkám, jak to je, ale to tam nemůžete napsat“). Určité cenzurování probíhalo i po ukončení rozhovorů, např. v e-mailech, jejichž prostřednictvím narátoři žádali potvrzení vymazání některých pasáží z nahrávky apod. V těchto případech jsem se je snažila ujistit, že

²⁴⁹ Např. vystavené fotografie, různé doklady či artefakty představují vhodnou „spoušť“ k diskusím např. k rodině, k dobovým zvyklostem apod. Podrobněji viz WENGER, G. Clare: Interviewing older people, In: GUBRIUM, HOLSTEIN: *Handbook of Interview Research*, s. 271 – 2.

²⁵⁰ Např. Miroslav Vaněk, In: VAŇEK: *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*, s. 31. Přítomnost dalších lidí však jistě může mít za určitých okolností pozitivní dopad na rozhovor, např. když manželé sdílejí stejné zkušenosti a v rozhovoru se doplňují či jeden druhého opravují nebo pokud další přítomná osoba figuruje jako „morální podpora“, v jejíž přítomnosti není narátor nervózní. Žádná „atypická“ situace nemusí mít nutně negativní dopad na rozhovor, musí být ovšem zaznamenána v protokolu.

²⁵¹ Při rozhodování, kde nahrávat, může hrát roli také psychologický faktor „cizince v domě“, když se tazatel stane rušivým faktorem pro celou rodinu, ale stejně tak může narátor za rušivé považovat přítomnost rodinných členů, např. manželky či manžela. Pozvání na návštěvu domů jsem tak dostávala především v případě absence ostatních členů domácnosti. Ani nahrávání v kavárenském prostředí není zcela ideální, v neznámém městě tazatel navíc často nemá možnost přesvědčit se o návštěvnosti konkrétní restaurace, hluk a hudba mohou později způsobit problémy při přepisu nahrávky. Kromě toho diktafon a mikrofon na stole mohou narátora exponovat, což může mít negativní dopad a narátora znervózňovat.

²⁵² Maximální délka jednoho nahrávacího času byla 2,5 hodiny. Neexistuje však „předepsaná“ délka jednoho rozhovoru. Asi nejdůležitějším pravidlem je respektovat narátora a známky eventuální únavy. Někteří autoři připouštějí, že optimální doba je hodinu či hodinu a půl, aby nedošlo ke snížení pozornosti a k vyčerpání nejen narátora, ale ani tazatele. RITCHIE: *Doing Oral History*, s. 25.

informace, které mi poskytli, nebudou zneužity, většinou jsem však nepochodila a danému požadavku vyhověla.

Komunikace s informátory po „oficiálním“ skončení nahrávání nepřestala. Odehrávala se formou telefonických či e-mailových konzultací, které se týkaly převážně menších oprav (např. osobních jmen) a drobných upřesnění. Mnohdy se narátoři ozývali sami a svá vyprávění doplňovali o skutečnosti, na které si nemohli během rozhovorů vzpomenout či upravovali některé údaje (např. letopočty). Někdy mi doporučovali další literaturu, posílali tipy na kulturní akce spojené s chorvatskou či krajanskou tematikou nebo se ptali na stav diplomové práce, o jejíž přečtení projevíli zájem.²⁵³

Po ukončeném rozhovoru jsem sepisovala protokol o rozhovoru, ve kterém jsem zaznamenávala veškeré okolnosti interview, faktory, které ho ovlivnily (např. zmíněné cenzury a proč k nim došlo), a vlastní pocity a dojmy. Pomáhaly mi získat zpětnou vazbu a lépe v paměti rekonstruovat podmínky, za nichž ten který rozhovor proběhl. Vyprávění jsem následně přepsala a společně s protokolem tvoří jeden celek. Při prepisech jsem se řídila určitými pravidly pro transkripci, která zahrnovala i dodržování jednodušších transkripčních symbolů.²⁵⁴

4.2. Narátoři a obecná charakteristika jejich vyprávění

Výzkumný vzorek představuje 10 narátorů, narozených v rozmezí let 1920 a 1934 na Daruvarsku v Chorvatsku. Do Československa všichni informátoři reemigrovali mezi rokem 1946 až 1949 a jejich reemigraci můžeme označit za individuální. Na rozdíl od jiných přistěhovaleckých skupin (především volyňských Čechů), nebyla v případě jugoslávských krajanů provedena organizovaná hromadná reemigrace kvůli absenci mezinárodní reemigrační dohody mezi Československem a Jugoslávií. Přesto v pětiletém období po válce došlo k příchodu jednotlivců, jejichž reemigraci Československo byrokraticky připravilo a umožnilo pravidelným zasíláním transportů. Narátoři, jejichž svědectví jsem použila v této práci, přijeli do Československa oficiálními transporty na základě řádně podaných reemigračních přihlášek. Všichni si (kromě pana

²⁵³ Otázku komunikace s narátory po ukončení terénního výzkumu zpracovala Jana Nosková. Tato mladá etnoložka v článku v Biografu popisovala vlastní pocity z výzkumu mezi volyňskými Čechy (NOSKOVÁ: Tazatel, dotazovaný – dočasný „přátel“?, s.121–126). Po svém „útěku“ z terénu zažívala výčitky svědomí kvůli tomu, že vztah, který s narátory navázala a který byl mnohdy přátelský, po dokončení nahrávání nepokračoval. Cítila se, jako by je „využila“ a „odhodila“. Sama jsem tyto pocity zažila ihned po dokončení rozhovorů, byla jsem proto ráda, že (oproti Noskové) někteří narátoři, se kterými jsem mluvila, sami projevíli zájem o pokračování tohoto vztahu a komunikovala jsem s nimi minimálně během celého období psaní své diplomové práce.

²⁵⁴ Zaznamenávala jsem především střednědobé a delší odmlky, nonverbální a emocionální projevy (např. smích, lítost, hlasitost, ale i ironii apod.). Řídila jsem se pravidly pro přepis obsažených v SILVERMAN, David: *Ako robíť kvalitatívny výskum: praktická príručka*. Bratislava: Ikar 2005, a POLAND, Blake D.: Transcription Quality, In: GUBRIUM – HOLSTEIN: *Handbook of Interview Research: Context and Method*, s. 629 – 650. Neopravovala jsem dialektismy a zachovávala co nejvěrnější znění, včetně slov v chorvatštině.

Petra a jeho rodiny) podrželi československé občanství, měli tudíž v okamžiku příchodu stále domovskou obec v Československu. Většina narátorů reemigrovala v roce 1946 (kromě pana Petra, paní Dardové a Crkové), tedy v období, kdy se obecně přestěhovalo nejvíc krajanů z Jugoslávie a kdy československá vláda vyslala nejvíce reemigračních transportů. Narátoři reemigrovali individuálně a o místě svého usídlování rozhodovali sami, pouze v jednom případě byla určující narátorova příslušnost k I. československé brigádě Jana Žižky z Trocnova, na základě toho mu byla udělena usedlost v Míšovicích na jižní Moravě (pan Horák). Po příjezdu do Československa mířili informátoři buď do pohraničí, jež nabízelo větší množství pracovních příležitostí a možností ubytování, či za příbuznými a známými, u nichž se určitou dobu zdrželi, než si pořídili vlastní nemovitost. Usídlili se v Praze, Středočeském kraji, na jižní Moravě, v západních a severních Čechách. Většina bydlí i nyní v obcích, do kterých se přistěhovala po druhé světové válce. Pouze jedna narátorka se vrátila do domovské obce svých předků (rodina manžela paní Dardové pocházela z Hlásné Třebaně a paní Dardová s rodinou nyní bydlí v Dobřichovicích).

Všichni narátoři podávali své životní příběhy chronologicky a vždy ho zahajovali výkladem o tom, jak se jejich předkové stěhovali na území dnešní Slavonie (i v takových případech, když jsem je o to nepožádala). Dále se ve vyprávění výrazně soustředovali na předválečné (menšinový a spolkový život) a válečné období. Poválečné události a následný život v Československu reflektovali již mnohem méně, v některých případech skoro vůbec ne, např. v prvním rozhovoru. Líčení událostí druhé světové války však zcela jistě zabíralo největší část jejich vyprávění.

Jednotlivé příběhy se liší podle věku. Nejstarší narátorce bylo v okamžiku reemigrace 27, nejmladšímu 13 let, časové rozmezí mezi narátory je tedy 14 let. Mladší informátoři se v líčení reemigrace nezmiňují o vyřizování dokladů a ostatních náležitostí, které reemigrace vyžadovala, jelikož reemigrovali společně s rodiči. Stejně tak je pro jejich nižší věk netrápila otázka usídlování z hlediska organizačního či finančního. Také válečné události reflektují méně. Starší informátoři se naopak na válečné období a problémy spojené s reemigrací detailně zaměřili. V jejich líčení vystupují podrobnosti ohledně zařizování pasů, povolení a ostatních dokumentů, stěhování věcí, průběhu samotného transportu a následného hledání „místa pod sluncem“ pro svou rodinu v Československu. Ve svém vyprávění se však zaměřili především na válečné období. V partyzánských řadách přímo působili dva muži (pan Čoban a pan Horák v I. čs. brigádě Jana Žižky z Trocnova) a jedna žena (anonymní narátorka), válka však významně zasáhla do životů všech narátorů. Do protifašistického odboje byli zapojeni jak rodiče mladších narátorů (otec pana Životy zahynul v koncentračním táboře; otec paní Smítkové byl zatčen, později u partyzánů; otec pana Petra byl jako jugoslávský státní příslušník nejdříve mobilizován, později se přidal k partyzánům; pan Pokorný působil jako partyzánský učitel, jeho otec byl u partyzánů), tak

narátorky v domácnostech a jejich manželé (manžel paní Dardové byl zatčen a vězněn v Jasenovci; manžel paní Crkové byl zatčen; manželé obou anonymních narátorek byli u partyzánů). Narátoři vzpomínali na ztráty mezi blízkými a rodinou (jedna narátorka přišla o celou rodinu během bombardování v prvních dnech války, zachránila se proto, že se několik dní předtím vdala a pobývala u manžela). Kromě mladších byl všem narátorům v Československu uznán status antifašistických bojovníků (tzv. „dvěstěpětapadesátka“). Pan Horák je dokonce předsedou Svazu na místní a okresní úrovni.

Do Československa přijížděli narátoři většinou s rodinami (pokrevními či afinitními), čtyři narátorky se během války vdaly za krajany z Daruvarska, do Československa se vracely s malými dětmi (nyní jsou narátorky ovdovělé). Ostatní do Československa přijeli sami či s rodiči, byli svobodní a jejich manželé či manželky nepocházejí z řad jugoslávských Čechů. Nikdo z narátorů před reemigrací nenavštívil Československo (pouze manželé narátorek zde sloužili vojenskou službu), většinou však v Československu měli příbuzné, s nimiž byli v kontaktu.

Starší narátoři navštěvovali v Jugoslávii základní české či chorvatské školy a následně se vyučili, do Československa tedy reemigrovali s výučními listy. Mladší narátoři museli své vzdělání opakovaně přerušit, nejdříve na soukromých českých školách, které byly zavřeny po nástupu ustašovců k moci, následně kvůli přesunu do Československa. Po příchodu ve svém vzdělání pokračovali a čtyři narátoři zde vystudovali vysoké školy.

Informátoři pocházejí z čistě českých rodin (oba rodiče byli Češi) a v dětství mluvili česky. Někteří navštěvovali soukromé české školy či alespoň hodiny češtiny při státních chorvatských školách. Mladší narátoři ve vyprávěních reflektovali problémy s pravopisem při nástupu do československých škol, zmiňovali se také o nesympatiích, které v Československu vyvolávali svou „poněmčenou“ češtinou naučenou na Daruvarsku. Pouze jeden narátor absolvoval večerní kurz češtiny v novém místě bydliště, ostatní starší narátoři už v Československu další školy nenavštěvovali. Uznali, že problémy s pravopisem (obzvlášť s tvrdým a měkkým i) mají dodnes. Všichni narátoři stále mluví plynně chorvatsky, někteří dokonce maďarsky.

Co se týče sociálního postavení narátorů, většina patřila do řemeslnicko-zemědělských rodin. Několik narátorů pochází z měšťanských rodin (z Daruvaru). Narátoři, kteří reemigrovali v roce 1946, mohli majetek prodat, reemigranti v dalších letech již museli v Chorvatsku zanechat nemovitosti a rozprodali pouze živý či mrtvý inventář, a to často až v Československu. Po normalizaci vztahů mezi SSSR a FLRJ dostali v likvidačních řízeních vyrovnání za zanechaný majetek. Ostatním narátorům byly v této době uvolněny jejich finanční prostředky uložené před odjezdem na reemigrantský účet. V Československu si nemovitosti často pořizovali prostřednictvím bezúrokových půjček. Ně kterým narátorům byl v Jugoslávii znárodněn majetek, někteří však v Chorvatsku nevlastnili nemovitosti, tudíž reemigrovali bez větších potíží.

V Československu se většina narátorů začala živit svými řemesly, dvě narátorky zůstaly v domácnosti a příležitostně si vydělávaly šitím. Mladší narátoři, kteří v Československu vystudovali, se v produktivním věku zabývali i překladatelskou činností. Informátoři jsou nyní v důchodu a projevují aktivní zájem o krajanskou a reemigrantskou tematiku. Dva narátoři publikovali vzpomínky (pan Čoban a pan Života), někteří aktivně dopisují do Jednoty, Ilovy a jiných odborných a populárně-vědeckých časopisů a novin. Mezi některými informátory navíc probíhá živá korespondence, většinou písemnou formou či prostřednictvím elektronické pošty. Kromě paní Dardové a Crkové (sestřenice) nejsou narátoři v příbuzenském vztahu a jejich eventuální přátelství většinou vznikla až v Československu na základě společně sdíleného osudu.

Narátoři:

(v závorkách je uvedeno původní bydliště po příchodu do ČSR)

Jméno	Bydliště v HR	Bydliště v ČR	Ročník	Vzdělání	Povolání
Anonym. narátorka	Daruvar	Neratovice (Jiřice)	1920	vyučena	dělnice
Anonym. narátorka	Daruvar	Neratovice	1921	vyučena	v zemědělství
Ludmila Crková	Ludina	Mělník (Kokořín)	1926	vyučena	švadlena
Zdeněk Čoban	Trojeglava	Nýřany u Plzně (Jiřice)	1927	vyučen	prodavač
Božena Dardová	Ludina	Dobřichovice (Korno)	1922	vyučena	švadlena
Radomír Horák	Daruvar	Mišovice	1928	vyučen	stavebník
Václav Petr	Daruvar	Plzeň (Ústí n.L.)	1934	VŠ	geodet
Karel Pokorný	Velki Zdenci	Brno (Praha)	1927	VŠ	elektrotechnik
Květoslava Smítková	Daruvar	Chomutov	1931	VŠ	překladatelka
Jiří Života	Daruvar	Praha	1931	VŠ	archivář

4.3. Poválečná reemigrace z Daruvarska pohledem aktérů

Rozhodnutí emigrovat, a opustit tak dosavadní životní zázemí, k němuž nás vedle materiálních jistot a sítě společenských vztahů vážou také emocionální a osobní pouta, jistě není jednoduché. K takovým rozhodnutím dochází v kritických životních okamžicích, ve kterých jsou určité aspekty dřívějšího „zavedeného“ systému ohroženy, či za okolností, kdy se objevily podmínky zcela nové, nabízející vyhlídku stabilnější nebo jinak výhodnější situace oproti té stávající. K migraci může vést celá škála objektivních faktorů (např. politické události, pracovní migrace, vyhnání v důsledku války) i subjektivních důvodů, které se mohou diametrálně lišit případ od případu. O jaké motivace se jednalo ve skupině mých narátorů a co je nebo jejich nejbližší příbuzné vedlo k reemigraci? Můžeme mluvit o určitých sdílených znacích? Jak se cítili po příchodu do vlasti svých předků a jak se zde zabydleli s ohledem na skutečnost, že v Československu nikdy předtím nepobývali?

Před uskutečněním výzkumů jsem za hlavní motivaci emigrovat považovala válečné události. Výzkum prokázal, že válku skutečně můžeme označit za hlavní důvod reemigrace, ale narátoři potvrdili, že to nebyl důvod jediný a že je třeba ho interpretovat v rámci spletité sítě objektivní a politické situace jak v Jugoslávii, tak v Československu vlasti, a také s přihlédnutím k potřebám či životním okolnostem každého individuálního narátora.

4.3.1. Období předválečné – „My máme dvě vlasti: jednu starou a jednu novou“

Za jeden z důležitých motivačních činitelů pro návrat do Československa po ukončení druhé světové války považovali narátoři vlastenectví. Vzpomínky na bohatý předválečný spolkový život menšiny, kde byla systematicky pěstována láska ke vlasti jejich předků, se týkají především dětství a mládí informátorů. Ačkoliv je nutné počítat s určitou mírou idealizace a nostalgie (typické pro vyprávění o dětství a mládí obecně), znalost prostředí ekonomicky a kulturně prosperující menšiny na Daruvarsku dovoluje učinit závěr, že česká skupina před druhou světovou válkou prožívala harmonické období a že velikou zásluhu na tom měla právě národnostní emancipace.

Menšina v severovýchodním Chorvatsku vstoupila do první poloviny dvacátého století jako víceméně zformovaný, i když ještě ne zcela organizovaný celek, který se vyznačoval hospodářskou a kulturní vyspělostí a vysokým národním uvědoměním. Vystěhovalectví z českých zemí bylo v této době již prakticky ukončeno a většina přistěhovalců se přiklonila k nedávno nabyté národní identitě svým rozhodnutím přijmout československé občanství, čímž se v novém Království Srbů, Chorvatů a Slovinců stala jinonárodním elementem. Přesto vědomí

jejich národní svébytnosti sílilo, stejně jako pokrok v hospodářské sféře. Stjepan Radić, vůdce Chorvatské lidové selské strany (v roce 1920 přejmenované na Chorvatskou republikánskou selskou stranu) a jedna z nejvýznamnějších politických osobností Chorvatska této doby, už na začátku dvacátého století publikoval po svém pobytu u českého statkáře v Končenicích článek, v němž upozorňuje na českou skupinu jako na významného činitele ekonomického a kulturního života země.²⁵⁵

V mnoha ohledech splnili Češi cíle osídlovací akce se snahou revitalizovat tuto po Turcích zaostalou a zdevastovanou oblast. Stali se průkopníky místního hospodářství, zavedli doposud neznámá řemesla a pokročilé technologie, a v tom se zcela naplnily požadavky stanovené rakousko-uherskými panovníky po zániku Vojenské hranice. Tento první odlišovací prvek vůči místnímu obyvatelstvu byl záhy doplněn elementem kulturním, jehož iniciátory se v meziválečném období na Daruvarsku stalo drobné měšťanstvo z řad menšiny.²⁵⁶ Spolkové aktivity se staly druhým „poznávacím znamením“ české národnostní skupiny, jejichž prostřednictvím získal život příslušníků menšiny zcela novou kvalitu a soudržnost. Narátoři ve svých vyprávěních zdůraznili tento pocit vyššího kulturního i ekonomického vědomí typického pro českou menšinu v meziválečném období:

„Ty všichni nějak žili v tom přesvědčení, které odpovídá zhruba asi myšlení, nebo přesvědčení našich buditelů z 19. století v Čechách, vždy když zvoláš Čech, necht' se ti ozve něco dobrého, pěkného, čili voni v sobě viděli ty nositelé kultury, protože ty lidé tam byli spíše jako udření, byl to jako Balkán, moc se jim do ty práce nějak nechtělo, a Češi tam přicházeli, vymýtili les, založili pole, založili dobytčářství, voni tam Chorvati měli ty vinice... Voni tam prostě svého času, mezi dvěma válkami, voni tam byli nositelé kultury a nějakýho pokroku.“²⁵⁷

Obce, ve kterých informátoři před reemigrací žili (Daruvar, Veliki Zdenci, Ludina, Trojeglava), patřily mezi sídla s vyšší koncentrací českého obyvatelstva a v meziválečném období rozmachu českého vlastnictví procházely zdařilým emancipačním procesem. Byly v nich vystavěny České besedy, školy či Národní domy, za podpory a metodických pokynů Československého ústavu zahraničního a československé vlády, ve kterých se intenzivně pěstoval styk se „starou“ vlastí a kulturní a osvětová činnost ve vlasteneckém duchu. Právě v těchto institucích se formoval patriotismus a láska narátorů k zemi, kterou sami nikdy nespatrii.

²⁵⁵ MATUŠEK: *Češi v Chorvatsku*, s. 66.

²⁵⁶ Iniciátory spolkového života na Daruvarsku se stali drobní úředníci a řemeslníci, kteří však svou prací byli vázáni na vesnici. Obecně platilo, že inteligence z Čech přicházela až v pozdějším období a nemířila mezi venkovský lid, nýbrž do měst.

²⁵⁷ Z rozhovoru s paní Smítkovou.

Hlavním orgánem „socializace“ v duchu československé vzájemnosti a vlastenectví byla v předválečném období česká škola ztělesněná českými učiteli.²⁵⁸ V soukromých či doplňovacích školách, které fungovaly skoro ve všech rodných obcích narátorů,²⁵⁹ působili většinou učitelé vyslaní československou vládou. Ve vyprávěních narátorů vystupují jako respektovaní představitelé inteligence, kteří se výrazným způsobem podíleli na formování československého národního uvědomění. Ve svých žácích vzbuzovali pozitivní vztah k českému národu a „češství“ vůbec předáváním tradičních forem české národní kultury, např. prostřednictvím nacvičování divadelních představení, oslav československých svátků, zdůrazňováním historických mezníků českého národa apod. Někteří narátoři poukazovali i na kvalitativní rozdíl ve výuce menšinových škol oproti školám domorodým, vedeným v silně katolickém duchu, na něž museli přestoupit během války po zákazu české spolkové činnosti v roce 1941:

„Když jsem začala chodit do školy, tam byla česká škola, nejdřív byla v takovém starém domě, ale když se postavil český dům, tak to byla škola na dost vysoký úrovni, myslím i co do způsobu výuky, na rozdíl od místních škol. To tam byli kluci i holky dohromady, a zatímco Chorvati, ty měli, chodilo se k jeptiškám, časne sestře, a kluci chodili do tzv. pučke škole (obecná škola). No, a my jsme celkem měli moderní pomůcky, protože nám hodně přispívalo Československo a pomáhalo, a taky posílalo učitele. Zvlášť ráda vzpomínám na učitelku Michalcovou, která prostě takovou nenásilnou formou v nás vzbuzovala takový pocit, že kromě té země, kde žijeme, ještě existuje jedná země, ale že je nám strašně blízká, protože votamtud' pocházejí naši rodiče. My jsme to věděli z domova, ale ona nám jako to nenásilnou formou do nás prostě, nás o tom poučovala, ale tak, že my to máme dodneška, si to pamatuju.“²⁶⁰

Čeští učitelé často působili jako „koordinátoři“ krajských aktivit a stáli v centru kulturního dění obce. Narátoři zdůrazňovali jak velkou roli hráli i v pozdějším období, při návratu do Československa, protože řada krajanů je následovala poté, co byli odvoláni protektorátní vládou či byli donuceni odejít během nastolení fašistického režimu v Chorvatsku.²⁶¹

„Ty děti byly prostě nadšený z tý školy, protože tam učitel, kterej přišel z těch Čech, to byl prostě hrozně uctívanej člověk. Ty děti hrály divadla, různý besídky, různý tance, furt se něco prostě dělo, za školní rok byla spousta vystoupení, ať už divadelních, či nějakých besídek, k tomu třeba, k oslavě státního svátku, 28. říjen, narozeniny Masaryka, den matek, svátek matek a tyhlety různý

²⁵⁸ Na Daruvarsku existovaly české soukromé a doplňovací školy, na kterých působili učitelé vyslaní Ministerstvem školství ČSR. Na státních školách s paralelními odděleními s českým vyučovacím jazykem pracovali především učitelé z řad příslušníků české menšiny v Jugoslávii.

²⁵⁹ V Daruvaru byla již v roce 1907 založena Česká beseda. V roce 1921 se podílela na vzniku Československé banky a v roce následujícím na vzniku české soukromé školy. Spolek nepřetržitě sílil a v roce 1939 jeho rozvoj vyvrcholil otevřením Československého národního Bradáčového domu. V Ludině působil Česká hasičská hudba od konce 19. století, Beseda byla založena v roce 1922 a v roce 1924 začala působit česká doplňovací škola. Na podnět učitele Karla Fišera byl v roce 1937 otevřen Český národní dům. V roce 1924 byla založena Beseda ve Velkých Zdencích, česká škola byla povolena v roce 1926. V Trojeglavě byla v roce 1926 založena Beseda, českou školu obec neměla. Na školách působili učitelé z Československa, kteří se výrazným způsobem zapsali do povědomí našich narátorů.

²⁶⁰ Z rozhovoru s paní Smítkovou o školách v Daruvaru.

²⁶¹ To byl příklad lidského učitele Karla Fišera, jehož krajané po válce následovali do obce Březí na jižní Moravě (Prátlbrun).

besídky vánoční, mikulášský, velikonoční, prostě furt se něco dělo. Ačkoliv děti jako tam věčně, hodně, jako to už jim bylo těch 12, a to radši, aby už šly dělat, tak prostě maminka tam chodila asi do 15, byla už ta pokračovací, pátá třída, a furt by byla chodila. No, a to byl taky jeden z důvodů, proč ty lidi, zrovna tyhle ty, co chodili do té školy a k těm učitelům, potom za války a po válce, se měli rozhodovat, že pojedou do těch Čech, tak všichni chtěli. Protože ten vliv toho učitele vopravdu, ten byl velikej, no. Říkám, až prostě to bylo neskutečný, prostě že už měli představu o tom Československu, že tam lítají ty pečený holuby do pusy. To přeháněli. Protože když jsme sem přišli, tak kór úplně zase nebylo, tak to glorifikovali trochu. No ale, to holt, účinek to mělo, vzbudili ty, takový ty city vlastenecký. O těch učitelích se bohužel nemluví, to je škoda, bylo by dobrý něco vo nich jako vyzkoumat a prozkoumat.”²⁶²

Popisy divadelních představení, besed, tanců, cvičení v Sokole, návštěv krajanských knihoven a další konkrétní aspekty spolkového života menšiny zabíraly významné místo ve vyprávění informátorů o předválečném období.²⁶³ Do krajanských organizací byl zapojen též užší či širší okruh osob kolem narátorů, chodili do nich jejich nejbližší příbuzní a známí. Besídky, divadla a taneční tak stály v centru společenského života menšiny, byly místem pro setkávání a zábavu a na jejich půdě vznikala i důležitá životní rozhodnutí:

„No, říkám, to byly tři vždycky divadla za rok, na Masarykovy jmeniny a narozeniny, pak 28. října, to bylo taky divadlo, ted' estráda taková všelijaká byla na Mikuláše, to jsem zas dělala Mikuláše s kamarádkou a pan učitel nám sehnal takový křídla, ale z pravejch per, víte, z velikých, to asi v nějakém divadle vypůjčil nebo co. A vždycky když byla ta Mikulášská zábava, tak lidi tam nosili dárky, každý pro koho chtěl. A koše veliký tam byly, krabice, balíčku všelijakejch a z toho my jsme to četli a lidi si k jevišti pro to chodili, pro dárky, a dali vždycky dinár, to aby byl zisk. No, potom se vždycky zpívalo, pak se stoly uhnuly a tancovali jsme do rána. Anebo jsme chodili na zkoušky a pan učitel, to chodil i můj manžel, tak von se mnou začal tančit, a my jsme nemuseli chodit na rande, tam jsme se seznámili a tam jsme spolu začli chodit, a nakonec jsme se vzali.”²⁶⁴

Centrální postavení českých spolkových institucí v životě přistěhovalců potvrdila další narátorka, když na otázku, zda v její vsi existovala Beseda, lapidárně odpověděla:

„A jak by to šlo bez ní? Tančilo se, hráli jsme divadla, měli jsme tu krásnou školu, ukážu vám pak obrázek. Co bychom tam bez ní dělali?”²⁶⁵

Harmonické předválečné období, do kterého spadá dětství a mládí narátorů, narušily až politické události v předvečer druhé světové války. Vlastenectví popisované v této kapitole, ke

²⁶² Z rozhovoru s panem Petrem.

²⁶³ Pro většinu narátorů to byla velmi emocionální a osobní sdělení. Kromě zmíněných témat se to obzvlášť týkalo vzpomínek na důležité okamžiky v krajanském životě jednotlivých obcích, jako byly např. otevření Besed či Národních domů: „A já do toho Daruvaru napsala tenkrát, jak se stavěl kulturní dům, moje sestřenice říkala, náš tatínek nedal porazit dub, to bude až se bude stavět, duby rostou stovky let, že jo, až aby bylo na trámy. Ale když se stavěl kulturní dům české, fíru naložili a jeli. A tesaři to votesali za levný peníze, levný zedníci, za levný peníze, Češi teda. A všechno se to ujalo, všechna ta pomoc taky přišla z konzulátu, že jo, a vybíralo se, lidi dávali, já říkám, to bylo tak jako by se vybíralo na Národní dům v Čechách (dojatě). Na divadlo, tak. Taky tam Češi. No, a kroje jsme si vyšivali, taky Vám ukážu jestli budete chtít, kyjevskej mám kroj, vyšívajen, v patnácti letech jsme si ho vyšivali. No, a takový jsme měli krásný zábavy, hráli jsme divadla, a krásný vlastenecký takový, proto (pauza) mě to (pauza) nikdo nevymluví, já jsem pořád taková, jaká jsme byla.“ Z rozhovoru s paní Dardovou.

²⁶⁴ Z rozhovoru s paní Dardovou.

²⁶⁵ Z rozhovoru s anonymní narátorkou.

kterému byli narátoři vedeni v českých krajaňských institucích, usnadnilo rozhodnutí pro jejich poválečný návrat do „staré“ vlasti, použijeme-li slova našich narátorů:

„No, já jsem ještě chtěla říct, že jsme dokonce v té škole měli takovou básničku: Mi imamo dvije domovine, jednu staru, jednu novu (Máme dvě vlasti, jednu starou, jednu novou). To bylo takový typický pro tu dobu.“²⁶⁶

„Přímým impulsem (k reemigraci) byly kruté válečné poměry na Balkáně, základem ale bylo skutečné vlastenectví, které v krajaňech, především v dětech, pěstovali učitelé z Čech.“²⁶⁷

4.3.2. Období válečné: „Nesměl tam být zlatý střed“

Za okamžik, ve kterém narátoři (či jejich rodinní příslušníci) začali uvažovali o uskutečnění transferu do Československa, označila převážná většina narátorů výzvu československé vlády z 31. července 1945. Skutečnost, že výzva pocházela od nejvyšších státních instancí, zaručovala myšlenku přesídlení úspěch, a dala tak definitivní a konkrétní rozměr přání, které se, podle výpovědí narátorů, objevovalo již dříve, tedy během války.

Všichni narátoři potvrdili, že se touha po odchodu do Československa objevila kvůli pozici, ve které se česká národnostní skupina ocitla po okupaci Československa, a zejména po založení chorvatského fašistického státu NDH. Na otázku, zda si v meziválečném období dokázali představit, že se jednoho dne natrvalo „vrátí“ do staré vlasti, odpověděli všichni informátoři záporně. O Československu měli přinejmenším „dobré mínění“, o samotném přesídlení v předvečer války však většinou neuvažovali.²⁶⁸ Hospodářská vyspělost menšiny, její bohatý spolkový život a na neposledním místě obecně spokojené poměry, které panovaly jak mezi příslušníky české národnostní skupiny navzájem, tak vůči příslušníkům ostatních národností žijících na tomto území, byly hlavními důvody, které uváděli, i když vcelku vzato nejvíce akcentovali motiv vlastenecký:

T: „Já jsem se chtěla zeptat, jestli Vás někdy před tou válkou napadlo, že se dostanete do Československa natrvalo?“

B. D.: „Nenapadlo. Nám tam bylo tak hezky, že nás to nenapadlo vůbec. Manžel byl na vojně v Čechách jako československý občan, v 35. narukoval a v 37. přišel domů. Tak byl zrovna vystavěnej kulturní dům náš český, však i píšou daruvarský noviny vo tom všom a silná česká beseda a krásný to tam bylo. A takový chorvatský a se Sokolem a to, to byly takový třenice, ale nějak jsme si to nevšíkali. Sice český kluci chodili do Sokola taky někdy, byli rádi, nabančili je, že choděj do jugoslávského sokola, ale našim klukům to bylo jedno, hlavně, že cvičili. A hlasovací právo neměli naši rodiče, který nebyli občané chorvatský, tak nás se to jako netýkalo. Ale ta Česká beseda, to pro nás bylo, to byl krásnej život, já jsem tam do toho vplula akorát, od třinácti let, ale vod malička jsme hráli divadla, tam byli učitelé placený od republiky, no a moc se nám

²⁶⁶ Z rozhovoru s paní Smítkovou.

²⁶⁷ Z rozhovoru s panem Petrem.

²⁶⁸ Rodiny dvou narátorů o odchodu před válkou uvažovaly kvůli finančním potížím. K podniknutí konkrétních kroků se ale neodhodlali, jelikož nechtěli opustit rodinné zázemí.

*tam líbilo. Skromně jsme žili, moje máma byla švadlena, no a tak jsem tam skromně žili, ale hezky vesele. Nikdy bysme tady nebyli, kdyby nebyla válka.*²⁶⁹

Skutečnost, že čeští přistěhovalci na Daruvarsku na návrat před druhou světovou válkou nepomýšleli, doložila tato narátorka nejen hypoteticky, ale i prakticky:

*„Manžel měl bratrance tady v Třebaně, tak ho jednou pozval na dovolenou (před válkou), když potom jeli domu, tak říkal, Karle hele, já mám hospodářství tady pronajatý, zůstaň tady, voženíš se tady, a pak si to po čase zaplatíš – depák, kamarádi a Sokol a všechno, depák. Mládež, nechtěl zůstat, jel domů. Nešli bysme.*²⁷⁰

Podle narátorů žila česká národnostní skupina před druhou světovou válkou poklidně v národnostně smíšeném prostředí Daruvarska a místním obyvatelstvem byla respektována a tolerována. Jak ukazuje i jedna z výše uvedených citací, ve vyprávění jsem našla pouze jediný okamžik, který v tomto období vystupuje jako projev jisté neshody domorodého obyvatelstva s českou skupinou na etnickém základě. Z podrobnějších výkladů vyplývá, že ve skutečnosti nebyly tyto projevy nepřátelství zaměřeny na českou skupinu samotnou, nýbrž souvisely s tím, co bylo domorodci interpretováno jako projev „souhlasu“ české menšiny s dobovým zřízením. Roztržky mezi místním obyvatelstvem a Čechy v předvečer války se tak vlastně odehrávaly na pozadí jiného národnostního sporu, toho, který vyvstal mezi Chorvaty a Srby, a docházelo k nim na půdě instituce, kde všechny národnosti přicházely do styku – Sokola:

„No, tak když já jsem byla malá, tak zabili Alexandra. Ale voni to nějak prej chtěli, že by něco sjednotili. A po první světové válce byla Slovenie, Chorvatsko a Srbsko a každý měl svůj prapor. A potom Alexandr udělal Jugoslávii a jenom srbskej prapor byl a to Chorvatům se nelíbilo. A teďko byl Sokol chorvatskej, a když přišel Alexandr jako za krále, tak byl jenom jugoslávskéj, a to zase se Chorvatům nelíbilo. No, a to už začly třenice. A teď v druhý světový válce si to ty obyčejný Srbové vodnesli za to, nemohli za to, jsou to obyčejný lidi, tak za to nemohli, že ten král to tak udělal. No, a Češi, kluci, můj manžel a jeho kamarádi a jeho Češi všichni, těm to bylo jedno, ať je chorvatskej nebo jugoslávskéj, hlavně že se cvičí, že jo, žádnéj neviděl v tom rozdíl. No, a ty předáci chorvatský už nešli do Sokola, ty už byli jako proti a už byli proti jugoslávskému Sokolu a už se to třídilo, ale někdy Chorvati taky chodili, jako třeba učitelé a ty, který byli zaměstnaný v jugoslávských službách, tak ty taky do Sokola šli i docela nacvičovali. No, a český kluci, když přestal tenhle, tak šli do tohodle, aby cvičili. Dostal se na slet, do Bulharska se taky dostali a uměli to, vopravdu, věnovali se tomu, takže je záhřebská župa vybrala, že to uměj na ten slet. No, ale to bylo u některých těch nerozumnejch Chorvatů příčina, aby jako proti Čechům zbrojili. A to byla mrzutost nějaká trošku, u těch nerozumnejch lidí, u rozumnejch ne.”²⁷¹

„No, zajímavý je, že tam byl Sokol, tzv. jugoslávskéj Sokol, kterej byl tak na rovinu toho československýho Sokola. Ale zároveň tam existoval chorvatskej Sokol. Vím z různý korespondence, že psali mýmu tátovi, kterej šel sloužit základní vojenskou službu, a voni mu jako referovali, hele, my jsme cvičili tam a tam. Dorostenky cvičily v Garešnici a já jsem pro ně musel jet, psal bratranec, protože už se stalo, že z chorvatskýho Sokola na ně házeli kamením. Čili

²⁶⁹ Z rozhovoru s paní Dardovou. Velmi podobně odpovídali i ostatní narátoři. Jedna narátorka na stejnou otázku odpověděla přímo popisem jednoho z divadelních představení, kterého se zúčastnila.

²⁷⁰ Z rozhovoru s paní Dardovou.

²⁷¹ Z rozhovoru s paní Dardovou.

prostě tyhle ty vztahy tam prostě jsou dlouhodobý, ty řevnivosti, toho nacionalismu, který tam dodneška dělá zle. Projevovalo se to takhle. A Češi tam byli spíš zastánci toho jugoslávského Sokola, protože ten byl roven tomu československému, prostě styky voni podporovali, podporovali vlastně ten jugoslávský centrální režim, královský, tím, že prostě bylo Československo a s ním mělo smlouvu a dohodu, a tak spolupráce měla existovat, ale Chorvati tomu společnému královskému režimu tam nepřáli už tehdy, takže to vzbuzovalo takovýdle rozbroje.“²⁷²

Období samotné druhé světové války představovalo svým rozsahem největší narativní okruh ve vyprávěních narátorů. Většina ji explicitně označila za hlavní důvod poválečného dobrovolného odchodu z Jugoslávie. Líčení událostí z let 1939 – 1945 jsou u jednotlivých informátorů poměrně shodná, přesto lze poukázat na některé odlišnosti. Mladší narátoři válku reflektovali především prostřednictvím zkušeností rodičů, kdežto starší vzpomínali na konkrétní válečné události a následky, které zanechaly na jejich životech. Odlišnosti se objevily i ve vyprávěních žen a mužů. Ženy tíhu existence ve válce musely nést samy s dětmi doma, kdežto jejich manželé byli ustašovským režimem prohlášeni za nespolehlivé, státu nebezpečné, byli vězněni, odvezeni do koncentračních táborů či působili v partyzánských řadách. Narátorky ve vyprávění reflektovaly také zkušenosti svých manželů a na válečné události se tak dívaly i jejich očima.

Válka se české menšiny výrazně dotkla už v září 1938, resp. v březnu 1939, ačkoliv pro Jugoslávii začala teprve 6. dubna 1941, když Němci zahájili útok proti Království Jugoslávie. Zabrané pohraničí a především okupace Československa představovaly okamžiky, ve kterých česká národnostní skupina na Daruvarsku jako celek otevřeně manifestovala svůj protifašistický postoj a stala se pro nastupující režim nežádoucím elementem. Odhodlání k boji proti okupantům ihned projevíly oficiální spolkové orgány menšiny, např. u příležitosti otevření Národního domu v Daruvaru v r. 1939 či v rámci prohlášení Československého svazu v Jugoslávii z dubna stejného roku, v němž se zdůrazňuje, že jugoslávští Češi zůstávají věrni ideám T. G. Masaryka.²⁷³ Řada krajanů též reagovala na výzvu k všeobecné mobilizaci před chystaným útokem Německa na Československo a koncem roku 1938 se houfně připravovala na odjezd do „staré vlasti“.²⁷⁴ Byla to pouze jedna z příčin pozdějších výsledků a zatýkání:

„No, a taky bylo to, že když Československo bylo zabraný, tak český dům už měl rádio, a tak tam Češi chodili poslouchat, co se v Čechách děje, no, a slyšeli leccos, co se tady dělo, tak hubovali, to ještě nevěděli, že mají mlčet, tak protestovali, hubovali, a tak ty Chorvati, ty malý ani ne, ale ty větší, který už věděli cíl takovej, jaký bude, tak holt si to pamatovali, že jsou Češi proti Hitlerovi.“

²⁷² Z rozhovoru s panem Petrem.

²⁷³ HANZL, Josef, MATUŠEK, Josef, ORCT, Adolf: *Bojová cesta 1. československé brigády „Jan Žižka z Trocnova“*. Daruvar: Československý svaz v SRCH 1968, s. 53.

²⁷⁴ Např. koncem září 1938 narukovalo zhruba 30 krajanů z Daruvaru. Dorazili ovšem pouze do Bělehradu, kde se dozvěděli o Mnichově, a vraceli se zpátky. Narátoři je často nazývají jako „ti, kteří byli v Bělehradě“.

*Tak holt potom to bylo horší, pak už to bylo horší. A utíkali lidi, moc lidí utíkalo před Hitlerem, byli to i Židi, sokolové, důstojníci jugoslávský, i když to třeba byli Chorvati.*²⁷⁵

Po okupaci Československa přerušily protektorátní úřady styky s krajanskými skupinami v Jugoslávii a odvolaly československé vyučující na menšinových školách. Příslušníkům české národnostní skupiny v Jugoslávii začalo hrozit nasazení na nucené práce v Německu a do problémů se dostávali i kvůli pomoci, kterou poskytovali běžencům z protektorátu (převáděli je např. přes maďarské hranice apod.). V tomto období (1939 – 1940) docházelo i k častým útekům za hranice, kde čeští krajané vstupovali do československého zahraničního vojska.²⁷⁶

Všichni narátoři potvrdili, že se situace výrazně zhoršila v roce 1941 po ustavení chorvatského fašistického státu. Po krátké dubnové válce porazily fašistické mocnosti Království Jugoslávii a česká menšina se po územní restrukturační ocitla v nově založeném státě Neovisna država Hrvatska NDH (Nezávislý stát Chorvatsko). Vládu nad tímto státním útvarem, zcela podrobeném mocenským zájmům německých a italských fašistů, převzali příslušníci hnutí Ustaša, jejichž vládnoucí ideologie spojovala bigotní katolicismus s fašistickými představami o vyšším rasovém původu Chorvatů. Ustašovci pod vedením vůdce – poglavnika – Ante Paveliće nastolili v novém státě rasovou politiku a vyhlásili řadu zákonů, jež ve své konečné podobě měly vést ke vzniku rasově čistého chorvatského národa a chorvatského životního prostoru. Již v létě 1941 byl ve Slavonii založen jeden z největších koncentračních táborů na území válečného Chorvatska – Jasenovac – nazývaný „jugoslávská Osvětim“, který samozřejmě zcela naplňoval ideu o vytvoření rasově, nábožensky a politicky homogenní společnosti. Ačkoliv většina zákonných opatření NDH byla namířena proti Židům, Romům a druhé největší národnostní skupině na území NDH, Srbům, vztahovala se obecně na všechny „nechorvatské elementy“ a osoby vyslovující se proti režimu. Česká národnostní skupina nebyla programově perzekuována, neboť její postavení do jisté míry vyplývalo i ze situace okupovaného Československa (protektorát jako součást říše), ale od roku 1941 podrobena řadě represálií. Rozhodnutím Ministerstva bohosloví a vyučování NDH ze dne 14. června 1941 byly zrušeny všechny české soukromé školy a školky stejně jako vyučování českého jazyka obecně. Byla zakázána činnost Československého svazu i Českých besed a Národní domy byly fašisty konfiskovány.

Při vyprávění o postavení, v jakém se po ustavení fašistického státu NDH ocitli, si většina narátorů vzpomněla na výrok ustašovského ministra bohosloví a vyučování a pozdějšího ministra zahraničí NDH, Mile Budaka: „*Nejdříve půjdou Jovan a Jovanka, potom Pišta a Mariška a brzy budou následovat Jeníček a Mařenka*“:

²⁷⁵ Z rozhovoru s paní Dardovou.

²⁷⁶ MATUŠEK: *Češi v Chorvatsku*, s. 166.

„Ale já říkám, vždycky je něco zlý pro něco dobrý, dobře jsme udělali, že jsme šli. To vyhrožování, že všechny menšiny, za Hitlera, za Pavelice, veřejně to říkali, to jsem Vám myslím taky už říkala, že všechny menšiny, Cikáni – „za dvacet roků si stará Jugoslávie neporadila, my jsme si poradili za jeden rok“ – no, pobyli je všechny. No a pak pude na řadu Jovan a Jovanka, pak Pišta a Mariška, to jsou Maďaři, tamto byli Srbové, pak půjdou na řadu Jeníček a Mařenka. Věčně vyhrožování, to nepřidá klidu. A dávali nám státní občanství, nepůjdeme přece s fašistama, když jsme na stejné lodi s těma, který utíkali. Tak jsme pomáhali jeden druhému co se dalo.“²⁷⁷

Podobně situaci reflektovali i další narátoři, upozornili také na výhody, které Čechům v NDH přinášela formální i právní příslušnost protektorátní, na rozdíl od např. výrazně perzekuované srbské menšiny:

K. P.: „Jejich návrat nebyla žádná znouzectnost, to bych chtěl zdůraznit. Vždyť skoro všichni dobrovolně zanechali v Jugoslávii své statky, nikdo tam nebyl nějak chudej, aby musel jít, víte? Ale chtěli prostě do Čech, no. Pač tam za války, ty Chorvati, to byli nacionalisti tehdy, a oni prostě chtěli mít v Chorvatsku jen čistou národnost chorvatskou. Říkali, napřed vystěhujeme Jovana a Jovanku, potom Pištu a Marišku a potom vystěhujeme Pepíka a Mařenu. Tak takovýto voni měli spády.“

T: „Jak se to projevovalo?“

K. P.: „No, skutečně voni ty Srby vystěhovali do Srbska, prvně. A na ty druhý, kdyby bejvali voni vítězili, tak to udělej, určitě. Ale na ty Maďary voni šli taky s Hitlerem, tak si netroufli, a pokud jde vo Čechy, ty většinou utekli k partyzánům všichni, a ty Češi měli protektorátní pasy, a voni si taky ty protektorátní pasy Čechy tam docela chránily, proto Chorvati si na ně netroufali. Němci jo, že jo, voni si mysleli, že protektorátní Čech to je nic, to je nějak Slovan. Ale ty Chorvati, oni si mysleli, že jsme něco víc, že když jsme měli protektorátní pasy, že jsme součástí říše. Tak nějak, toho se využívalo tehdy.“²⁷⁸

„Voni ty Chorvati se cítili takový ukřivděný, měli tam domov, ale stejně navrch furt si dávali ty Srbové. Nejdřív začala bejt Zaštita²⁷⁹ ještě a pak, když začal bejt poglavnik, to bylo zle, to byl jak hitlerovec, to pravá válka byla. To už bylo to, že se vzdali, Srbsko bombardovali proto, že se nechtěli vzdát, to manžel utíkal do Anglie, to nestačilo a vrátili se. A to právě když přišli, tak Chorvati už se vzdali a vybranýho měli toho poglavnika, a ten poglavnik pak už, voni i ty, co se dali k tomu státnímu vojsku, těm domobranům, voni už viděli, že je zle, tak už taky jich hodně šlo do těch partyzánů, taky viděli, že to není dobrý. (...) Tak ty se dostali domů, ale doma už na ně čekali, už to někdo řekl nějak, a voni je nějak svázali, že byli proti vládě, tý chorvatský. A voni nebyli proti vládě chorvatský, voni byli proti Hitlerovi! Tak tam jich těch 10 zavřených bylo asi měsíc. Pak učitel běhal a běhal, pořídili si všichni německé pasy, to už byl protektorát. Tak ten německý pas je trochu zachránil. On pan učitel začal po úřadech chodit a shodou okolností, ten jeden právník, co měl rozhodnout, měl manželku Češku. Takže byli propuštěni. No, ale byli propuštěni, ale už na ně bylo ukázáno, tak bylo by lepší, dyby se uklidili, ale už se nedalo kam. Tak řek, běžte radši k těm partyzánům do lesů. Tak to byl 43. rok, jak ten Hitler vtrhnul, tak už byli ty partyzány. A pan učitel měl tady dceru, tak se dostal sem. A ty, co nechtěli nechat rodinu a domov, tak šli radši do lesů.“²⁸⁰

Strategie, kterou ustašovské vedení NDH zaujalo vůči příslušníkům české menšiny, souvisela s tímto postavením. Na začátku války docházelo spíše ke snahám sjednotit české

²⁷⁷ Z rozhovoru s paní Dardovou.

²⁷⁸ Z rozhovoru s panem Pokorným.

²⁷⁹ Hrvatska seljačka zaštita, polovojevenský útvar založený po atentátu na krále Alexandra v Marseille.

²⁸⁰ Z rozhovoru s paní Crkovou.

obyvatelstvo jakožto občany státního útvaru Protektorátu Čechy a Morava s německou národností prostřednictvím německých kulturních spolků, tzv. kulturbundů, v literatuře se dozvíme, že bez větších úspěchů. V pozdějším období však usilovala ustašovská vláda především o asimilaci obyvatel českého původu – v roce 1942 bylo zákonem stanoveno, že se všichni Češi narození na území Chorvatska mají považovat za Chorvaty.²⁸¹ V prostředí menšiny, která projevovala aktivní rezistenci, docházelo k řadě výslechů, zatčení a v neposlední řadě k odvezení do koncentračních táborů, zejména po vyhlášení zákonů o deportaci osob nespolehlivých a nebezpečných pro veřejný pořádek z listopadu 1941, čímž vznikla i právní základna pro likvidaci nepřátel ustašovského režimu.

Skupina našich narátorů a jejich rodiny se během druhé světové války ocitli tváří v tvář všem výše popisovaným útrapám, byli vyslýcháni, označeni za nebezpečné pro režim či následně vězněni. Někteří byli dokonce odvezeni do neblaze proslulého koncentračního tábora Jasenovac. Všichni narátoři či jejich rodiče (u mladších) se následkem této situace zúčastnili antifašistického odboje a později jim byl v Československu uznán status bojovníků za svobodu. Působili v domácnostech či přímo v partyzánských řadách.

V geografické oblasti hornatého a zalesněného severovýchodního Chorvatska došlo ke vzniku partyzánského hnutí poměrně záhy, již na začátku 1941, když byla ve městě Sisak v Moslavině založena vůbec první partyzánská jednotka v Chorvatsku a Jugoslávii. Předpokladem k jejímu vzniku byla nespokojenost širších vrstev s nastoleným režimem a přítomností německých a italských vojenských jednotek na chorvatském území, které byly ustašovským režimem považovány za spojenecké, obyvatelstvem však za okupační. Organizovaný odpor formou partyzánské války, který je známý pod názvem národněosvobozenecký boj (narodnooslobodilački pokret – NOP), vedla Komunistická strana Jugoslávie (KSJ). Pro obyvatelstvo odmítající fašismus byl přijatelný i politický program této strany, který po nástupu Tita předpokládal obnovení Jugoslávie a její důslednou politickou reorganizaci. Nový stát měl být založen jako demokratické společenství rovnoprávných národů na federativním principu, měla být eliminována velkosrbská hegemonie stejně jako nacionalistické a expanzionistické tužby dílčích národů. Menšinám ve federaci měla být zaručena politická a občanská rovnoprávnost, právo používání mateřského jazyka a výchovy dětí v mateřském jazyce. Na území NDH byly partyzánské útvary čtenější v regionech s vyšší koncentrací srbského obyvatelstva, které se vznikem chorvatského státu nesouhlasilo a nepřijímalo ho za žádnou cenu bez ohledu na typ jeho vedení, ale k jednotlivým jednotkám se přidávaly samozřejmě osoby všech národností, které nesouhlasily s fašistickým režimem.

²⁸¹ HANZL – MATUŠEK – ORCT: *Bojová cesta...*, s. 77.

Do ilegální činnosti v rámci KSJ a NOP se zapojil také velký počet českých krajanů na Daruvarsku. První ozbrojené skupiny z jejich řad tvořili hlavně členové Komunistické strany Jugoslávie. Během prvního roku válečného konfliktu v Jugoslávii odcházeli k partyzánům spíše jednotlivci, od druhé poloviny roku 1942 se Češi začali hlásit ve stále větším počtu. Brzy tudíž vznikly podmínky i pro založení samostatné československé partyzánské jednotky, která vznikla v květnu 1943 nejdříve jako Československý prapor operující v oblasti Psunje, v říjnu téhož roku se stala samostatnou I. československou brigádou Jana Žižky z Trocnova. Jejím zakladatelem byl mjr. Josef Vojáček – Taras (pozdější poslanec chorvatského sněmu, předseda Svazu Čechů v Jugoslávii a jeden z předních funkcionářů pro otázku reemigrace). Odhaduje se, že brigádou za dobu její existence prošlo 3 000 českých krajanů. Velký počet českých krajanů byl během války mobilizován také do regulární armády chorvatského státu, tzv. domobranstva.

Vyprávění narátorů ukazují, že je do partyzánských řad nevedla politická angažovanost v rámci ilegální KSJ, nýbrž situace, ve které se ocitli kvůli zaujmutí opozice vůči stávajícímu režimu, kvůli své etnické příslušnosti a obecně kvůli trvání na základních lidských hodnotách. Jedna narátorka tento stav vystihla, když popisovala, jak již v Československu líčila zážitky svého manžela, který byl na základě obvinění ze spolupráce s partyzány odvezen do koncentračního tábora Jasenovac a později se kvůli tomu, že odmítl na pozvání vstoupit do ustašovského vojska,²⁸² přidal k partyzánům:

„Manžel měl takový zážitky, hrozný, že když nám švagrová, potom to stálo 35 000 dinárů, ty tři knížky, Jasenovac, chorvatsky psaný, tak já jsem to chtěla a vona říkala, já vám to koupím, jestli chcete, nevím, kdy přijela na návštěvu, a manžel říkal, já to nechci číst, ale já už jsem to všechno věděla, co von mi říkal, a ještě tam ani nebylo tolik, co von všechno viděl. To se těžko povídá, to nepochopí nikdo, já jsem to tady sousedům jen tak trošku začla povídat, protože voni je nazvali partyzáni, ale byli to lidi, který utekli před smrtí.“²⁸³

Výše uvedené dokládá i vyprávění dvou narátorů o tom, jakým způsobem se ocitli v partyzánských řadách:

T: „Co Vás vedlo k tomu, že jste se přidal k partyzánům?“

R. H.: „Jednak obava, protože Němci dělali velikou akci, co bylo schopno, co nebyli, tam totiž ještě u tech ustašovců byla vojenská povinnost domobranů, tak co nebyli v domobraně, ale ty nepatřili k ustašovcům, to byla jugoslávská armáda jenom, tak ty nebyli v té domobraně, tak se báli, aby se Němci nevzali do Německa na nucenou práci. No tak radši utekli do lesa. A vždycky nějaká ta akce, kterou voni dělali společně s ustašama do těch vesnic, samo sebou, že se to hnedka rozkřiklo, to lidi hlídali, dávali pozor, jestli je tam, voni jeli s tankama, motorky dopředu, to už všichni věděli, že asi zase něco budou rabovat. No, tak ty schopný co byli, tak utekli pryč, aby je nikdo nepochytil. A tím rostl počet té partyzánské síly, jak Čechů, tak i těch Chorvatů, i když to byla Chorvatská republika, Nezávislá država Hrvatska, tak přesto ne všichni s tím souhlasili. To byli zase jenom takový, který to měli, já nevím, asi se cítili, že jsou Chorvaté a

²⁸² Bylo mu nabídnuto jugoslávské občanství pokud tak učiní.

²⁸³ Z rozhovoru s paní Dardovou.

chtěli být něco vejš. Ovšem ale celej ten národ, kterej tam byl s nima, ale nesouhlasil, tak i Chorvaté utíkali do lesa před nima, a tím hájili ten venkov.”

T: „Takže jste utek’ do hor, když vám bylo 17 let.”

R. H.: „No, takhle, já jsem neutek’. To byla zase akce, že budou sbírat lidi, teda mládež od 15 let nahoru, co tam zůstane. Jenomže partyzánská jednotka to zjistila, že to ty spoje byly přece jenom dobrý, se to dozvěděli, tak nás všechny posbírali, co jsme byli v těchto letech, od těch 15 do těch 20 let, kdo byl doma ještě, od těch 20 let už byli na vojně taky, že jo. Ale my jsme byli, bylo nás zhruba asi 60. Posbírali to a odvedli nás do lesa, aby nás nemohli ty ustašovci a Němci pochyťat. No, a byli jsme tam v lese 3 dni, a velitel potom přišel mezi nás, to už jsme byli hlídání, tak jestli se chcete vrátit domů, tak můžete, a jestli nechcete a chcete zůstat s námi, tak tady zůstaňte. A představte si, že se ani jeden nepřihlásil, že šel domů. Ani jeden. Možná, že jsme to teda brali jako kluci, ale tak jsme se nějak s nima seznámili, voni nám dávali stravu, všechno, samo sebou, to bylo v kotli vařený, to nebylo nějaký jídla jako v hospodě, miska taková a z kotle se nabíralo společně, tak jsme to prostě rozhodli, že tam zůstaneme. Tak jsme tam zůstali. A tím jsem se já a ty ostatní, mý ročníky, jsme zůstali v partyzánech. Až do konce teda.”²⁸⁴

„A byli tady ti, který věděli už, že jsou Češi, a když jim někdo řek’ založíme českou brigádu, tak už věděli, vo co jde. A toho využili taky ti propagátoři političtí, agitátoři, aby dostali co nejvíc lidí do boje proti fašistům, tak chodili za nima, ale většinou to bylo tak, že se chodilo do vesnice, šli tam ti Češi, který dělali někdy dřív v ilegalitě, v tom komunistickým odboji, a přišli tam v noci, povzbuzovali ty mladý kluky a sebrali je a odvedli do lesa, a už byli z nich partyzáni. Oni ne že by šli tam nějak, že by je do toho strkali, ale takhle se to dělalo.”²⁸⁵

Další narátorka vystihla tento specifický rys válečné každodennosti v NDH následujícím způsobem:

„To byli tam všichni, nije smjela biti zlatna sredina (nesměl existovat zlatý střed), ili k domobranum nebo k ustašum, anebo k partyzánum, aby ta válka dřív prej skončila, všichni chlapi museli bejt pryč z baráku, to říkali, že zlatna sredina není.”²⁸⁶

Pro vyprávění o válečném období bylo charakteristické také poukazování na ztrátu dřívějších opor a jistot, např. mladší nárotoři vzpomínali na zavírání menšinových českých škol a na přechod na obecné chorvatské školy vedené v silně katolickém duchu, na kterých se jako cizí státní příslušníci necítili vítáni. Informátoři líčili konkrétní válečné události, útoky, bombardování, osudy jednotlivců, kteří působili v řadách jednoho z několika vojsk operujících na tomto poměrně malém území, často vzpomínali na krutosti jednotek Čerkézů generála Vlasova (tzv. vlasovců). Válečná každodennost se pro většinu z nich odehrávala na pozadí bojů jednotlivých vojenských skupin:

„Domobrani a státní vojsko ve dne běhali po vesnici a partyzáni měli taky hlad, a ty přišli zas v noci. A nedejte jim. A voni by si to zase vzali, hlad je velkej.”²⁸⁷

²⁸⁴ Z rozhovoru s panem Horákem.

²⁸⁵ Z rozhovoru s panem Pokorným.

²⁸⁶ Z rozhovoru s paní Crkovou (o Ludině).

²⁸⁷ Z rozhovoru s anonymní narátorkou.

Za další ze specifických rysů vyprávění narátorů mohou označit časté poukazování na to, že silná ustašovská propaganda, která rozněcovala nenávisť k Srbům, Židům, Čechům a samozřejmě i všem antifašistům jiných národností, včetně domácích Chorvatů, neměla mezi „malými lidmi“, za které se narátoři také považovali, podporu:

„My jsme tam neměli žádný udavače mezi těma Charvátama, tam byli Taliáni, byli tam Poláci a byla tam většina Čechů a Maďaři. A to by jeden druhýho neudal, naše maminka převážela ty partyzány v kukuřičný slámě a soused vidí, jede Anežka v takový metelici, kdepak by mohla bejt, a po válce říkal, já jsem to viděl, jak kluci honem se schovávali, utíkali z vozu. Takže tu my jsme vycházeli k dobru.“²⁸⁸

„Když byla válka, tak jsme neprozradili jeden druhýho, tak nějak jsme k sobě, jsme se měli rádi v cizině, jsme lnuli k sobě.“²⁸⁹

Konec druhé světové války všichni narátoři uvítali s úlevou a již v létě v roce 1945 se do jejich životů vloudila nová myšlenka: reemigrace.

„Nebyli jsme ani pro fašisty, ani pro komunisty, my jsme jenom chtěli do Československa, aby už byl klid, pořádně se vyspat.“²⁹⁰

4.3.3. Reemigrace: „Děti, utečte z Balkánu – ten hořel a bude hořet“²⁹¹

Obyvatelé českého původu na Daruvarsku projeví o poválečnou reemigraci velký zájem, jak to tom svědčí zprávy z dobového tisku. Největší počet navrátilců byl zaznamenán v roce 1946, kdy reemigrovala i většina našich narátorů. Reemigrovali sami či společně s rodinami,²⁹² s sebou transportovali movitý majetek (ale byli i tací, kteří ve válce o všechno přišli), v jejich vyprávěních tak vystupují podrobnosti ohledně zařizování dokladů, prodeje majetku, zařizování transportů apod. Ve svých vyprávěních informátoři skoro vůbec nereflektovali mezistátní jednání ohledně reemigračních smluv a jejich náplň, až na výjimku týkající se potíží, které pozdějším reemigrantům (v letech 1947 – 1949) přineslo zestátňování a nemožnost prodeje majetku.

Většina narátorů potvrdila, že před reemigrací neměla zcela přetržené vazby s Československem. Stále tam žila určitá část jejich příbuzenstva a své příbuzné často měli i mezi prvními příchozími z Daruvarska.²⁹³ Do ČSR tak odjížděli na jejich pozvání, rodinní příslušníci se postarali o první kroky pro zajištění jejich budoucnosti, jako je např. shánění přechodného bytu či domu, reemigrantům pomáhali i při hledání práce. V jiném případě se před oficiální reemigrací

²⁸⁸ Z rozhovoru s paní Crkovou.

²⁸⁹ Z rozhovoru s paní Dardovou.

²⁹⁰ Z rozhovoru s anonymní narátorkou.

²⁹¹ Takto babička pana Životy, která se na Daruvarsko přestěhovala koncem 19. století, radila na smrtelném loži svým dcerám v roce 1929 (ze vzpomínek pana Životy).

²⁹² Narátoři se do Československa většinou stěhovali s příbuzenstvem, pouze jeden narátor jel do sám a v Praze pokračoval ve studiu na střední škole. Jako jediný vypovídal také o zkušenosti z repatriačního tábora (v Praze-Hloubětíně).

²⁹³ Kromě pana Petra.

vypravil do Československa většinou otec rodiny, aby zde sehnal práci a bydlení. Narátoři a jejich rodiny mířili jak do pohraničí, tak do jiných končin republiky, pouze jeden z nich se usadil na jižní Moravě, která byla od počátečních jednání mezi Československem a Jugoslávií označována za preferovanou destinaci krajanů z Daruvarska.

Železniční transporty pro reemigranty vysílala československá vláda. Jeden transport mohl dopravit zhruba 500 osob a jejich majetek. Před samotným transportem bylo nutné podat oficiální přihlášku, což všichni naši reemigranti učinili, a po jejím schválení bylo možné odcestovat. Kromě osobních dokladů (pas, výstupní víza) museli reemigranti sepsat majetek, který chtěli odvézt. Ten se většinou neskládal jenom z osobních věcí, narátoři s sebou vezli dobytek, seno, dříví či krmivo, které na území Československa prodali (např. u příbuzných či známých na jižní Moravě). Často to pro ně představovalo významný finanční obnos, vzhledem k tomu, že jejich ostatní finanční prostředky byly uloženy na bezúročném reemigrantském účtu v Jugoslávské národní bance, který byl navíc v období trvání rezoluce Informbyra zablokován.²⁹⁴

Reemigrující v roce 1946 měli možnost svůj majetek prodat a vcelku vzato jejich příchod do Československa nebyl tolik problematický jako u pozdějších reemigrantů. Důvody jejich „opožděné“ reemigrace byly většinou osobního rázu. U jednoho narátora se reemigrace oddálila kvůli průtahům při žádání o československé občanství (jehož získání bylo v roce 1947 výrazně ztíženo), další narátorka, která s rodinou reemigrovala posledním vyslaným transportem v roce 1949, odjížděla poté, co její matka a sestra získaly potřebné doklady, aby samy mohly emigrovat do Austrálie. Na druhou stranu někteří narátoři a jejich nejbližší rodinní příslušníci reemigrovali přesto, že se jim jako zajatcům v koncentračních táborech a antifašistickým bojovníkům v poválečném Chorvatsku nabízela určitá privilegia, např. v podobě profesního růstu.

Reemigrace se ve vyprávěních narátorů jeví jako nutný důsledek všeho, co prožili těsně před a během války. Zkušenost s místními poměry, nedůvěra ke státu, který během války aktivně pracoval na uskutečnění etnický čistého životního prostoru, a chuť konečně patřit mezi plnoprávné členy společnosti z právního i občanského hlediska jistě mluvily ve prospěch přesídlení:

²⁹⁴ Pouze jedna narátorka mluvila o zkušenosti samotného ukládání peněz na reemigrantský účet, když reflektovala, jak díky komplikované situaci v poválečné Jugoslávii a vlastní nezkušenosti přišla její rodina o všechný majetek z Jugoslávie, nejdříve při vkladu na zastupitelském úřadě, později při vyrovnání: „A víte, co nám udělali? Nabídli, když mamka prodala kousek toho pole, no, to nemohla utratit pro svou výbavu, protože já nevím, kolik se toho smělo vzít s sebou, tak povídá, tak co teď s těma penězma. A tak ty z konzulátu říkali, víte co, my zastavíme naši vejplatu v Praze a vy nám dejte ty, to byly tenkrát kuny nebo co to bylo za peníze. Tam mamka jim to jako dala a představte si to, voni utekli za hranice a my jsme přišli, a to byly velký peníze, to bylo asi pět ráků asi, no jako pět hektarů. To bylo dost peněz. Tak jsme vo to přišli, to co prodali voni, co by si mohli vzít, vo ty peníze jsme přišli a vo ten majetek vůbec.“ Z rozhovoru s paní Crkovou.

T: „Takže hlavní důvod, proč jste odešli, byla ta válka.“

J. C.: „Válka, válka. A ještě prosím vás, bylo po válce, ty naši chlapi tam válčili a ty, co byli u ustašů, ty měli právo volby, a naši, že byli cizinci, tak nemohli volit. Tak ty chlapi naši, jestli jste to slyšela, boga se klelo (nadávalo se), tak si řekli, boga jim jejich, tak my doposledka jsme prolejšvali krev pro něco, a teď kon budeme tady, za chvíli budou zase na nás něco, tak šup sem.“²⁹⁵

Určitý vliv na rozhodnutí reemigrovat měla jistě i obava, kterou reflektovala jedna narátorka, a to, že menšina po období válečné rekonstrukce přestane existovat z právního hlediska:

„No, a pak Beneš dal výzvu, aby se česká menšina stěhovala domů, že nebude už uznávána. Kdo tam zůstane, já nevím, jak to teďko tam vypadá, bylo řečeno, že nebude.“²⁹⁶

Někteří informátoři upozornili, že je do Československa vedlo přání žít ve vytouženém klidu a perspektiva nového života „mezi svými“, nikoliv snaha majetkově si polepšit v pohraničí po odsunutých Němcích. V níže uvedené citaci nalezneme i další důvod, který některé reemigranty vedl k odchodu, jímž byla kolektivizace a znárodnování majetku v poválečné komunistické Jugoslávii:

T: „A vy jste se o tom dověděli jak, že je nějaká remigrace vůbec?“

V. P.: „No, prostě se to tak nějak šířilo. Já jsem tak nějak, reemigrace, reemigrace, no, to slovo prostě bylo. Já jsem tak prostě věděl něco nejasného, že se děje, že se koná, neměl sem nějak moc o tom pojem, dá se říct, že děti se spíš nějak těšili, že někam pojedou. A potom prožívali cestu, pač to trvalo asi tejdén, než se přes to Maďarsko v těch vlacích, popojíždělo se, stálo, popojíždělo, stálo. Lidi si s sebou vezli všechno, zásoby, všechno možný. Když jsme přišli sem a tady se dozvídali, jak to tzv. revoluční gardy, nebo rabovací gardy, jak tady podnikali výlety, aby si nakradli v pohraničí, tak nás to šokovalo, protože to všechno, nikdo neměl takovýdle nějaký úmysly, každý si všechno vez, protože to tak nějak, nevím, vozili si lidi nábytek, zařízení a všechno možný a zásoby a palivo. Takže to prostě bylo takový šokující, když se dozvídal člověk, že se tady vyloženě vykrádalo to pohraničí. Potom taky možná jeden aspekt byl v tom, že tam byl takovej ten vyložený komunismus od začátku, od 45. A lidi prostě byli vystrašení z toho znárodnování, kolektivizace zemědělství, protože tam ze začátku v zemědělství se to velice šířilo, přímo tomu říkali kolchoz, to ruský. No, a pak taky přišel ten rok 48. A naši, ty zemědělci, měli obavy, a taky to byl důvod, proč spěchali do Čech, ovšem netušili, že tady do toho přijdou potom taky. A nakonec do toho sice přišli taky, ale nemohli si to vynachválit, Jiřice, Míšovice, ta knížka právě to líčí, jak si prostě vedli dobře, vyloženě. Oni taky tam dostali po těch zhruba stejný pozemky, kolem 10 hektarů, kdo chtěl víc nebo míň trochu, ale nikdo ne, aby někdo měl, dostal 2 ha a někdo 200 ha, ne, dostali zhruba stejně a do JZD dali taky všichni stejně a nebylo tam žádný nějaký, že ty si dal víc, ty si dal míň. A vedli to dobře, skutečně, takže prosperovali vyloženě a nic jim nechybělo. A potom, to se ví, když přišel rok 89, tak z toho nebyli příliš nadšení. Ale přetransformovali ty družstva na ta družstva vlastníků a vedou si furt stále docela dobře, čímž potvrzují, že zemědělská velkovýroba je přece jen něco jiného, než když si každej někde něco kvrdlá na svém hektaru, prostě vedou si stále dobře. Nerozpustili družstvo, zachovali ho a vedou si stále dobře. Voni v tý době, v 60., 70. letech jednou za rok si vyjeli do

²⁹⁵ Z rozhovoru s paní Crkovou.

²⁹⁶ Z rozhovoru s anonymní narátorkou.

Jugoslávie k moři, do Daruvaru, a celkem si nestěžovali. Dovedli se jaksi zařídit i dneska, i když asi v tom družstevnictví ty potíže nějaký mají, no ale přežívají dobře."²⁹⁷

Narátky, které s rodinami reemigrovaly v pozdějším období za další důvody reemigrace uvádějí vylidňování vesnic, zánik českých spolkových institucí a skutečnost, že někteří rodinní příslušníci do Československa již reemigrovali a že jejich zprávy byly veskrze pozitivní. Určitý vliv na jejich rozhodnutí měly i některé každodenní problémy poválečného období, jako bylo např. povinné dodávání přebytků:

„Jenomže Češi se vystěhovali potom, a teď jsme tam zůstali s cizejma lidma. Tam se nastěhovali cizí. A Česká beseda už nebyla. No, a co? Tak co tam? A volali nás do Čech, abysme přišli, jako Beneš byl tenkrát prezidentem, ze všech těch států, i z Bulharska přijížděli, z různých těch států přijížděli Češi. (...) No, a takže jsme holt, mysleli jsme, že jedeme posledním. Protože babička tam všechno vystavěla, všechno to tam s tatínkem vybudovali, tak jsme se báli, co bude, jak to na ní bude působit. Ale vona už tady měla syna, a ta její vnučka, ty dcery ze Záhřebu, ta už měla Chorvata, hodnýho člověka. A takže, ta nám řekla: „S váma se do Čech nikdy nedostanu!“ , a to byla výhra naše. Tak jsme hned, i papíry jsme zařizovali, to byl ještě konzulát v Záhřebu, a když my jsme se stěhovali, to už byl jenom v Bělehradě. No, to nás jako trhlo, že jsme se rozhodli. No, a ještě další, dodávali jsme přebytky a takový věci, a pak ještě to prasátko, dvě jsme krmili, začínali jsme od píky na hospodářství. My jsme se přestěhovali za švagrem, když švagra fašisti zabili a zakopali ho do hnoje, nesměli ho zabít, no, ale udělali to a vyvezli ho druhou noc prej, to jsme se potom dozvěděli, když jsme nevěděli, kde je. A tak ho hrobař zakopal, ten nesměl nic říct, až po válce to řek' jeho ženě. No, a tak jsme od píky začínali a měli jsme dvě prasata, dvoumetrákový a větší, ještě se prasata zabíjeli, aby zase sádlo bylo a všechno. No a my jsme měli menší, a to, že do té doby, když budeme vodevzdávat, tak že to doroste, a to, že si zabijeme, to větší. No, a voni přišli, Titovi jako ty, jak bych to řekla, no už po válce, ty funkcionáři na obci. Jenomže voni chtěli hned, a ten větší odpovídal váze, tak jsme museli dát toho většího. No a to byla taková poslední tečka, i když maličká tečka, ale to byla kapka, jak se říká, poslední kapka. No, a tak manžel řek', to nemá cenu. Všichni jsou pryč, co tady budeme dělat. A ještě říkal, když děti dorostou, tak tady se mají dřít s náma na tom gruntě, tak budou třeba chodit do školy, vodejdou do Záhřebu, a my tady starý se udřem na tom. A volali nás, moc nás volali ty bratrance jeho a jeden byl na Korně. A tam bydlel manželovej bratranec, takovej hospodář, poctivej, a von Karel na něho dal, když on ho volal a říkal, neboj se Karle, práci dostaneš, tady se uživiš, s tím řemeslem, měl řemesla dvě manžel, kovář a strojní zámečník, a knížky dvě výuční, tady se uživiš, potřebuj' pracovní síly, budou rádi, tak přijed', neboj se ničeho. Tak to nám dalo taky sílu."²⁹⁸

Ve zprávách příbuzných se předávaly i další pozitivní zkušenosti z Československa týkající se např. poválečné lepší životní úrovně:

„Po válce tam (v Jugoslávii) byla bída, to jsme dlouho nic nedostali, to, co bylo, se roztrhalo, z města lidi chodili a nabízeli takový hadříky, vyměnili je za živobytí nebo za váhu nebo za co jenom, aby dostali nějakou mouku a bramboru. To nebylo zařízino jako tady v Čechách ve městě, každý měl určitý počet těch rohlíků, to Bóža Dardová byla o rok dříve tady a psala: „Járo, kdyby si viděla, každá ženská nese síťovku a z ní koukají rohlíky.“ My jsme nemohli koupit ani dětem ty rohlíčky, nebo takový nějaký mlsky, nebylo to po válce, nebylo."²⁹⁹

²⁹⁷ Z rozhovoru s panem Petrem. Majetek rodiny pana Petra byl znárodněn.

²⁹⁸ Z rozhovoru s paní Dardovou.

²⁹⁹ Z rozhovoru s paní Crkovou.

Stejná narátorka s humorem podala, proč se jí z dnešní perspektivy reemigrace jeví jako správné rozhodnutí, i když citace svědčí především o endogamním způsobu života české komunity na Daruvarsku před válkou:

„No, totiž, my jsme už z té Jugoslávie museli vodjet, my jsme se už neměli s kým vdávat a s kým ženit! Vždyť já jsem a můj manžel, moje babička a manželova babička byly sestry! A když ne jinak, aspoň se to kmotrovalo, ke křtu, to byl veliký obřad, protože byly zbožný ty naše babičky.“³⁰⁰

Co se týče poválečných událostí, nárátoři se ve svých vyprávěních zaměřili především na popis příprav k reemigraci a reflektovali některé další události jako např. shledání s rodinnými příslušníky či poválečné tzv. pochody smrti poražených vojsk. Pro vyprávění o samotném reemigračním transportu je charakteristický podrobnější výklad příprav, stěhování, samotné cesty a potíží s ní spojených, přechodu hranic, dojezdu do Československa, vykládání věcí a následného stěhování a zařizování. Ve vyprávění narátorek vystupovaly také obavy před dlouhým cestováním kvůli malým dětem a radost ze zvládnutí situace.

Většina narátorů považovala v době stěhování svůj železniční transport za poslední. Platí to i o reemigrantech v roce 1946, přičemž poslední transport byl československou vládou vyslán až na podzim v roce 1949. I tuto skutečnost bychom mohli označit za svého druhu motivaci, někteří nárátoři potvrdili, že tento psychologický faktor obavy, že reemigrace bude ukončena a že již nebude možné vycestovat, měl jistý vliv na jejich rozhodnutí.

Ke skutečnému ukončení reemigrace z Jugoslávie došlo kvůli roztržce mezi SSSR a ČSR, byla zastavena několik měsíců před oficiálním ukončením celé státní reemigrační akce.

4.3.4. Ve „staré“ vlasti: „Do Československa, aby už byl klid, pořádně se vyspat“

Místo osídlení v Československu měli nárátoři většinou zajištěné před samotným příjezdem reemigračním transportem. Startovní pozici v novém státě jim často zajišťovali příbuzní či známí. V některých případech mířili reemigranti do pohraničí, kde snáze nacházeli práci a ubytování. Průběh reemigrace a příjezd do Československa se liší mezi nárátoři, kteří reemigrovali individuálně, a nárátořem, který se jako příslušník brigády Jana Žižky z Trocnova přestěhoval na jižní Moravu v rámci druhého hromadného transportu v lednu 1946. Československá vláda umožnila prvním reemigrantům-brigádníkům z Daruvarska obsadit usedlosti po Němcích na jižní Moravě, se kterými nějakou dobu před jejich vystěhováním bydleli:

³⁰⁰ Z rozhovoru s paní Crkovou.

„Dostali jsme se sem, a tak jsme to tady v Míšovicích i v těch Jiřicích obsadili, každý už měl vyhlídnuté, kterej barák si vezme, to už jako nikdo jinej nemoh' brát. Tady byl nějakej ten komisař, který v tom měl evidenci a nikdo sem jako nemoh' jít. Tady vostatní vesnice byli Češi a Moravané. A přijeli jsme sem a s Němcema jsme tady bydleli asi tak 14 dní, oni byli jenom v jedné místnosti, a my jsme obsadili celej dům, nedělali jsme žádný problémy těm Němcům, my jsme je brali skutečně, že to nejsou oni, který zavinili válku. Tak jsme je brali. A na jednu stranu jsme je a i litovali, že musej' opustit svoje rodné domy a vodjet do toho Německa. No, tak jsme je vytransportovali, a zůstali jsme tady.“³⁰¹

Ačkoliv statisticky největší část reemigrantů z Jugoslávie osídlila pohraničí, především jižní Moravu, skoro polovina našich narátorů se vědomě rozhodla neusídlvat se tam. Důvodem byl strach z dalších možných konfliktů, před kterými utíkali z válečné Jugoslávie:

„Tak jsem si říkala, já tam na tý Moravě ještě ze začátku, když jsme tam přišli, ty Rakušáci taky nebyli vinný, je vystěhovali a voni si mohli vzít jenom 25 kilo. Víte, co to je 25 kilo? Já to vidím jenom, když jedou naši na dovolenou. Říkali, že ty naši přistěhovalci, že jsou s nima v nedobru, a kdo nemá revolver, tak že má sekeru. Tak my jdeme po válce a půjdeme zase do takovýho pekla?“³⁰²

„Na Moravu jsem nechtěla ani já, ani manžel, nebylo to naše, a ty Němci by se mohli vrátit.“³⁰³

Většina narátorů líčila počátky jako těžké. Hlavní problém pro většinu z nich představovala finanční situace a otázka bydlení, jelikož peníze se ve větším množství nemohly vyvézt a další prostředky byly blokovány na reemigrantském účtě. Většina narátorů tak po válce využila možností bezúrokových reemigrantských půjček a úvěrů. Co se týče samotné adaptace na novou společnost, řada z nich zdůraznila roli, jakou pro ně při aklimatizování hrála blízkost příbuzných či krajanů, se kterými se stýkali v Jugoslávii. Jedna narátorka v prvních letech po příjezdu vážně uvažovala o návratu, jelikož si nemohla zvyknout na zánik spolkového života a družnosti menšiny, tj. na izolaci, ve které se ocitla. Nevycestovala kvůli rezoluci Informbyra. Ve vyprávění narátorů, kteří přijeli s rodinami, dominují v tomto období témata zařizování, hledání vhodného ubytování a hledání pracovního poměru.³⁰⁴ Mladší narátoři mluvili o školní docházce a o problémech, které měli kvůli nedokonalé znalosti českého pravopisu. Počáteční potíže v adaptaci způsobovalo také špatné poválečné zásobování, probíhající odsun Němců a s ním související tísnivá atmosféra. Dva narátoři, kteří se přistěhovali do severních Čech, si těžko zvykali i kvůli zamořenému prostředí a špatnému počasí:

T: „Když jste se vrátili sem do Čech, jak jste se aklimatizovali, jaký to tam bylo?“

V. P.: „No, aklimatizovali. My jsme tam kór byli dost odloučený, na tý jižní Moravě bylo těch lidí hodně, a tak jim to asi nepřišlo, ale nám to připadalo dost jako takový nezvyklý, kór když

³⁰¹ Z rozhovoru s panem Horákem.

³⁰² Z rozhovoru s paní Crkovou.

³⁰³ Z rozhovoru s anonymní narátorkou.

³⁰⁴ Starší narátorky většinou zůstaly v domácnosti alespoň po dobu, než děti začaly chodit do škol. Mladší narátoři teprve studovali pro své pozdější povolání, ostatní se začali živit svým řemeslem. Pouze jeden narátor se chtěl uplatnit jako profesionální voják, nebyl ale přijat na vojenskou školu.

*ještě probíhal ten odsun Němců a ještě jich dost zbylo. A taky jsme přece jenom, i ta čeština byla trošku jako poněmčená, tamta daruvarská, já jsem zásadně říkal, když jsem šel nakoupit pivo, že chci flaškový pivo, a oni mně říkali, to je německý, to neumíš říkat česky. Jo, prostě byla ta atmosféra protiněmecká vyloženě. Celkem, nemohli jsme si nějak moc zvyknout, byl přiděl, ještě nebylo zásobování, my jsme nebyli zvyklý třeba sladit, v Čechách třeba jo, ale přiděl cukru byl takový, že bysme nevěděli, co s ním. My bysme spíš někomu dali nějaký cukr a řekli, dejte nám spíš na chleba, ten se nám nedostával. Jináč, to Ústí bylo kór takový, tam je ta chemická fabrika, chemička ještě dneska a ještě dneska tam občas mají maléry, když jim uteče nějaký plyn. A tehdy vyloženě, to bylo kór asi primitivní ještě a chlór byl ve vzduchu cejtit furt skoro, tak to se nám tam teda dost nelíbilo. Ale jinak je to celkem hezkej kraj a celkem z toho důvodu jsme si nestěžovali. Říkám, tak nějak, že jsme byli zvyklý skromně, ty lístky přidělový, to nás tak nějak příliš netrápilo. Jináč, s lidma to bylo, nebyli moc jako nadšený, a bohužel jak tam nebyl skoro nikdo z těch krajanů, bylo to takový, že jsme nebyli nějak příliš sžitý s těma lidma. Třeba maminka, která nechodila do práce, velmi přivítala nácvič na první Spartakiádu, protože tak jí to jako připomnělo to mládí. Takže jaksi aktivně cvičila na první Spartakiádě, to jí bylo nějakých, já nevím, kolik jí bylo, nějakých pětáctýřicet v tý době. Tak my jsme tak nějak byli spíš sami, do nějakých těch spolků se příliš nehrmuli rodiče. Táta, ten byl celkem, tak nějak bylo známo o něm, že je teda z tý Jugoslávie. Samozřejmě potom v roce 48 to jaksi neměl moc vykládat, ale von byl v tom zaběhlej nějak, že prostě propagoval ten boj jugoslávských partyzánů a jeho zásluhy, byl členem taky toho Svazu protifašistických bojovníků, a tam teda vyloženě propagoval tu úlohu Tita a boj proti fašismu. Tak touhle dobou na nějakou dobu holt toho musel zanechat, ale von stejně v tom nějak dál pokračoval. Samozřejmě některý kór z tý Moravy, tady byl tak schovaný tatínek celkem, ale na tý Moravě, kde jich bylo hodně pohromadě, někteří byli i perzekuováni kvůli tomu a museli třeba i odevzdávat nějaký ty vyznamenání a takový to, co dostali od Tita. Třeba zrovna ten Vojáček Taras, když předtím měl nějaký ty funkce v Praze, v tom výboru asi toho Svazu bojovníků, tak ho odtamtud vyhodili a musel jít taky do Jiřic, říkal jeden, že tam jezdil s koňma.*³⁰⁵

Od roku 1948 začaly narátorům problémy spojené s jejich jugoslávským původem kvůli změně politického kurzu zemí sovětského bloku vůči Titovi. Následky vyloučení Jugoslávie z Informbyra se projeví v každodenním životě řady z nich v podobě různých restrikcí, jakými byly např. nemožnost studia, nepřijetí na vojenskou školu, cenzurování dopisů a absence kontaktů s příbuznými, kteří v Chorvatsku zůstali. Výše uvedená citace zmiňuje i problémy, do kterých se dostávali reemigranti-partyzáni kvůli veřejné propagaci jugoslávského národněosvobozeneckého boje. Obrazně bychom mohli říci, že se tak opět dostali do pozice “nežádoucího elementu” jako v Chorvatsku během druhé světové války. Navíc do normalizace vztahů, tj. do poloviny 50. let, nemohli narátoři do Chorvatska vycestovat. Tyto chybějící kontakty však u řady z nich v podstatě urychlily proces adaptace:

„No, a v 49. jsem maturovala, no, a nastaly první problémy s tím, že jsem se narodila v Jugoslávii, protože v té době došlo k rozkolu mezi Československem, Sovětským svazem a Jugoslávií a Titem, a tím pádem jsem se ani nedostala na univerzitu, na vysokoškolské vzdělání, takže jsem musela prostě nastoupit do práce, z čehož jsem neměla žádnou radost, ale zvládla jsem to. No, a co bylo možná ještě pro mě horší, že jsem ani nemohla deset let do té Jugoslávie jet. A ještě jsme si museli dávat pozor, co píšeme, pač jsme nevěděli, jestli nějaká cenzura

³⁰⁵ Z rozhovoru s panem Petrem.

neexistuje. No, a těch deset let, tak to jsme si zvykali, zvykali až jsme si opravdu zvykli, a když jsem po deseti letech tam přijela, měla jsem pocit, že už bych si tam možná ani nezvykla. Už jsem si tak zvykla, a možná z mojí osobní zkušenosti, já jsem mezitím dělala ruštinu dost, a i státnice z ruštiny, a teď se mi to prolínalo s chorvatštinou, a teď jsem na ty chudáky, moje spolužáky, začala rusky místo chorvatsky, a voni byli naladěný protirusky, to bylo strašný tenkrát.(...) No, a tak po těch desíti letech jsem tam tehdy byla a už bych si tam asi bývala nezvykla.“³⁰⁶

Všichni narátoři v důsledku popisovaných politických událostí do Chorvatska poprvé vycestovali až po normalizaci vztahů mezi FLRJ a SSSR kolem roku 1955. Někteří z nich stále měli na Daruvarsku příbuzné, a tak je v následujících letech navštěvovali. Většina mohla do Jugoslávie jezdit na pozvání i v normalizačním období, z vyprávění je však patrné, že se čím dál více orientovali spíše na rekreační výlety u chorvatského moře. Pouze jedna narátorka se svěřila, že její první poválečná návštěva rodné obce (ve které během války zahynula celá její rodina) byla pro ni takovým rozčarováním, že se tam rozhodla už nikdy nevrátit. Většina narátorů Chorvatsko naposledy navštívila v 90. letech minulého století kvůli válečným událostem, které se odehrály při rozpadu Jugoslávie a které opět výrazně zasáhly i Daruvarsko.

Na otázku, zda jsou ve „staré“ vlasti spokojeni,³⁰⁷ odpovídali informátoři veskrze kladně. Někdy konstatovali jistou míru idealizace Československa před příchodem, někdy také, že republika předčila jejich očekávání. Do Chorvatska by se však většina vrátit nechtěla:

„Rád se tam vracím, ale bydlet bych tam nechtěl. Protože tam jsem zažil bídu. Tam jsme neměli takový možnosti, jako máme dneska tady. Rodiče byli rádi, že přišli sem, i když jsou oba dva rozený taky v Daruvaru, jenom děda přišel jako jinoch, teda jako děcko do Daruvaru. Jinak ostatní všichni jsme tam narozený. Jejda, tam bych nechtěl být, v žádným případě. Rád se tam podívám, neříkám, že ne, a vidím ty místa, kde jsem jako děcko prožil, ale bydlet bych tam nechtěl.“³⁰⁸

Pouze jedna narátorka se svěřila, že se celý život cítí osamělá, jelikož v Chorvatsku zažila upřímnější přátelství a vcelku „lepší“ lidi:

„Navštěvovali jsme se, chodili jsme na kafe, kamarádili se, tady nikdo nepřijde na návštěvu, všichni jsou zamračený, zalezlý doma“.³⁰⁹

U našich narátorů je patrná silná dvojí identita, na jednu stranu osobní (občan/občanka České republiky), a na druhou skupinová (reemigranti z Daruvarska). Jejich subjektivní hodnoty jsou tudíž vázány jak na českou společnost, tak na zemi, ve které vyrostli a kde strávili dětství či mládí. O tom svědčí skutečnost, že všichni stále plyně mluví chorvatsky, někteří se svěřili, že obzvláště psaná čeština je pro ně mnohem problematičtější než psaná chorvatština. Řada z nich již léta pěstuje korespondenční vztahy s příbuznými či přáteli na Daruvarsku, stejně jako s dalšími

³⁰⁶ Z rozhovoru s paní Smítkovou.

³⁰⁷ V této souvislosti někteří narátoři upozorňovali, že nejsou skutečnými reemigranty, ale emigranty, jelikož se na Daruvarsku narodili a v Československu před reemigrací nikdy nepobývali.

³⁰⁸ Z rozhovoru s panem Horákem.

³⁰⁹ Z rozhovoru s anonymní narátorkou.

reemigranty v Československu. Někteří dokonce píšou do krajanského časopisu Jednota, do Ilovy či dalších českých novin, dva narátoři publikovali vzpomínky časopisecky. Ve výpovědích narátorů jsem zaznamenala, že pociťují povinnost mluvit o „životě tam“ a propagovat a rozšiřovat znalosti o české menšině a jejím krajanském životě u lidí kolem sebe,³¹⁰ i když vcelku vzato shledávali, že zájem ostatních o tuto problematiku není nijak výrazný:

„Já když jsem odcházel z toho gymnázia, byl jsem taky u direktora, Buriána, kterej mně přál úspěchy ve škole a v životě v Čechách, bylo to takový nezvyklý pro mě, mluvil se mnou jako s dospělým, nebyl jsem na to zvyklý prostě. Tak mi připomínal, abych nezapomněl na krajany, který zůstávali, a to ještě netušil, že jich tam zůstane tolik, že tam fakticky skoro všichni zůstanou, 90 procent. Tak něco do toho místního tisku vobčas napíšu, protože jako pro ty lidi tady to je zajímavý, ale to člověk se ostatním nediví, že je to nezajímá, nebo že vo tom nic neznaj‘, ale pak se divěj‘ hrozně, jsou z toho na větvi, a natož když tam přijdou, náhodou tam jedou, pak se divěj‘, že tam narazej na Čechy. Tak se snažím, ale je to taková práce, to voni celkem, to je jedním uchem sem a druhým ven, není to nic co by je zaujalo, takže si to dlouho neudrží v tý hlavě.“³¹¹

„Já to ukazuju tady ženskejm, aby viděly, jak jsme tam žili v tý český menšině, protože sem tam koukali na nás jako na exoty, když jsme se přistěhovali. No, tak já se nedám.“³¹²

Narátoři tedy neztratili ani kontakt s chorvatským prostředím a kulturou, rádi se podílejí na kulturních akcích, např. hostitelských divadelních představeních, které daruvarská menšina v České republice občas pořádá, navštěvují výstavy a pořady s chorvatskou a krajanskou tematikou. Život některých informátorů byl s chorvatským prostředím spojen i profesně, do Chorvatska jezdili často, a jsou tudíž dobře seznámeni i s moderními dějinami celé bývalé Jugoslávie. Na novější politické události mají kritický a zasvěcený pohled (viz příloha 2).

4.4. Shrnutí

Historiografická literatura se tématem reemigrace Čechů z Jugoslávie (Chorvatska) zabývá především z hlediska mezistátních jednání vedených za účelem zajištění ekonomických a politických podmínek k hromadnému přesídlení české a slovenské menšiny z Jugoslávie. Následkem rezoluce Informbyra nedošlo ani po uzavření reemigrační dohody v roce 1948 k masovější reemigraci z Jugoslávie, navíc byly v témže roce přerušeny mezistátní kontakty mezi Jugoslávií a Československem téměř na následující desetiletí, a další možnost přesídlení

³¹⁰ Z podobných popudů vznikl i list reemigrantů z Daruvarska, Ilova. V jednom z prvních čísel byly podrobně shrnuty cíle časopisu (zájem o přátelství s osobami, které sdílejí stejné zkušenosti, a předávání těchto zkušeností následujícím generacím): „V domácím prostředí jsme snadno zdomácněli, ale přece jen máme paměť a chceme se přátelit mezi sebou i s krajany na Daruvarsku. Jsme společně navzájem srostlí, tak je to přirozené. A je také třeba těm příštím generacím předávat naše prožitky a zkušenosti. Ilova má v programu vydávat a rozšiřovat u nás a na Daruvarsku tento list, navázat na přátelské vztahy, které jsme v průběhu generací mezi sebou vytvořili, a rozšiřovat je i ve prospěch generací příštích. Chceme pomáhat rozvíjet i přátelské vztahy s národem chorvatským a i s jinými v Chorvatsku žijícími národnostmi, s kterými jsme se za ty desítky let také sžili a spřátelili.“ *Ilova*, č.4/4 (prosinec 1995).

³¹¹ Z rozhovoru s panem Petrem.

³¹² Z rozhovoru s paní Dardovou.

dlouhodobě znemožněna. Historická literatura se proto detailně zaměřuje na období 1945 – 1949 a částečně se zmiňuje také o konečné realizaci převodu majetku reemigrantů a ustanoveními, které k ní v letech 1954 – 1956 vedly.

Etnografická literatura se, na druhou stranu, nezabývá reemigrací v politickém kontextu, nýbrž studiem specifík lidové kultury přesídlenců v rámci širšího výzkumu adaptačních a integračních (tzv. etnických) procesů u reemigrantských skupin v novoosídleneckém pohraničí. Přesídlencům se věnuje i v rámci výzkumů o sociálních dopadech kolektivního hospodaření. Obě témata představovala přední badatelský zájem české etnografie v druhé polovině 20. století a měla zprostředkovat komplexní pohled na obyvatelstvo novoosídleneckého pohraničí a obecně na formování české poválečné společnosti. V případě jugoslávských Čechů se tak stalo výhradně na vzorku jiřických a míšovických reemigrantů. Kompaktní a homogenní osídlení těchto dvou jihomoravských obcí jugoslávskými Čechy usnadnilo realizaci výzkumů lidových tradic u této skupiny reemigrantů. Při zakládání družstev byla pak v jejich případě shledána horlivost a pokrokovost, a v důsledku toho celkově zdařilá adaptace na nové československé poměry. Výsledky etnografických výzkumů o reemigrantech z Jiřic a Míšovic jsou jediné, které máme k dispozici, bývají proto často považovány za reprezentativní pro celou přesídleneckou skupinu Čechů z Jugoslávie. Podle dobových statistik však Jiřice a Míšovice trvale osídlilo cca 1 000 osob (původem převážně z Daruvarska) z celkově odhadovaného počtu 10 – 11 000 reemigrantů z Jugoslávie.³¹³

Narátoři v této diplomové práci nepatří do skupiny reemigrantů (družstevníků) z jižní Moravy, i když jsou s nimi navzájem spjatí svým původem (Daruvarsko) a někdy i příbuzenskými a přátelskými vazbami. Jde o individuální reemigranty, kteří do Československa reemigrovali neorganizovaně, neusadili se hromadně a po přesídlení se zařizovali samostatně.

Ve vyprávěních narátorů se některá odbornou literaturou zdůrazňovaná témata jeví v odlišném světle. Především je v porovnání s historiografickými pojednáními patrná absence zmínek o státní a oficiální rovině reemigrace (např. o mezinárodních jednáních a dohodách). Narátoři nemluvili ani o jednáních o přesídlení na úrovni krajanských institucí, i když někteří z organizátorů spolkového života, stejně jako funkcionáři z řad brigády Jana Žižky z Trocnova, kteří se na jednáních podíleli, byli přátelé či příbuzní informátorů a ve vyprávěních jim bylo

³¹³ Je třeba mít na vědomí, že čísla, která oficiální prameny uvádějí a která historici reprodukují ve svých studiích, se často výrazně liší. Uvádí se, že se celkový počet reemigrantů pohyboval v rozmezí 10 000 až 11 000, z čehož asi 1 000 bylo Slováků. Neuvádí se ovšem geografický region Jugoslávie, odkud Češi (a Slováci) reemigrovali, a čísla jsou tak souhrnná pro Čechy z Chorvatska, Bosny, Slovinska, Srbska, Makedonie a pro Slováky z Vojvodiny. Pravděpodobně největší počet reemigrantů tvořili právě Češi z Chorvatska. U reemigrantů z Jiřic a Míšovic je však jednoznačný jejich původ v severovýchodním Chorvatsku, tj. na Daruvarsku. Iva Heroldová uvádí, že v roce 1963 bylo v Jiřicích evidováno celkem 397 obyvatel a v Míšovicích 335, velká většina pocházela z řad chorvatských Čechů – brigádníků I. československé brigády Jana Žižky z Trocnova (HEROLDOVÁ: Staré a nově..., s. 195).

vyhrazeno významné místo. Informátoři líčili reemigraci především ve světle konkrétních událostí a každodenních problémů, které k rozhodnutí o návratu do „staré“ vlasti vedly a se kterými se při její organizaci, průběhu a následném zařazování do nové společnosti museli vypořádat. Líčili je především v kontextu zkušeností předválečných a válečných – spolkový život a období válečné představovaly dvě hlavní narativní témata (období „československé“ naopak pouze ¼ vyprávění). Své výpovědi narátoři vždy zahajovali vyprávěním o přesídlení svých předků, o němž většinou měli podrobné znalosti. Výše uvedené potvrzuje základní metodologické stanovisko této diplomové práce, tedy „nedůležitost“ „makro“ roviny v reflexi dějinných událostí samotnými aktéry.

Narátoři v souvislosti s motivací k reemigraci nejvíce zdůrazňovali dva motivy, motiv nacionální (český původ) a události druhé světové války. Za bezprostřední „spoušť“ k migraci uváděli oficiální výzvu československého státu.³¹⁴ V tomto ohledu jsou motivace narátorů shodné s motivacemi uváděnými v historiografické a etnografické literatuře. Při podrobnějším rozboru však vyvstává delší výčet příčin a důvodů jejich dobrovolného odchodu z Jugoslávie, které líčili a refletovali na základě vlastních zkušeností a dalších subjektivních motivací.

Vlastenectví bylo narátory často zdůrazňováno jako jeden z faktorů vedoucích k přesídlení. O Československu tudíž mluvili jako o „staré“ vlasti a o reemigraci jako o „návratu“. Avšak motiv idealizace Československa („lítají tam pečené holuby do pusy“), který se v literatuře také často objevuje, byl ve vyprávěních spíše okrajový. Narátoři sice situaci ve „staré“ vlasti hodnotili veskrze pozitivně a mluvili o tom, že po počátečních potížích, se kterými počítali, se „všechno přežilo a zvládlo“, poměrně často však upozorňovali na obtížnější sžívání se s místním obyvatelstvem, které na ně nahlíželo jako na utečence či na „exoty“, a především na kvalitativní rozdíl v mezilidských vztazích oproti družné krajanské komunitě na Daruvarsku, který u jedné narátorky přetrval dokonce v podobě celoživotní touhy po návratu.

Vlastenecká výchova a bohatý krajanský život na Daruvarsku stmelující menšinu v předválečném období, měly svůj dozvuk i po válce. Vylidňování českých vesnic ve Slavonii a zánik či neexistence spolkových a krajanských aktivit v jejich předválečné formě se ve vyprávění objevuje jako jeden z přímých důvodů nespokojenosti a potažmo odjezdu do Československa. Narátoři konstatovali i obavu z toho, aby v cizím prostředí nezůstali „sami“. Navíc ji umocňovala atmosféra poválečné „stěhovací horečky“ a strach před zánikem menšiny a následnou asimilací.

³¹⁴ Narátoři často uváděli, že do Československa odjeli i kvůli oficiálnímu pozvání prezidenta Beneše, např. pan Horák, který reemigroval jako partyzán I. čs. brigády uvedl: „*Když jsme skončili válku, tak Československá republika za přítomnosti Beneše, prezidenta, naši brigádu českou Jana Žižky z Trocnova pozvala na válečný odpočinek tady. My jsme byli pozvaní, tak jsme tady byli.*“ Nezaznamenala jsem však, že by se viděli v úloze „budovatelů pohraničí“, kterou jim připisuje literatura (platí to i o pozdějším konceptu „námezdních sil pro dvouletý plán“). Nicméně motiv budování republiky je častý v oficiálních vyhlášeních poválečných zastupitelských orgánů menšiny stejně jako v krajanském tisku.

Implicitně se ve vyprávěních objevuje i motiv ztráty předválečného postavení. V neposlední řadě ovlivnilo rozhodnutí k „návratu“ i přání mít stejná občanská práva jako většinové obyvatelstvo (narátoři konkrétně zmiňovali možnost podnikat, studovat a volit).

Za nejdůležitější motivační činitel k přesídlení označili narátoři druhou světovou válku. „Řádění ustašovců“, které uvádí i literatura, vykrytalizovalo do podoby komplikované etnicko-politické situace v předválečném Království SHS a především ve válečné NDH. Apolitický postoj a krajanský život vedený podle demokratických zásad v „Masarykově duchu“, který menšina na Daruvarsku zastávala, nebylo možné s příchodem fašistických mocností do Československa a potažmo do Jugoslávie dále udržovat.³¹⁵ Za první politický projev menšiny byl považován nesouhlas s okupací Československa a ustavením protektorátu, jehož konkrétními projevy byly odezva krajanů k mobilizaci v roce 1938, humanitární sbírky, pomoc, kterou poskytovali utečencům, či zapojení se do českého zahraničního vojska – všechny tyto skutečnosti narátoři ve vyprávěních reflektovali. Ke konkrétním represáliím zaměřeným proti české národnostní skupině dochází až v roce 1941, po nástupu fašistických mocností, resp. místních ustašovců, jejichž hlavním politickým cílem bylo fašistickými metodami vyřešit nacionální otázku na území za války nově vzniklého chorvatského státu. Na pozadí národnostního konfliktu mezi Srby a Chorvaty docházelo tudíž i k upírání práv menšinám obecně a omezování jejich životního prostoru v souladu s vládnoucí ideologií, kterou lze ilustrovat jedním z četných nacionalistických výroků ustašovských funkcionářů té doby: „*Naše vlast je pouze chorvatská a nikoho jiného, proto ti, jež přišli, musejí také odejít.*“³¹⁶ Z konkrétních kroků podniknutých v tomto směru

³¹⁵ Josef Matušek v této souvislosti píše o nekomunistické povaze počátků antifašistického odboje na daruvarském venkově: „...revoluční činnost se přesunula na venkov, ne však více se sociálními hesly, nýbrž pod heslem boje proti okupantům a proti fašismu. Bylo to heslo přijatelné pro značnou část české menšiny, která v tomto boji viděla také boj za osvobození Československa. ... Mezi Čechy na venkově bylo v předválečných letech velice málo komunistů. Více bylo těch, kdož sympatizovali s jejich hesly o boji za národnostní svobodu a za rovnoprávnost. Nejvíce komunistů bylo tehdy mezi dělníky, studenty a středoškoly, tu však byli Češi málo zastoupeni“. (*Češi v Chorvatsku*, s. 167). Četnější zastoupení Čechů v komunistických řadách v pozdějších letech měla na svědomí úspěšná propagační činnost mezi českými rolníky a v letech 1942 – 43 se situace změnila ve prospěch partyzánského hnutí. V souvislosti se silněním antifašistického odboje dochází též k urychlenému rozkladu domobranných jednotek, ve kterých působila i řada mobilizovaných krajanů s jugoslávským občanstvím. Završení tohoto procesu představuje založení I. československé brigády, která byla místním obyvatelstvem považována za reprezentanta hodnot, jež menšina uznávala před válkou („Udržuje se v ní všechno, co bylo tak charakteristické pro kulturní život české menšiny v Chorvatsku“, MATUŠEK: *Češi v Chorvatsku*, s. 168). Mimo jiné se v brigádě pěstovala rovnoprávnost národů a ustašovci potíraná národnostní práva byla zajištěna i oficiálně – na 3. zasedání ZAVNOH v Topusku. Brigáda se tak stala symbolem menšiny a jejího odboje proti fašistům na dvou frontách: československé a jugoslávské. Z toho vyplýval i požadavek přednostní reemigrace a usídlení (jako přirozený důsledek toho, co pro republiku brigádníci jako příslušníci československého zahraničního vojska vykonali). Partyzáni přivezli s sebou do Československa ideál národněosvobozeneckého boje a jeho hodnoty. Etnografové už v prvních poválečných výzkumech doložili, že se jugoslávským přistěhovalcům v pohraničí obecně říkalo „partyzáni“ (stejně jako volyňským Čechům „svobodovci“, HEROLDOVÁ: *Národopisná problematika...*, s. 199). Kromě toho se partyzánské dědictví stalo i jedním z projevů lidové kultury reemigrantů z Chorvatska, např. v podobě každoročních oslav založení I. československé brigády Jana Žižky z Trocnova.

³¹⁶ Jde o výrok ministra Žaniće z ustašovského shromáždění v Nové Gradišce (MATKOVIĆ, Hrvoje: *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić 2002, s. 180).

reflektovali narátoři ztrátu postavení (zákaz podnikání, zákaz činnosti krajanských institucí). Pro každodennost však bylo významnější jejich označení za politicky nespolehlivé, což se projevovalo v řadě perzekucí, zatčení a věznění a většinou vyústilo v zapojení se do antifašistického odboje, resp. národněosvobozenického boje. Od roku 1941 se partyzánské aktivity posunuly na venkov a oblasti Slavonie a Moslaviny patřily kvůli svému terénu k oblastem s velkou odbojovou aktivitou. Josef Matušek uvádí, že krajané ve větších městech měli v této době několik možností, které jim nabízela politická situace: vrátit se do Čech či odejít do zahraničí, zapojit se do ilegálních skupin, které byly napojeny na západní výzvědné služby, spolupracovat s ilegálními skupinami, které organizovala KSJ od roku 1941, přidat se k partyzánům či vyčkávat na další vývoj událostí a být povolán do některého z vojenských útvarů, které se formovaly v novém státě. Na venkově však tyto možnosti byly mnohem limitovanější, krajané po roce 1941 mohli buď spolupracovat s partyzány a vstupovat do partyzánských jednotek, či čekat na pozvání do státního vojska.³¹⁷ To bylo navíc problematické u bývalých československých občanů, kteří v domobraně sloužit neměli a v protektorátu je nikdo do vojska nepovolával. Byl na ně však vyvíjen tlak, aby se nějakým způsobem zapojili do služby státu, jinak jim hrozilo např. nasazení na nucené práce. Tato komplikovaná politická a etnická situace byla nejčastějším důvodem pro přidání se k partyzánským jednotkám a někteří narátoři v této souvislosti zdůrazňovali, že za tím nestály komunistické ideály. Významné místo ve vyprávění o válečném období neměla pouze výrazně složitá politická situace v Nezávislém státu Chorvatsko a z ní vyplývající nezáviděníhodné postavení příslušníků menšiny, nýbrž také válka a veškeré její projevy. Reemigraci tudíž narátoři líčili jako logický důsledek všeho, co během ní prožili. Po druhé světové válce reemigrovali s nadějí, že podobná situace se v Československu nemůže opakovat.

Odborná literatura ovšem za jeden z důležitějších motivačních činitelů zmiňuje ekonomické motivy, mezi které řadí celou škálu faktorů (materiální polepšení v pohraničí, špatnou hospodářskou situaci v poválečné Jugoslávii, lepší životní úroveň v Československu, kolektivizaci a znárodňování majetku v Jugoslávii atd.). Z výzkumu vyplynulo, že se ekonomická motivace z dnešního pohledu narátorů jeví jako nadhodnocená. Již jsem se zmínila o tom, že narátoři se nepovažovali za „budovatele pohraničí“ a řada z nich se dokonce vědomě rozhodla neusazovat se v oblastech po vysídlených Němcích. Za rozhodující pro místo usídlení uváděli spíše blízkost a pomoc příbuzných či ostatních reemigrantů. Rodinné a přátelské vazby stejně jako pozitivní zkušenost prvních přesídlenců hrály podstatnou roli nejdříve v rozhodnutí reemigrovat a později ve výběru místa bydliště. Co se týká jiných ekonomických faktorů, špatnou

³¹⁷ MATUŠEK: *Češi v Chorvatsku*, s. 166.

hospodářskou situaci v Jugoslávii narátoři ve vyprávěních reflektovali především v podobě dílčích potíží, např. odevzdání přebytků a nedostatek zboží, a zmiňovali se o nich spíše pozdější reemigranti. Na druhou stranu mluvili také o intenzivním budování hospodářství po válce, a o to větším zklamáním byla potom nemožnost jejich prodeje. I otázku znárodňování majetku reflektovali pouze pozdější narátoři, jelikož se v roce 1946, kdy reemigrovala většina našich narátorů, na jugoslávském území ještě nerealizovala v celostátním měřítku.³¹⁸ Narátoři potvrdili, že se přesídlení za takových okolností jevílo jako přirozené a logické vyústění i této situace. Materiální polepšení našich narátorů v Československu oproti situaci v Jugoslávii je tedy relativní. Všichni měli v Chorvatsku zajištěnou existenci, a i když někteří z nich nevladnili nemovitosti, měli jiné ekonomické výhody (možnost pracovního růstu, vlastní živnost). Ve „staré“ vlasti se navíc ocitli v těžké finanční situaci vzhledem k blokaci svých příjmů a nutnosti budovat materiální zázemí znovu od začátku.

Rozhodnutí narátorů reemigrovat jistě zjednodušovala i situace jazyková. Mateřštinou všech je čeština, i když se v souvislosti s psaným projevem zmiňovali o řadě menších potíží. Tato skutečnost jistě měla pozitivní vliv na adaptaci, kromě toho mladší narátoři dokončili školy v Československu, čímž se integrovali úplně. Samotný proces sžívání se s novým prostředím informátoři hodnotili jako problematický z hlediska odloučení od ostatních krajanů a jako snazší v případě blízkosti rodinných příslušníků či dalších reemigrantů. Z vyprávění vyplynulo, že se se zrušením politických kontaktů s Jugoslávií proces adaptace urychlil a týkalo se to i těch, kteří původně spokojeni nebyli a pomýšleli na návrat (po roce 1948 však nemohli vycestovat a navíc byla ztížena jakákoliv komunikace s Jugoslávií). O zdařilé adaptaci díky horlivosti a pracovitosti v rámci zakládání JZD nemůžeme u našich reemigrantů mluvit, jedná se výhradně o míšovický a jifický rys.

Důvody pro odchod do Jugoslávie tedy pramenily z řady faktorů, ze kterých nejvýznamnější byly válečné útrapy a ztráta „ideálů“ o poměrech ve „druhé“ vlasti narátorů. K samotné reemigraci pak narátory predisponovalo jejich občanství, vazby na Československo v kulturním smyslu (vlastenecká výchova) a v tom praktickém existující kontakty na rodinné příslušníky či ostatní reemigranty.

³¹⁸ Znárodňování majetku byla jedna ze strategií poválečné komunistické vlády Jugoslávie jak obnovit válkou zcela zničený průmysl (Jugoslávie z války vyšla jako jedna z nejvíce zničených zemí). K tomu bylo využíváno i konfiskací a nucené státní správy (sekvestrace). V prvních poválečných letech se pod sekvestr dostalo též tzv. opuštěné vlastnictví, tedy majetek osob, které za války zahynuly či odešly do zahraničí. ŠESTÁK, Miroslav (et al.): *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: NLN 1998, s. 503.

5. ZÁVĚR

Tato diplomová práce představuje pokus nahlédnout danou dějinnou událost z více rovin. Rovina primární byla získána studiem dostupných vědeckých a odborných pojednání. Odborná interpretace zkoumaného dějinného procesu a takto získaný „historický obraz“ představovaly však v této práci především odrazovou platformu pro uskutečnění analýzy založené na výpovědích samotných aktérů-protagonistů. Cílem stanovených výzkumných otázek bylo získat komplexnější náhled a postižení individuálního, žitého rozměru historie, jež vědecká literatura většinou nepovažuje za relevantní.

Zkoumané dějinné období, tedy reemigraci daruvarských Čechů po druhé světové válce, jsem se pokusila uchopit tzv. „zezdola“ a vystihnout především motivační základnu jednotlivců-reemigrantů a další subjektivní specifika životních zkušeností s ní spojených. Jejich výběr, který mohu označit za skutečný výsledek tohoto diplomového projektu, je zařazen do obecnějšího historického kontextu a představuje pouze jednu z dílčích interpretací ovlivněnou charakteristikami zkoumaného „materiálu“ (vzorků narátorů a výsledků rozhovorů), průběhem terénního výzkumu, způsobem jeho uskutečnění, tedy jeho metodologickou základnou (metoda oral history), a v neposlední řadě povahou, analytickými schopnostmi a interpretačními dovednostmi samotného výzkumníka. Předložená diplomová práce navíc uzavírá dlouhodobější odborný zájem a v obecné rovině představuje výsledek vypořádávání se s rozmanitými úkoly, jež badatele (a navíc začátečníka) doprovázely při naplňování stanovených výzkumných záměrů. Zmíním se o jen o některých z nich, např. organizaci výzkumu, vedení rozhovorů, zvládání psychologických aspektů jednotlivých komunikačních „sezení“, různých úskalích přepisů a dílčích teoretických otázek s praktickými dopady, jakými jsou mechanismy lidské paměti a její fungování při rekonstrukci dějinných událostí atd. V této diplomové práci se odrazila celá řada zmíněných problémů, při jejichž zpracování byla upřednostněna historicko-komparativní optika před možnou sociologicko-analytickou.

Odborné materiály, ze kterých jsem vycházela, se vyznačují vlastními badatelskými postupy, kladením důrazu na dílčí aspekty zkoumaného dějinného procesu a generalizujícími závěry. Jedno ze zkoumaných vidění reemigrace v této diplomové práci představoval pohled historiografie zakládající se na studiu archivních materiálů. Na jednu stranu nahlíží historiografie na reemigraci jako na politicko-ekonomický poválečný fenomén nacházející se v těsné souvislosti s dalšími historickými jevy (např. odsunem Němců, osídlováním pohraničí apod.), na straně druhé jako na řadu dílčích přesunů jednotlivých reemigrantských skupin, jež mapuje na úrovni státní diplomacie tranzitní a cílové země (re)emigrantů.

Druhý okruh odborných pojednání, jež jsem při zpracování této diplomové práce používala, představují publikace etnografické. Vycházejí z terénních výzkumů provedených jak mezi příslušníky české menšiny na Daruvarsku, tak mezi samotnými reemigranty, kteří byli v rámci specifických průzkumů českého pohraničí v 70. letech minulého století také považováni za svého druhu „etnickou“ skupinu. Výzkumný zájem etnografů se týkal převážně lidových tradic a procesu adaptace přesídlenců na nové poměry v souvislosti s dobovou politickou situací a jejich integrace do společnosti, či obecně vzato formování českého pohraničí po velkých poválečných migračních přesunech. V případě jugoslávských reemigrantů byl tento zájem naplněn výzkumy ve dvou jihomoravských vesnicích z velké části osídlených reemigranty-partyzány I. československé brigády Jana Žižky z Trocnova, původem převážně z Daruvarska. Tento důkladně zmapovaný „terén“ nebyl pro tuto diplomovou práci příliš směrodatný, jelikož jsem pracovala s výpověďmi přesídlenců, kteří do Československa přijeli v rámci individuální reemigrace. Poskytl však jisté možnosti ke komparaci. V tomto ohledu je nutno vzít v úvahu, že terénní etnografická bádání byla do určité míry ovlivněna dobovými výzkumnými záměry etnografie jako vědecké disciplíny. Projevilo se to především ve zdůrazňování analýzy dopadů kolektivizace zemědělství u jihomoravských zemědělců s podtextem její propagace. Navíc se uskutečněné výzkumy věnují výhradně době poreemigrační a nezabývají se explicitně tématem motivačních aspektů přesídlení. Nicméně vyprávění narátorů v této studii také prokázaly poměrně rychlou a zdárnou adaptaci na nové, československé prostředí. Předpoklady k tomu lze spatřovat v předválečné vlastenecké výchově narátorů, jejich dobré znalosti češtiny a kontaktech s širší skupinou reemigrantů či rodinných příslušníků.

Z terénního výzkumu, na němž je toto pojednání založeno, vyplynulo, že daruvarští reemigranti jsou svými subjektivními hodnotami spjatí jak s českou společností, tak se sociokulturním prostředím své „druhé“ vlasti. Výzkum prokázal, že identita skupinová, tedy reemigrantská či krajanská, je významnou hodnotovou součástí jejich života. Jejimi praktickými výrazy jsou neutuchající zájem o krajanskou problematiku a aktivity s ní spojené i v prostředí mateřské země. Mezi jeho konkrétní projevy, jež jsem zaznamenala, patří např. zakládání listu reemigrantů, aktivní dopisování do časopisů, odebírání Jednoty, obecná informovanost o kulturních událostech s krajanskou či chorvatskou tematikou, zájem o zveřejňování svých životních příběhů s důrazem na tuto životní etapu a v neposlední řadě aktivní komunikace s osobami sdílejícími zkušenost reemigrace, krajanského života či národněosvobozeneckého boje. O sdílené krajanské identitě ostatně svědčí i zájem přesídlenců účastnit se předloženého projektu a souhlas s nahráváním životních příběhů a jejich následnou publikací. Tato dějinná analýza tak do jisté míry zachytila i některé rysy kolektivní paměti daruvarských reemigrantů. Výzkum však

ukázal, že otázku krajanské identity nelze pokládat za samozřejmou, jelikož ne všichni aktéři dějinné události reemigrace se za reemigranty pokládali a s krajanskou identitou se ztotožňovali. Dokládá to situace, kdy přesídlenec a potenciální narátor odmítl rozhovor s argumentací, že se jeho životní příběh nemůže od ostatních „českých“ příběhů lišit.

Prostředkem k naplnění cílů této diplomové práce představovala metoda orální historie. Oproti „standardním“ badatelským nástrojům ji lze označit za výrazně dynamický prostředek vedoucí k hlubšímu poznání dějinných procesů a událostí, jenž však předpokládá zvládnutí celé řady dílčích praktik a dovedností. Otázky budování vztahu důvěry, schopnosti poslouchat a procesu utváření vzájemného poznání mezi narátorem a tazatelem jsou neocenitelné pro praktický, každodenní život. Badatel pracující touto metodou se navíc seznamuje s celou škálou příběhů a sociálních situací, vyznačujících se pestrostí, neopakovatelností a kreativitou. Narátoři ostatně nejsou pouhými vypravěči, ale ve svých verbálních projevech „rozmlouvají, vysvětlují, informují, obhajují, stěžují si, potvrzují či ruší zavedené status quo“.³¹⁹ V tomto ohledu se jako přínosný ukázal výběr životopisných vyprávění, jež umožnily postihnout širší škálu subjektivních pocitů, názorů a hodnocení dějinné situace reemigrace.

Předložená diplomová práce měla za úkol postihnout některé aspekty individuálních životních osudů reemigrantů a subjektivní zkušenosti poválečné reemigrace jako dějinného procesu za účelem zprostředkovat její lidský rozměr, rozměr žitých dějin. Další aspekt představuje i jisté interpretační zhodnocení tohoto procesu, o němž jsem se v tomto pojednání pokusila. Průběh práce mě přesvědčil i o tom, že je metoda orální historie časově náročnější badatelský prostředek oproti „standardním“ metodám spočívajících v analýzách primárních či sekundárních pramenů, je však obohacujícím přínosem a metodologickou výzvou ve výzkumu naší nedávné minulosti.

³¹⁹ CHASE: Narrative Inquiry..., s. 657.

6. LITERATURA

- ANAMI, Toru: K formám adaptace reemigrantů. In: *Češi v cizině* 6, 1992, s. 34 – 38.
- AUERHAN, Jan: *Čechoslováci v Jugoslávii*. Praha 1921. 205 s.
- AUERHAN, Jan: *Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku*. Praha: Melantrich 1921, s.207.
- AUERHAN, Jan.: *Československá větev v Jugoslávii*. Praha: Československý ústav zahraniční 1930, s. 403.
- BÍLEK, Jiří: Rozpaky nad „Oral History“. In: *Historie a vojenství* 53, č. 4, 2004, s. 121–122.
- BROUČEK, Stanislav: Vliv objektivních a subjektivních faktorů na proměny etnicity u českého etnika v zahraničí a při reemigraci. In: *Češi v cizině* 6, 1992, s. 7 – 10.
- BROUČEK, Stanislav: Vznik a poslání Československého ústavu zahraničního. In: *Češi v cizině* 4, 1989, s. 14 –23.
- BROUČEK, Stanislav: Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd české republiky: Základní otázky transformace pražského a brněnského pracoviště v letech 1990 – 1995. In: *Český lid* 83, 1996, č. 3, s. 177 – 184.
- ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír – VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: CERM 2005, 359 s.
- Dětský koutek*. Daruvar: nákladem listu „Jugoslávský Čechoslováci“, r. 1938 - 1940, vydavatel Otto Sobotka, šéfredaktor Franta Burian.
- Dorostu kolem Jilové: K výročí 28.X.1918.-1945*. Zagreb: České vydavatelské družstvo 1945. s. 47.
- DENZIN, Norman K. – LINCOLN, Yvonna, S. (eds.): *The Sage handbook of qualitative research*. Sage publications: Thousand Oaks, London, New Delhi 2005, 1210 s.
- DOUDOVÁ-MATINOVÁ, Zdenka: *Zaváté časem*. Daruvar: Jednota 2003, 88 s.
- DOROVSKÝ, Josef.: *Charváti ještě žijí mezi námi*. Brno 1996, 127 s.
- FIALOVÁ, Zuzana: Orální historie – historie s tváří a menom. In: *Malé dějiny československých vztahov VI*, Nadace Milana Šimečku, Bratislava 1996, s. 31 – 46.
- FRISCH, Michael (ed.): *A Shared Authority: Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History*. Albany: State University of New York Press, Albany 1990, 273 s.
- FRÝDLOVÁ, Pavla (ed.): *Všechny naše včerejšky I. Paměť žen*. Praha: Gender Studies Centre, 1998, 207 s.
- FRÝDLOVÁ, Pavla (ed.): *Všechny naše včerejšky II. Paměť žen*. Praha: Gender Studies Centre, 1998, 239 s.
- GADAMER, Hans-Georg: *Problém dějinného vědomí*. Praha: Filosofia, 1994, 53 s.
- GRELE, Ronald J.: *Envelopes of Sound: The Art of Oral History*. Chicago: Precedent Publishing 1975, 283 s.
- GUBRIUM, Jaber F. – HOLSTEIN, James A.: *Handbook of Interview Research: Context and Method*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2002, 981 s.

HANZL, Josef – MATUŠEK, Josef – ORCT, Adolf: *Bojová cesta I. československé brigády „Jan Žižka z Trocnova*. Daruvar: Československý svaz v SRCH 1968, 343 s.

HARVANOVÁ, Michaela: *Obraz života chorvatských Čechů od roku 1945 do současnosti* [rpk]. Diplomová práce na katedře etnologie FF UK Praha, 1996.

HEROLDOVÁ, Iva: Národopisná problematika novoosídlenického pohraničí. In: *Český lid* 65, 1978, č. 4, s. 195 – 206.

HEROLDOVÁ, Iva: Reemigrace po druhé světové válce. In: *Češi v cizině* 6, 1992, s. 43 – 47.

HEROLDOVÁ, Iva: Staré a nové v kulturním a společenském životě družstevní vesnice. In: *Český lid* 60, 1973, s. 187 – 197.

HEROLDOVÁ Iva: *Válka v lidovém podání. Národně osvobozenecký boj volyňských a jugoslávských Čechů*. Praha, Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV 1977. s. 519.

HEROLDOVÁ, Iva: Volyňští Češi – Jugoslávští Češi. In: *Český lid* 71, 1983, sv. 2, s. 108 – 112.

HEROLDOVÁ, Iva: Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy. In: *Češi v cizině* 9, 1996, s. 67 – 95.

HEROUT, Václav (ed.): *Ivanovo selo – Prošlost posuta trnjem i suzama*. Ivanovo selo: Rimokatolički župni ured Ivanovo selo 1996, 191 s.

HUBÁČEK, Václav – VOJÁČEK, Ota.: *V jugoslávských horách*. Praha: Naše vojsko 1964, 153 s.

KLÍMOVÁ, Stanislava – GAVALEC, Zdeněk: *Krutá válka, aneb, Nikdo nesmí být zapomenut*. Říčany: Orego 2004, 207 s.

KOŘALKA, Jiří – KOŘALKOVÁ, Květa: Základní tendence českého vystěhovalectví a české reemigrace do počátku 20. let 20. století. In: *Češi v cizině*, 7, 1993, s. 30–47.

KOŘALKOVÁ, Květa: Reemigrace krajanů jako součást migračních změn v Československu po druhé světové válce. In: *Etnické procesy v pohraničí českých zemí po roce 1945*. sv. 2: Společnost a kultura, Praha 1986, s. 162 – 174.

KUSÁ, Zuzana: Problém pravdivosti informací v životopisných rozprávaniach, 1995. <http://members.chello.sk/zusakusa/pravdivo.htm>

LEŠČÁK, Milan: Etnologické aspekty štúdia orálnej histórie. In: *Etnologické rozpravy* 1996, 3, č. 1, s. 7–13.

LOZOVIUK, Petr: Text a jeho interpretace z etnologické perspektivy. In: *Český lid* 85, 1998, s.115–127.

MANNOVÁ, Elena: Oral history a historiografia. In: *Etnologické rozpravy* 3, 1996, č. 1, s. 31–37.

MATKOVIĆ, Hrvoje: *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić 2002, 317 s.

MATUŠEK, Josef: *200 godina zajedno – 200 let pospolu*. Daruvar: Jednota 1991, 179 s.

MATUŠEK, Josef: *Češi v Chorvatsku*. Daruvar: Jednota 1994, 204 s.

MELUCCI, Alberto. *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University press 1996, 441 s.

MORGAN, David L.: *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu*. Brno: Albert, Boskovice 2001. 99 s.

MORAVCOVÁ, Dana: K zákonitosti vyrovnávání reemigrační skupiny v českém pohraničí 1946 – 1990. In: *Češi v cizině* 6, 1992, s. 53 – 57.

MŮCKE, Pavel: Krok za krokem. Orální historie, věda a společnost. In: *Naše společnost* 4, 2006, č. 1, s. 25 – 31.

MUSILOVÁ, Dana: *Životní příběhy ročníku 1924: Lidský osud v dějinách 20. století*. Díl I-III. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1996.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra (ed.): *Etnické procesy v nově osídlených oblastech na Moravě (Na příkladě vybraných obcí v Jihomoravském a Severomoravském kraji)*. Brno, Strážnice: Ústav lidové kultury ÚEF ČSAV 1986, 166 s.

NEČAS, Ctibor: *Nemůžeme zapomenout = Našti bisteras: nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1994, 244 s.

NEŠPOR, Zdeněk R.: *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty: Prolegomena k sociologickému studiu českých reemigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let*. Praha: Sociologický ústav AV ČR 2002, 93 s.

NOSKOVÁ, Helena: *Návrat Čechů z Volyně. Naděje a skutečnost let 1945–1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999, 165 s.

NOSKOVÁ, Helena – VÁCHOVÁ, Jana: *Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska v letech 1945–1954*. Praha: ÚSD AV ČR 2000, 297 s.

NOSKOVÁ, Jana: Orální historie a (post)socialistické společnosti. In: *Soudobé dějiny* XIII, 2006, č. 1-2, s. 280 – 284.

NOSKOVÁ, Jana: *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury* [rkp]. Disertační práce, Ústav evropské etnologie Masarykovy univerzity Brno, 2006.

NOSKOVÁ, Jana: Tazatel, dotazovaný – dočasní „přátelé“? In: *Biograf* 2004, č. 35, s.121–126.

OTÁHAL, Milan – VAŇEK, Miroslav: *Sto studentských revolucí: Studenti v období pádu komunismu – životopisná interview*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1999, 860 s.

PASSERINI, Luisa: *Fascism in Popular Memory: The Cultural Experience of the Turin Working Class*. Cambridge: Cambridge University Press 1987, 241 s.

PELIKÁN, Jan: K některým ekonomickým problémům reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie v letech 1945 – 1948. In: *Český lid* 76, 1989, č. 3, s. 156 – 163.

PERKS, Robert – THOMSON, Alistar (eds.): *The oral history reader*. London and New York: Routledge 1998, 479 s.

PETRÁŇOVÁ, Lydie – BAHENSKÝ, František: Institucionální základna českého národopisu v letech tzv. budování socialismu a profilace hlavních periodik. In: HOLUBOVÁ, Marta – PETRÁŇOVÁ, Lydia – WOITSCH, Jiří (eds.): *Etnologie 2000*, Praha: Etnologický ústav AV ČR 2000, s 185 - 212.

PETRÁŠ, Jiří: Rozpačité Rozpaky Jiřího Bílka. In: *Historie a vojenství* 54, č. 1, 2005, s. 151.

PORTELLI, Alessandro: *The death of Luigi Trastulli, and other stories: form and meaning in oral history*. Albany: State University of New York Press 1991. 341 s.

RALEIGH YOW, Valerie: *Recording Oral History – A Practical Guide for Social Scientists*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications 1994, 284 s.

RITCHIE, Donald A.: *Doing Oral History*. New York: Twayne Publishers 1995, s. 265.

SECKÁ, Milena: Současná reemigrace Čechů z Rumunska. In: *Češi v cizině* 6, 1992, s. 39 – 42.

SECKÁ, Milena: Migrace Čechů z Rumunska do České republiky (bývalé ČSFR) a vývojové aspekty jejich adaptačního procesu. In: *Český lid* 80, 1993, s. 177 -184.

SECKÁ, Milena – WOITSCH, Jiří: Nástin dějin časopisu Český lid. <http://www.eu.cas.cz/admin/obrazek.php?id=38&k=44>

SIKALA, Anna-Leena – SIKALA Jukka.: *Return to culture: Oral history in the Southern Cook Islands*. Helsinki 2005, 327 s.

SILVERMAN, David: *Ako robiť kvalitatívny výskum: praktická príručka*. Bratislava: Ikar 2005, 327 s.

SLEZÁK, Lubomír: *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. BLOK: Brno 1978, 178 s.

SOBOTKA, Otto.: *Věrní v boji, věrní v práci – Listy z kroniky osady Hercegovac v Jugoslavii a ze života jugoslávských Čechů*. Brno 1948, 123 s.

SOUKUP, Václav: *Přehled antropologických teorií kultur*. Praha: Portal 2004, 229 s.

ŠATAVA, Leoš: České etnikum v jinonárodním prostředí. In: *Češi v cizině* 4, 1989, s. 63 – 78.

ŠESTÁK, Miroslav (et al.): *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: NLN 1998, 756 s.

ŠRÁMKOVÁ, Marta: Vzpomínkové vyprávění jako pramen poznání života v pohraničí. In: *Český lid* 70, 1983, s.154–161.

THOMPSON, Paul: *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford: Oxford University Press 1978, 257 s.

THOMSON, Alistair: Fifty Years On: An International Perspective on Oral History. In: *The Journal of American History* 2, vol. 85, 1998, s. 581 – 595.

TONKIN, Elizabeth: *Narrating our past: The social construction of oral history*. Cambridge: Cambridge University Press 1992, 171 s.

UHEREK, Zdeněk – LOZOVIUK, Petr – TONCROVÁ, Marta: *Bosnia, Bosnian Czechs and Migratory Bridges*. Praha: Etnologický ústav AV ČR 2000, 74 s.

UHEREK, Zdeněk: Historie etnologie nejen podle T. S. Kuhna: minulost, současnost a oddělení etnických studií. In: HOLUBOVÁ, Marta – PETRÁŇOVÁ, Lydia – WOITSCH, Jiří (eds.): *Etnologie 2000*, Praha: Etnologický ústav AV ČR 2000, s 129 - 156.

URBÁŠEK, Pavel: K Bílkovým Rozpakům nad „Oral History“. In: *Historie a vojenství* 54, č. 1, 2005, s. 151.

VACULÍK, Jaroslav: *Češi v cizině – emigrace a návrat do vlasti*. Brno: Masarykova univerzita 2002, 73 s.

VACULÍK, Jaroslav: *Dějiny volyňských Čechů I. Léta 1868–1914*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 1997, 211 s.

VACULÍK, Jaroslav: *Dějiny volyňských Čechů II. (1914–1945)*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 1998, 191 s.

VACULÍK, Jaroslav: *Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948)*. Brno: Masarykova univerzita 2001, 218 s.

VACULÍK, Jaroslav: Právní a organizační zabezpečení reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945 – 1950. In: *Etnické procesy v pohraničí českých zemí po roce 1945*. sv. 2: Společnost a kultura, Praha 1986, s. 175 – 185.

VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno: Masarykova univerzita 2002. 228 s.

VACULÍK, Jaroslav: *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1984, 223 s.

VACULÍK, Jaroslav: *Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945 – 1950*. Brno: Masarykova univerzita 1993, s. 158.

VACULÍK, Jaroslav: Vznik Československa a reemigrace zahraničních Čechů. In: *Češi v cizině* 4, 1989, s. 110 – 119.

VALÁŠKOVÁ, Nad'a – UHEREK, Zdeněk – BROUČEK, Stanislav: *Aliens or one's own people. Czech immigrants from the Ukraine in the Czech Republic*. Praha: Etnologický ústav AV ČR 1997, 118 s.

VANĚK, Miroslav: Globalizace a digitální revoluce aneb Čtvrtá vývojová fáze orální historie: Ohlédnutí za 14. mezinárodní konferencí orální historie v Sydney. In: *Soudobé dějiny* XIII, 2006, č. 1-2. s. 269 – 279.

VANĚK, Miroslav: K Bílkovým Rozpakům nad „Oral History“. In: *Historie a vojenství* 54, č. 1, 2005, s. 150.

VANĚK, Miroslav (ed.): *Mocní? a bezmocní?: Politické elity a disent v období tzv. normalizace*. Praha: Prostor 2006, 395 s.

VANĚK, Miroslav a kol: *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého 2003, 78 s.

VANĚK, Miroslav: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004, 175 s.

VANĚK, Miroslav – URBÁŠEK, Pavel (ed.): *Vítězové? Poražení? Životopisná interviews*. Díl 1, *Disent v období tzv. normalizace*. Díl 2, *Politické elity v období tzv. normalizace*. Praha: Prostor 2005, 1124 + 836 s.

VAŘEKA, Josef: Stavební vývoj a bytová kultura družstevní vesnice. In: *Český lid* 60, 1973, s. 178 – 186.

VOJÁČEK, O.: *Bojová cesta I. čs. brigády „Jana Žižky z Trocnova“ v Jugoslávii*. Praha: Svaz protifašistických bojovníků 1968, s. 24.

VOLBRACHTOVÁ, Libuše: Kulturní paměť, historické vědomí a kolektivní paměť v procesu interpretace vzpomínek. In: *Český lid* 81, 1994, s. 285–294.

WAGNEROVÁ, Alena: *Odsunuté vzpomínky. Z vyprávění mých sudetoněmeckých generačních vrstevníků*. Praha: Prostor 1993, 132 s.

WAGNEROVÁ, Alena: *Neodsunuté vzpomínky. Česká zkušenost pohraničí*. Praha: Prostor 2000, 241 s.

ŽIVOTA, Jiří: I. československá brigáda „Jan Žižka z Trocnova“ v Jugoslávii. In: *České listy* 3, roč. VI, 2005, s. 12 – 14.

ANALYZOVANÝ MATERIÁL:

Osobní sdělení narátorů, terénní výzkum březen 2006 – listopad 2006, archiv autorky

Vzpomínky Zděnka Čobana, vydávané Jednotou Daruvar v letech 1983 – 1984 (rukopis pana Čobana)

Vzpomínky Jiřího Životy, *Český listy* (č. 5-12, 2005)

Vzpomínky Zdenky Matinové-Doudové, *Zaváté časem*, vydala Jednota Daruvar 2004.

Krajanský časopis *Jednota Daruvar*, ročník 1946-1950

Ilova, list krajanů z Daruvarska, ročník 1995 – 2006

7. PŘÍLOHY

Seznam příloh:

1. Stručné životopisy narátorů
2. Výběr z analyzovaného materiálu
3. Mapa českých osad na Daruvarsku (z HUBÁČEK, VOJÁČEK: *V jugoslávských horách*)
4. Reemigrační průkaz (zapůjčila paní Božena Dardová)
5. Domovský list (zapůjčila paní Božena Dardová)
6. Titulní strana časopisu reemigrantů z Daruvarska - *Ilova*
7. Vyhlášení Československé reemigrační a repatriační mise z Bělehradu o reemigraci, *Jednota* č. 38 (1946)

1. Stručné životopisy narátorů

Jarmila Crková, roz. Klaudová, narozena v roce 1926 ve Velké Ludině. Pochází ze zemědělské rodiny, která si podržela československé občanství. Otec paní Crkové zemřel, když byla dítě, matka a mladší sestra se ihned po válce odstěhovaly do Austrálie. Jarmila Crková absolvovala čtyřletou chorvatskou školu a dva roky v doplňující české škole. Později se vyučila švadlenou, zůstala však v domácnosti a příležitostně se živila šitím. Jako sedmnáctiletá se vdala za Josefa Crka, jenž se po obsazení pohraničí pokusil utéct do Anglie s místním profesorem Fišerem. Dostali se však jenom do Bělehradu, mezitím bylo Československo okupované a museli se vrátit. Po nástupu fašistů mu hrozilo zatčení, proto se přidal k partyzánům. Bojoval v I. čs. brigádě Jana Žižky z Trocnova a ve válce onemocněl tuberkulózou. Oba manželé, malý syn a manželova maminka odjízděli do Československa posledním transportem v roce 1949, zdrželi se, protože očekávali výjezdní dokumenty pro matku a sestru paní Crkové, které měly v úmyslu emigrovat do Austrálie. V Ludině Crkovi zanechali skoro všechnen majetek, včetně nedávno dostavěného domu, po několika letech dostali minimální vyrovnání, jelikož jugoslávský stát mezitím vyrovnal neplacené daně za nemovitost. V Československu dojeli nejdříve na Moravu, ale nechtěli bydlet v nemovitosti po Němcích, pořídili si tedy domek u Kokořína. Nakonec se stěhovali za příbuznými na Mělník, kde si po uplynutí určité doby postavili vlastní dům. Paní Crková má jednoho syna, Josefa, který je muzikantem v dechovém souboru v Mělníku a v Neratovicích. Bydlí v Mělníku.

Zdeněk Čoban, narozen v roce 1927 v Trojglavě. Pochází z česko-maďarské rodiny středních rolníků. Otec Josef byl vyučeným zámečnickem, matka Marie pocházela z učitelské rodiny. Pan Čoban má ještě mladší sestru. Otec emigroval do Argentiny za výdělkem, kvůli čemuž rodina rozprodala hospodářství a hodně se zadlužila. Nikdy se nevrátil. Jako sedmnáctiletý se pan Čoban přidal k partyzánům, k jednotce I. československé brigády Jana Žižky z Trocnova, 4. brigáda. Vzpomínky na své dětství a na své působení v brigádě publikoval v osmdesátých letech v daruvarské *Jednotě*. Měly velký ohlas. Zdeněk Čoban reemigroval jako příslušník brigády do Jiřic. Na Moravě však nechtěl zůstat, protože zemědělství ho nelákalo a neviděl zde pro sebe jiné uplatnění. Měl v úmyslu nastoupit na vojenskou školu v Praze, nebyl však plnoletý, a proto nebyl přijat. Začínal tedy jako strážný v Avii Letňany, později byl zaměstnaný v prodejnách v Bezručicích a Třemošné (je vyučen v obchodě). Dnes žije s manželkou v Nýřanech u Plzně.

Božena Dardová, roz. Černá, narozena v roce 1922 v Malé Ludině v zemědělské rodině českého původu, která si zachovala československé občanství. Matka paní Dardové byla švadlena a otec zemřel před II. světovou válkou, byl ševcem a hudebníkem. Paní Dardová absolvovala českou školu v Ludině a později se vyučila švadlenou. Během války si vzala Karla Dardu, který byl za druhé světové války odvezen fašisty do koncentračního tábora Jasenovac kvůli obvinění, že kolaboroval s partyzány (jako kovář chodil do hor a příležitostně nosil utečencům jídlo a materiál). V táboře strávil 20 měsíců. Půl roku po návratu mu bylo zadarmo nabídnuto státní občanství, pokud se přidá k ustašovcům. V roce 1944 se proto skutečně přidal k partyzánům, kde byl vážně zraněn. Po válce rodina společně reemigrovala do Československa v jednom z posledních transportů v roce 1949. Stěhovali se na jižní Moravu, kde rozprodali movitý majetek, po měsíci odjeli do Korna u Karlštějna za příbuzným, protože nechtěli bydlet v domě po Němcích. Rodina se nakonec usadila v Dobřichovicích u Berouna, kde paní Dardová žije dodnes. Jako jedni z mála reemigrantů se vrátili do původního bydliště svých předků (manželova větev pochází z Hlásné Třebaně u Berouna). Paní Dardová má dvě dcery. V důchodu se začala aktivně věnovat rodinné kronice, kterou sepisuje pro vnoučata a pravnoučata.

Radomír Horák, narozen v r. 1928 v Dolním Daruvaru. Pochází z velké rodiny, která si podržela československé občanství. Předci pana Horáka se do Daruvaru dostali na základě pozvání vrchnosti, maďarského šlechtice Tikiriho, na jehož velkostatku pracovali (mýtili lesy). Otec byl tesařem, pracoval též jako knihovník v české knihovně v Daruvaru, matka byla v domácnosti. Radomír Horák navštěvoval českou školu, po vzniku NDH základní vzdělání dokončil v chorvatské obecné škole, později se vyučil tesařem. Ještě jako nezletilý se zúčastnil národněosvobozenického boje v rámci I. čs. brigády Jana Žižky z Trocnova. V lednu 1946 reemigroval jako její příslušník a společně s rodinou obsadil usedlost v Míšovicích na jižní Moravě. Zde nějakou dobu pobýval, ale po scelování pozemků v roce 1948 se rozhodl Míšovice opustit. Odjel do Vyššího Brodu, kde se živil jako tesař. Na pozvání místního JZD se v roce 1965 do Míšovic opět vrátil a pracoval zde jako stavebník. Po dvou a půl letech opustil JZD a pracoval v ING stavu, před důchodem také na dukovanské elektrárně. Pan Horák je předsedou místního Svazu bojovníků (jiřického a míšovického) a Svazu bojovníků okresu Znojmo. Organizuje každoroční setkání reemigrantů z Daruvarska při oslavě založení I. čs. brigády Jana Žižky z Trocnova (v roce 2006 se konala 22. září v Brně).

Ing. **Václav Petr**, narozen v roce 1934 v Daruvaru, kam se rodiče přestěhovali v roce 1932. Je nejmladší z našich narátorů a jako jediný měl před válkou jugoslávské státní občanství. Pochází ze známého rodu Petřů z Hercegovce. Jeho pradědeček (kovář Josef Petr) přivezl do západní Slavonie první železný pluh a později je vyráběl pro celé okolí. Prastrýc pana Petra se vyučil mlynářem a vybudoval jeden z největších mlýnů v tehdejší Chorvatsku (dokonce dodával elektřinu místním obyvatelům). Hercegovac tak měl předpoklady stát se střediskovou obcí, která se vyznačovala bohatým spolkovým životem (jejím iniciátorem byl mnohdy právě Petr mlynář – zasadil se např. o stavbu českého Národního domu apod.). Otec pana Petra – Václav – pracoval jako úředník Československé banky v Daruvaru, matka byla v domácnosti. Do spolkového života obce byla zapojena většina příbuzných, rodiče byli členy místního Sokola a matka také členkou divadelního spolku. Václav Petr chodil do chorvatské obecné školy, do první třídy nastoupil v roce 1941, kdy byly české školy již zakázány. Po válce nastoupil do chorvatského gymnázia, jehož ředitelem byl známý krajanský pracovník prof. Franta Burian. Otec pana Petra byl v roce 1941 mobilizován a jako domobran (měl jugoslávské občanství) byl poslán na frontu do Bosny a dalších posádek. Když mu hrozilo zatčení fašisty, přešel v roce 1944 k partyzánům. V armádě zůstal do roku 1946. Celá širší rodina reemigrovala transportem v září 1947 a usadila se v Ústí nad Labem, kde si otec pana Petra našel zaměstnání v tzv. Šichtovce (Georg Schicht – nyní Setuza). Rodina získala domek po Němcích, který v následujících letech splácela. Prarodiče a dva strýcové s rodinami po dvou letech odešli na jižní Moravu za ostatními krajany do Medlova. Pan

Václav Petr vystudoval obor geodézie a kartografie na ČVUT v Praze a pracoval jako inženýr na Katastrálním úřadě Plzeň až do roku 1995, kdy odešel do důchodu. Je aktivním dopisovatelem řady novin a časopisů, např. daruvarské Jednoty, Ilovy, Plzeňského deníku, Slovanského jihu atd. Bydlí s manželkou v Plzni, má dvě děti. Syn Miroslav je novinář, dcera Hana pracuje na Katastrálním úřadě.

Doc. Ing. **Karel Pokorný**, narozen v roce 1927 ve Velkých Zdencích. Pochází z rodiny středních rolníků. Otec Karla Pokorného se v rámci obce angažoval ve spolku hasičů. Účastnil se též protinacistického hnutí a poslední válečný rok byl v řadách partyzánů v oblasti Bilogora. Jeho matka, Marie Pokorná-Pařízková, pocházela z legionářské rodiny. Pracovala v domácnosti a jako švadlena vedla kurzy šití pro venkovský dorost. Intenzivně se věnovala spolkovému životu a beletristicky zpracovala kroniku přistěhovalců Čechů do kraje kolem řeky Ilovy. Z ní potom vznikl román „Vystěhovalci“, který vydával český menšinový časopis Jednota v Daruvaru. Spolupracovala s redaktory Sobotkou, Dittrichem i dalšími aktivními dopisovateli Jednoty. Psala i do Dětského koutku, který řídil známý menšinový pracovník prof. Burian. Karel Pokorný absolvoval obecnou školu v Grubišnem Polji, během války studoval střední průmyslovou školu v Záhřebu, její poslední dva roky dokončil už v Praze. Poslední rok války chodil do partyzánského učitelského kurzu a působil jako administrátor na místním národním výboru. Reemigroval bez rodičů v červenci 1946, dorazil do Prahy a tři týdny pobýval v repatriačním táboře v Hloubětíně. Během léta 1946 si našel zaměstnání v Českomoravské Kolben Daněk a v září téhož roku pokračoval ve studiích. Později vystudoval elektrotechniku. Jako elektrotechnický inženýr pracoval nejdříve v závodě MEZ Brno a potom na VUT v Brně jako pedagogicko-vědecký pracovník a docent. V roce 1995 stojí u zrodu listu Ilova, jediného listu českých reemigrantů z Chorvatska v České republice. Pan Pokorný je ženatý, má dvě děti, bydlí v Brně.

Mgr. **Květoslava Smítková**, narozena v roce 1931 v Daruvaru. Pochází z rodiny českých přistěhovalců, kteří si ponechali československé občanství. Otec paní Smítkové byl typograf, maminka původně švadlena, později v domácnosti. Oba rodiče se aktivně účastnili spolkového a kulturního života české menšiny. Květoslava Smítková navštěvovala českou školu v Daruvaru, po jejím zrušení v roce 1940 chorvatskou obecnou školu. Později absolvovala nižší reálné gymnázium a začala studovat na obchodní akademii (v roce 1946, před reemigrací, byla v prvním ročníku). Její strýc Josef Knytl byl ředitelem Československé banky v Daruvaru, ale především funkcionářem a předním organizátorem spolkového života v České besedě v Daruvaru. Otec Květoslavy Smítkové byl obviněn z kolaborace s partyzány a byl poslán do koncentračního tábora Stará Gradiška. Po válce se vrátil, zpočátku na reemigraci nepomýšlel, protože měl v úmyslu pokračovat ve své práci jako správce tiskárny. Manželka ho nakonec přemluvila (během války zažila jako Češka hodně ústrků) a rodina se 17. listopadu 1946 odstěhovala do Československa. Usídlili se v Chomutově, protože tam pan Smítka dostal místo v tiskárně a byt a také tam byla škola, na které dcera ukončila středoškolské vzdělání. V Československu rodina začínala od nuly a prožívala těžké chvíle. Květoslava Smítková odmaturovala v roce 1949 a kvůli svému původu (období rezoluce Informbyra) nebyla přijata na vysokou školu. Rok pracovala v exportní společnosti Centrotex v Náchodě, později až do odchodu do důchodu jako knihovnice, překladatelka a tlumočnice v technické knihovně hutního závodu Závod Julia Fučíka (nyní Železářny) v Chomutově. Později při zaměstnání vystudovala český jazyk a ruštinu na FF UK v Praze, v roce 1966 studium dokončila. Kromě toho složila státní jazykové zkoušky z angličtiny, ruštiny, srbochorvatštiny a němčiny. Od odchodu do důchodu dosud pracuje jako soudní tlumočnice z angličtiny, ruštiny, srbštiny a chorvatštiny. Až donedávna byla dopisovatelkou a členkou redakční rady listu daruvarských Čechů Ilova.

Prom. pedagog **Jiří Života**, narozen v r. 1931 v Daruvaru. Matka pana Životy, Jarmila, se v roce 1914 s rodiči přestěhovala z Prahy do Dolního Daruvaru. Otec pana Životy, Antonín, pocházel z Čáslavi a v roce 1925 přijel do lázeňského města Daruvaru, aby se věnoval svému fotografickému řemeslu. Rodiče si podrželi československé občanství. V roce 1929 založili v Daruvaru vlastní fotoateliér a později také sezónní fotografické studio v Bašce na jaderském ostrově Krku. Antonín Života miloval divadlo, byl talentovaným hercem a po řadu let působil jako předseda ochotnického kroužku a dramatického odboru České besedy v Daruvaru. Za druhé světové války byl zapojen do protifašistického odboje. Třičtvrtě roku před jejím koncem byl fašisty zatčen a obviněn z kolaborace s partyzány. Zahynul v koncentračním táboře Jasenovac. Pan Života absolvoval základní českou školu a nižší chorvatské gymnázium v Daruvaru. V létě roku 1946 reemigroval s matkou do Československa. Rodina se usadila u příbuzných v Praze, kde pan Života ukončil vyšší gymnázium. V roce 1950 byl přijat na vysokoškolské studium historie a češtiny a po jeho dokončení nastoupil do Státního ústředního archivu (dnešního Národního archivu) v Praze, kde pracoval do roku 1961, kdy přešel na Archivní správu MV ČSR a setrval zde až do důchodu. V rámci své funkce procestoval celou Jugoslávii a navštívil řadu místních archivů. Pan Života je ženatý, má jednoho syna a bydlí v Praze.

2. Výběr z analyzovaného materiálu

Z korespondence s panem Životou:

Jak se díváte na situaci v bývalé Jugoslávii a co si myslíte o událostech v 90. letech minulého století?

Jiří Života: Po dobu téměř 20 roků od konce 60. let do konce 80. let min. století jsem častěji podnikal jak soukromé tak zejména služební cesty do býv. Jugoslávie a navštěvoval příbuzné a známé především v Daruvaru, Karlovcí, Zadaru i v Bašce. Při služebních cestách jsem navštívil řadu archivů v Chorvatsku, Srbsku, Bosně a Hercegovině i v Černé Hoře. Kromě poznávání a výměn zkušeností mezi našimi a jugoslávskými archivy byly mé cesty hlavně zaměřeny na výzkum a soupis tzv. bohemik, tj. archiválií vztahujících se k českým zemím. Šlo o celostátní výzkumný úkol, plněný v rámci kulturních dohod mezi ČSR a SFRJ. S řadou jugoslávských archivářů a ředitelů archivů jsem navázal i hlubší přátelské vztahy, jež mi umožnili blíže poznat tamní poměry, soukromý život občanů a i jejich domácnosti. Mám-li s odstupem času mé poznatky shrnout, charakterizovat a dopátrat se příčin rozpadu Jugoslávie a následujících tragických událostí, které postihly velkou část jugoslávského obyvatelstva, pak na prvním místě uvádím poznatek, že jsem byl ohromen mohutným hospodářským vývojem i výstavbou země, což zabezpečilo slušnou životní úroveň značné části obyvatel. Po 2. svět. válce v roce 1946 jsem opouštěl zaostalou, chudou a válkou zničenou Jugoslávii a po 23 letech při první návštěvě příbuzných a známých jsem zaznamenal tak markantní pokrok nejen ve vyspělejších oblastech, ale i v dřívě značně zaostalé Bosně. Všude se stavěly byty, rodinné domy, vikendice a moderně se vybavovaly domácnosti. Přes všechny těžkosti způsobené roztržkou mezi Jugoslávií a SSSR a soc. státy koncem 40. a počátkem 50. let již od roku 1953 po více než 20 let rostla společenská výroba ročně až o 7 % a průmyslová výroba dokonce o více než 9 %. To byl hlavní zdroj hospodářského rozvoje a prosperity. Dalším podstatným zdrojem byla pomoc poskytovaná Jugoslávii výhodnými půjčkami západních zemí. Ty uvítaly roztržku, protože oslabovala socialistický tábor. Konečně po Chruščovově omluvě za Stalinův diktát a po usmíření se soc. státy byl i soc. tábor v čele se SSSR ochoten Jugoslávii pomáhat ve snaze získat ji zpět na svou stranu. Prezident Tito velmi obratně využíval této situace ve prospěch Jugoslávie díky své veliké autoritě získané jako vítěz národně osvobozenického boje a též i díky své vůdčí roli, kterou hrál v hnutí nezúčastněných zemí.

Koncem 70. let se začala projevovat hospodářská stagnace, inflace spirálově rostla a zvětšoval se platební deficit s cizinou. Již tak značně zadlužený stát musel deficit pokrývat dalším zadlužováním. Obyvatelstvo přivyklé na slušnou životní úroveň řešilo nedostatek příjmů čerpáním snadno dosažitelných úvěrů. Občas jsem u známých slyšel: „Třeba nam još ovo – sutra idemo dignut kredit“.³²⁰ Obyvatelé inflačním dinarem snadněji úvěry spláceli, ovšem tíha půjček v devizách plně dopadla na stát. Na počátku 80. let celkový dluh Jugoslávie dosáhl 20 miliard dolarů, zvyšoval se dalším zadlužováním k získání deviz na splácení úroků, takže v roce 1985 měl dosáhnout 25 miliard dolarů.

Stagnace hospodářství, která v 80. let přerostla ve vážnou krizi byla mj. způsobena v polovině 70. let zavedením tzv. dohadovacího systému, ve snaze prohloubit prvky samosprávné demokracie. Podstatou tohoto systému bylo, že pracovní i ekonomické vztahy mezi institucemi byly realizovány na základě dohadování, které vyústilo v uzavírání smluv, jež byly převážně projednávány a schvalovány v pracovních kolektivech.

Když mě někteří ředitelé archivů seznamovali se zásadami tohoto systému, pochyboval jsem o jeho efektivitě, zdál se mi nepružný, zdoluhavý a plodící byrokracii, což se později i potvrdilo. Jeho uplatnění v ekonomice u hosp. organizací, kde omezoval tržní prvky mělo zhoubné důsledky na celé jugoslávské hospodářství. Sestřenice, zaměstnaná v jedné textilce v Karlovcích stručně charakterizovala tehdejší situaci v továrně takto: „Méně pracujeme, často schůzujeme, projednáváme a schvalujeme“. V plné šíři dopadly důsledky hosp. krize až 2. polovině 80. let. Vedoucí představitelé federace a jednotlivých republik, bez autority Tita v čele státu se snažili najít východisko z krize, avšak bezvýsledně. Pravděpodobně nejúčinnějším prostředkem by bylo prosazení radikální hosp. reformy, založené na fungujících tržních principech. Při jednání o reformě se sice funkcionáři shodli, že je třeba ji provést, avšak představy východisek z krize byly rozdílné. Podávaly se různé nepřijatelné protichůdné návrhy a začali se hledat viníci. Živná půda pro rozpoutání nacionalistických vášní byla připravena. Vztahy mezi republikami byly již delší dobu špatné. Příčin bylo několik. Např. srbské vedení republiky se fakticky ztotožnilo s cíli Memoranda srbské akademie věd a umění z r. 1986, které prosazovalo velkosrbský nacionalistický program, jehož cílem bylo rozbít Jugoslávii a vytvořit „Velké Srbsko“ a dosáhnout toho, aby všichni Srbové byli soustředěni v jednom státě. Tvrzením, že od doby rezoluce Kominterny se vedla politika ohrožující srbský národ se navodila myšlenka, že Srbsku bude lépe bez Jugoslávie. Memorandum se vrátilo ke staré myšlence „Velikého Srbska“, kdy po berlinském kongresu v roce 1878 získalo Srbsko nezávislost a v balkánských válkách v letech 1912 – 1913 rozšířilo své území. Tehdejší úspěchy povzbudily srbský nacionalismus a touhu vytvořit veliký stát.

Ekonomicky a kulturně vyspělejší Slovinsko a Chorvatsko se cítily ochuzovány odvody do Bělehradu a podporováním méně rozvinutých republik, což u nich vedlo k povzbuzení separatistických tendencí i v souvislosti s reakcí na velkosrbský nacionalismus.

Snižování životní úrovně a národnostní rozpory způsobovali nespokojenost i v ostatních republikách a autonomních oblastech, zejména v Kosovu s převahou obyvatelstva albánského původu. Srbské vedení reprezentované koncem 80. let Miloševićem zasahovalo autoritářsky do vedení těchto oblastí a přikročilo k oklešťování jejich práv. Všeobecná nespokojenost se projevila ve stávkách, v živelných i organizovaných mítinkových akcích, v rozpoutávání nacionalistických vášní ve sdělovacích prostředcích. (Např. vyměňovaly se vzájemné štvavé příspěvky v tisku mezi Bělehradem a Záhřebem). Funkcionáři státu, republik, občin, armády aj. opouštěli své komunistické přesvědčení a přikláněli se k nacionalismu. Někteří srbsští funkcionáři, býv.

³²⁰ Potřebujeme ještě toto, pojd'mě si vzít půjčku.

komunisté společně s nacionalistou Dražkovićem navazovali kontakty s předáky fašistické četnické emigrace v cizině. Obdobně si počínali i Chorvaté, když např. jejich představitel Tuđman, býv. kovaný komunista a generál Titovy armády během cesty do Německa, USA a Kanady navazoval kontakty s fašistickou ustašovskou emigrací a jejími politiky.

Tito si prozíravě uvědomoval jak zhoubné důsledky může mít nacionalismus v národnostně pestré Jugoslávii. Od počátku ozbrojeného boje za 2. svět. války prosazoval rovnoprávnost a bratrství všech národů a národností a sjednocoval je v boji za osvobození země od fašistů. I v poválečném období vedl národy ke spolupráci a jednotě. Ojedinělé snahy o národnostní nesnášenlivost a rozbroje potlačoval ihned v zárodku, často i násilím. Titovi, který měl značnou domácí i mezinárodní autoritu, se podařilo udržet všechny republiky pohromadě. Za jeho života se Jugoslávie těšila velké vážnosti i úctě ve světě a svou suverenitu uplatňovala jako přední země v hnutí nezúčastněných států. Po Titově smrti extrémní nacionalismus způsobil rozpad Jugoslávie za dramatických okolností v genocidní válce proti civilnímu obyvatelstvu, která si vyžádala tisíce mrtvých a raněných, desetitisíce vyhnaných ze svých domovů, zničená a poškozená města i vesnice a rozvrácenou ekonomiku.

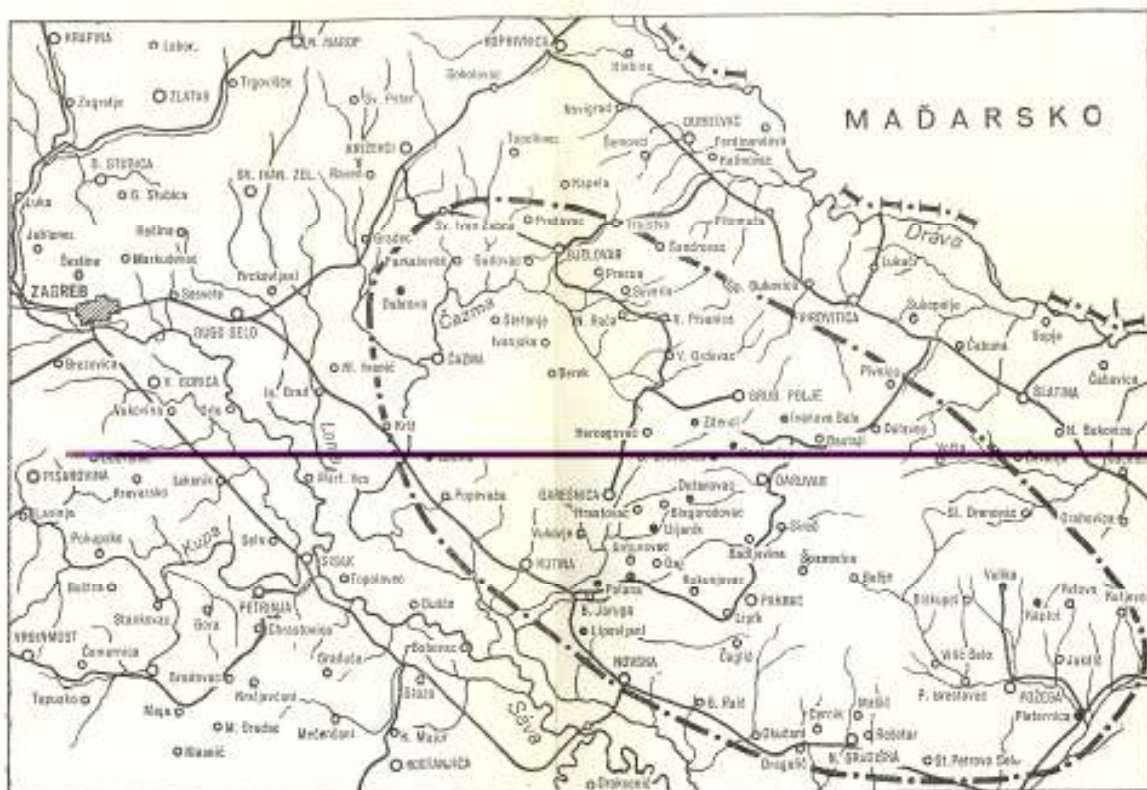
Západní demokratické země a mezinárodní společenství opět zklamalo, jako před 2. svět. válkou v Evropě. Zasáhlo pozdě, až když si válka vyžádala tolik obětí na civilním obyvatelstvu. V současné době pronásledují a soudí v Haagu válečné štváče a zločince, zatímco diktátor Tito by je preventivně včas potrestal a neumožnil jim vykonat dílo zkázy a přinést neštěstí statisícům obyvatel. I když toto srovnání je ahistorické, protože realita se uskutečnila v jiných podmínkách a čase, přesto stojí za zamyšlení.

Žádný z nově vytvořených států, snad kromě Slovinska, si ekonomicky a co do mezinárodní prestiže nepolepšil ve srovnání s bývalou Jugoslávií. Tyto následnické státy se potýkají s hosp. problémy, zadlužeností, s odstraňováním válečných škod a s celkovou přetrvávající devastací, jako např. Bosna a Hercegovina.

Sen srbských nacionalistů o vytvoření Velikého Srbska se postupně rozplývá. V poslední době ztratili Černou Horu, která se osamostatnila a hrozí jim ještě větší ztráta Kosova, takže místo velikého se budou muset smířit se Srbskem malým.

3.

UZEMNI OSIDLENÍ ČESKOU MENSINOU V CHARVATSKU

V TOMTO PROSTORU BOJOVALA I. ČS. BRIGÁDA „JAN ŽIŽKA Z TROČNOVA“

4.

Podpisový list výrobku

Registrácia

REGISTRAČNÝ PREUKAZ
УДОСТОВЕРЕННЯ
REGISTRATION CERTIFICATE

S 02935 *

REGISTRAČNÝ ČÍSLO
REGISTRATION NUMBER

Podpis: *[Signature]*

Podpisový list výrobku

Evidenčný list podpór

Meno: *[Name]*

Číslo registračného preukazu: *[Number]*

Podpis: *[Signature]*

BRATISLAVA

Podpisový list výrobku

Podpisový list výrobku

Podpis: *[Signature]*

BRATISLAVA

5.

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA

Země Čechy Pol. okres: KLATOVY Číslo: 237

Domouský list

Chlistov

mě město - obec _____
 obyváje, že _____

jméno a příjmení: Božena Černá

povolání: domácnost

den, měsíc a rok narození: 28. února 1901

místo narození: Libušín okr. Slaný

stav (svobodný - a, ženatý, vdaná) vdaná

má v této obci právo domovské, jehož nabytí a*)
provádím se příslušníka obce

v **Chlistov** dne 12. II. 1947 194

Boženy Černé
 Předska místní Národního ústavu

Černá Božena
 Předska místní Národního ústavu

*) Důvody nabytí: 1. Zranění (po úrazu nebo), 2. Úmrtí místního Národního ústavu (jako vdava a dítě), 3. Původní defunkční místo sloužící při výkonu činnosti (dítě a dítě vdavy), 4. Původní se příslušníka obce (jméno a příjmení).

4281a - Národní Úst. pro ochr. bezdomáckého lidu, město a okresy

ILOVA

List krajanů z Daruvarska

Ročník 2.

Září 1996

3

(7)

Reemigrace na pokračování

V Ilově č. 5, 6, 7 popsali krajané reemigraci uskutečňovanou v letech 1945-1946. Návraty pokračovaly i v r. 1947, ha i v dalších letech i přesto, že v r. 1948 nastaly i v ČSR společenské změny, které probíhaly pod vlivem SSSR a s jeho pomocí i v dalších státech střední a jihovýchodní Evropy. Odhodlání našich krajanů k návratu do vlasti bylo pevné a uvedeným společenským změnám, které neprozrazovali za definitivní, nepřikládali kardimální význam. V ČSR viděli lepší budoucnost a bezpečnost pro sebe i své potomstvo. (r)

Ludmila Hanušková-Slouková Památník

*Na rozcestí stojí památník kamenný
na něm jsou vyryta jména těch
co život svůj za svobodu dali
Nebýt války každý z nich by žil
svě oči radostí naplnil
Své pole orať a síl
vůjnu dětem eduční stramoček rozřítal
i svou starou matku dochoval
Zůstala jen jména zlatým písmem
vyryta
Válka buď navždy prokleta!*

Lávka a stráž

Pozdní říjnový den plný stínka přímo volal do lesa. Jarmila s lvem se běhly k Toplici. Na prosnějším břehu stály staré dřevěné mlýny, nerozluční družci tekoucích vod. Klapot mlýnů, to bylo povídání člověka s vodou o půdě, zmu a lidské práci. Tam daleko v rovině nejsou bystře tekoucí potoky a větrné mlýny, bezmocné bez závanu větru. K mlýnům vedla přes potok lávka. Opravdová lávka! Ivo ji dosud nikdy neviděl. Taková, pravděpodobně úplně stejná musela být lávka, o které je vyprávěla babička v pohádce. Jen jednu ovečka směla na chumou lávku! A Ivo se teď nebál – běhal po ní veselé sem a tam. Jako by se pohádka změnila ve skutečnost!

U potoka hýřila modř pomněnek – závodila s oblouhu, kdo je moudřejší? A žížala po vodě jako Jarmila!

Ještě jedna voda na ně čekala: pramen v lese. Říkali mu Julis-bram: kdysi prý k němu chodila hraběnka Julie. Byla to rozkoš, nechat si vodu pentakát prsy, po dlaně a pak se napít vody, o které Daruvarané tvrdili že nad ní není.

V lese si hrlo sluníčko, prodíralo se škvírnami mezi listím. Zem byla zaplavena ngědi a po ní svítilo zlato rozhozených dukátů. Ivo se rozběhl do strážě a pak s vrchu sjížděl jako na saních. O to byly ochuzeny kovačické děti.

Zamyšlela se. Poink a lávka, stráž a les – z toho vyrostly pohádky.

Při návratu je dohonila tma. Ze zámečkové přejezdu dopadalo světlo na dva mohutné stromy, gincu, Adama a Evu. Přivezli je sem z Dalekého východu, až z Číny je objednal hrabě Jankovič. Oba stromy zářily jako ubnovské zlaté svíce na temném pozadí parku. Možná, že se i ony v této chvíli vracely do své země pohádek.

Zofie Kraková, Novo Mesto

Dopis z Kanady

adresovaný M. P. Pokorné z 22. února 1946

„Vážení krajané

Budete asi překvapena po přečtení tohoto listu který přichází z Kanady od krajanů rozprých kolem Jilové tati; z okolí kde byla založena Česká partizánská brigáda o které jsme sítěli správu jak houčevnaté a obětavé bojovali, kolik mladých životů bylo ztraceno kolik stínků v náhku po nich zartalo. (ptáme se proč.)

Umeš tu chudoba vola o pomoc, který klar prorazil až sem k nam do Canady. Nevíte ani jak byrme vam radi pomohl aby tech až a náhka bylo sníl, ale nejni nam dovoleno jak byrme si my pšali. Bylo nám řečeno že sto dolarovou pomoc mužem zaslat, tedy sme se usnešli a společně složili ten malý darek který vam zasíláme a zamoveš posílme abyste ho posílili a obdarovali tam kde je nejvíce zapotřebí.

Poděkuje memu bratru Jozefu Soukupovi, který mi zasílal 10 knížek (Doma ta kolem Jilové) které nám otevřely oči a obrátili mysl na vas, teč na podle vojini mezi kterimi byl i muj draly bratr Václav Soukup...“

Z tohoto doslovného textu lze usuzovat na poválečnou situaci v kraji kolem Ilovy v době zahájení reemigrace. V archivu krajanek Pokorné se nacházejí i doklady o rozdělení darů. (r)

Reemigrace

(podle pana Jindřicha Procházky – zkráceno)

Současné se změnami, které se děly (po roce 1945 – poznámka red.) v Jugoslávii, pronikaly do krajanových úředisek první zprávy o usnesení československé vlády o přesídlení zahraničních Čechů a Slováků do staré vlasti. Zpočátku byly sice tyto zprávy přijímány s nedůvěrou, když je však československé státní úřady začaly nejen potvrzovat, nýbrž i doplňovat jasnými výzvami, začalo se o nich vážně uvažovat. Pro mnohé byl přitom mocným vnaidlem příběh, že navštívkci budou přesěhováni na náklad republiky a že jim budou přiděleny zařízené byty, dobře vybavená hospodářství po Němečích, zavedené živnosti a jiný majetek, slovem, že bude postarano o zařazení všech reemigrantů do československého hospodářství podle jejich odborných znalostí, a to v rámci daných možností buď v samostatném povolání, nebo v pracovním poměru.

Krajané se začali vzájemně radit, rokovat ve svých spolcích, shánět informace a navazovat vzájemné styky s příslušnými a známými v Československu, aby se od nich dověděli něco bližšího o poválečných poměrech v republice a o tamějších existenčních možnostech.

Pro uklidnění a informování krajanů svolal Svaz Čechů na 5. srpna 1945 sjezd Čechů do Daruvaru, na který se sešlo a sjelo na pět tisíc krajanů ze všech končin Jugoslávie. Sjezd vyzněl pro reemigraci příznivě.

Na sjezdu bylo též rozhodnuto, že pro příslušníky bývalé čs. brigády bude uspořádán zájezd do Československa. Zájem o něj byl veliký. Přihlásila se nejen řada příslušníků brigády, nýbrž i někteří krajané mimo jejich řady... Po různých poradách a návštěvách u čs. státních činitelů, včetně prezidenta Beneše, odjela užší delegace Čechů na jižní Moravu, aby si vyhlédla kraj, který by měl být rezervován pro osídlení navštívkci z Jugoslávie. Konečné rozhodnutí vymělo pro Jívice a Mišovice v moravskokrumlovském okrese. Bylo rozhodnuto, že se do Jívice budou sítlovat převážně krajané z obouh Zdemců a z Hercegovce, kdežto Mišovice měli osídlit krajané z Končenic a Brestova. 10. října byly pak zájemcům přidělovány jednotlivě usídlosti...

Před reemigrační vlak, který přijel o vánočních na velikozádecké nádraží, vnesl velký rozruch do celého kraje. Krajané byli nyní přesvědčeni, že se reemigrace opravdu uskotoční, a pochybovači viděli, že celá akce je zcela vážná

INFORMACE O REEMIGRACI

Jelikož k nám přicházejí stále větší počet reemigrantů, přinášíme této podrobné informace.

Žádosti a těchto dokladů. Žádost se podává na Ministerstvu unutrašnji poslova příslušného státu a je kolikovaná a 10 Din a je třetina depozitová předem 1.500 Din jako taksa za potvrzení o propuštění z jihoslovanského občanství.

- všechny doklady uvedené ad 1.)
- přelíb čsl. občanství
- potvrzení o zaplacených daních
- potvrzení vojenských úřadů o vojenské službě a jest v ní uvést biografii jako i důvod předsídlení
- výpis z trestního rejstříku
- potvrzení soudu, že dotyčný nemá v konkursním řízení
- potvrzení od které doby jsou jihoslovanskými občany (o jihoslovanském svazovém a federálním občanství)

Poznámka č. 1. Nesetlé děti pozbuđu jihoslovanské občanství pokud ho puzbývají rodiče. Jedná-li se o děti starší 14ti let, jest zapotřebí, aby dala ku změně občanství svůj výslovný souhlas t. j. nutno předložit ověřené prohlášení k výše uvedené žádosti.

Poznámka č. 2. Potvrzení vojenské — úverenze — že se strany vojenských úřadů není námitek proti propuštění z občanství FNRJ vydává osobám od 18—65 let o kromě vojenský obvod (Vojni otek srez) na základě žádosti kolikovaná 10 Din a přílohy 30 Din na uverenze. Žádosti se předloží: potvrzení přílibu přijetí do občanství ČSR, za druhé vojenská knížka, demobilizační dokument, doklad o vojenské nestopnosti atd.

Ověřování nebude vydáno jestliže je dotyčná osoba v aktivní službě J. A. jestliže je vedena jako zblh, jestliže má materiální závazek vůči J. A. a konečně jestli se nenachází ve vylučování pro vojenské trestné činy.

3. Opatření čsl. prozatímního pasu (platného pouze pro návrat do vlasti, který vydá čsl. velvy-

stavenství na základě předložení dokladů ad 1.) a sice a, b, c, s potvrzení o propuštění z jihoslovanského občanství a 2 fotografie, taksa je 100 Din za pas. Děti přes 15 let musí mít vlastní pas.

4. Opatření výstupního visa, které vystaví Ministerstvo unutrašnji poslova příslušného federálního státu na základě žádosti takto doložené.

- čsl. prozatímní pas
- charakteristika
- potvrzení o zaplacených daních
- potvrzení vojenských úřadů
- potvrzení o výpisu z trestního rejstříku
- potvrzení o konkursním řízení
- potvrzení délce pobytu v Jugoslávii
- 2 fotografie.

Pokud se týká osob patřících do kategorie II b t. j. čsl. občanů bez majetku odpadá u těchto procedura ad 1., a 2., takže si opatří pouze doklady uvedené pod ad 3 a 4.

Pro případ, že reemigranti budou větší potraviny, cigarety, svrčky, nábytek, menší strojí zařízení dle jest třeba podle níže uvedených pokynů podat si žádost o povolení k vývozu.

1. svrčky, peádro, šatstvo, atd. (nábytek)

K povolení vývozu výše uvedených předmětů musí si každý reemigrant pořídit podrobný soupis (čísly a slovy) ve 4 exemplářích, které ověří místní národní výbor a schválí Ministerstvo spolnje trgovine-izvozno odelozje

2. potraviny. Nutno podat žádost potvrzenou místním národním výborem na Ministerstvo trgovine i snabdevanja — Uprava snabdevanja.

Pro samozábitelce jsou povolány větší dávky, jinak ministerstvo povoluje na jednu osobu asi 3 kg tuků 30 kg mouky, 5 kg masa 3 kg šustovin 10 kg velkých potravin.

3. cigarety. Žádost na Ministerstvo spolnje trgovine, izvozno

ođenje, o vývozu povolení, na základě kterého se povolení množství cigaret koupí v monopolní prodejně — Uprava dřávnih monopolu.

4. peníze možno bez povolení Národní banky vyvésti pouze 500 Kčs za osobu a 500 Kčs na šek Národní banky na každý pas.

5. zlato, šperky a drahé kovy není dovoleno vyvésti, pouze šperky pro osobní potřebu.

Až zájemci o individuální reemigraci podle výše uvedených směrníc budou všechny výše uvedené formality vyřizeny, pak teprve se přihlíží na Reemigrační misi v Bělehradě. Ve významenství ČSR, nebo nejbližšímu čsl. zastoupení event. prostřednictvím krajských spolků. Reemigrační mise pak každého vyrozumí, kde bude sestaven transport do Československa, nebo o možnostech dopravy do ČSR. Transportní výlohy jsou záhodné na účet reemigrantů, v případech sociálně slabých kradí reemigraci stát.

Nutno však upozorniti, že tato informace jest pro současnou dobu, a se změnami nutno počítat. Dále pak, že prohlásky těchto orgánů na hranicích jsou píšeny a tudíž, že není možno překročovatí povolení množství.

Další zámky Němců a kolaborantů do rukou českého lidu

Rada přidělených již zámek byla rozšířena o nové, z nichž na příklad zámek v Novém Falkenbarku byl přidělen místnímu národnímu výboru v Jabčanicích v Podj ke zřízení kulturního střediska a umístění státní grafické školy. Podobně je tomu v Bobalčích u Vyšok, v Kamenol u Stránčic, v Líně. Tento poslední objekt byl pronajat Věleňské jednotě. Zámek v Osvořicích byl pronajat tělověrně jednotě Šokol.

PŘEDPLATĚ SE NA NAŠE NOVINY

Na základě Košického vládního programu ze dne 4. dubna 1945 podle čl. 14 provádějí se repatriace a reemigrace všech věrných občanů do republiky.

Rozdíl mezi repatriantem a reemigrantem je ten, že repatriant je osoba, která po nacistické dohodě byla fašistickým terorem přemístěna z místa svého bydliště, kdešto reemigrant jest osoba, která opustila Československou republiku z důvodů hospodářských či jiných, eventuálně přijela též občanství nové vlasti, obvykle již před delším časem a nyní na základě své národní příslušnosti hodí se zase vrátiti do své původní vlasti.

Repatriace jest v podstatě skončena a nyní se řeší otázka reemigrantů z různých evropských států, v přímé souvislosti s odsunem Němců a Maďarů z Československa.

Reemigrace je dobrovolná, nutno však připomenouti, že ty osoby, které odmlnou se vrátit do vlasti, musí počítat s asimilací státu druhého.

Ze současné situace v Jugoslávii možno naše krajany rozdělit v tyto kategorie.

I. Občané jugosláviti

- a) s majetkem
- b) bez majetku.

II. Občané československí

- a) s majetkem
- b) bez majetku.

Kategorie Ia a IIa nemohou reemigrovat a musí vyčkat vyřešení svých majetkových záležitostí do té doby, než bude uskutečněna smlouva československo-južoslávská.

Kategorie Ib může reemigrovat za předpokladů apliní těchto záležitostí.

1. získání prozatímního přílibu (čsl. občanství na základě těchto dokumentů).

- a) křestní nebo rodný list (každé osoby)
- b) oddací list
- c) ověřování národní spolehlivosti (jhoel nebo českoel)

2. získání propuštění z jihoslovanského občanství rozhoduje zensko ministerstvo vnitra po předchozím souhlasu federálního ministerstva vnitra na základě